

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

Poznań, dnia 6 października 2022 r.

Poz. 7000

UCHWAŁA NR XLIII/249/2022 RADY POWIATU MIĘDZYCHODZKIEGO

z dnia 29 września 2022 r.

w sprawie przyjęcia „Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Międzychodzkiego na lata 2022-2025”

Na podstawie art. 4 ust 1 pkt. 7 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2022 r., poz. 1526) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r., poz. 840) Rada Powiatu uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Międzychodzkiego na lata 2022 - 2025”, w brzmieniu określonym w załączniku do uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Powiatu.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia jej ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego.

Przewodniczący Rady Powiatu
(-) Ryszard Skiba

Załącznik do uchwały Nr XLIII/249/2022
Rady Powiatu Międzychodzkiego
z dnia 29 września 2022 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU MIĘDZYCHODZKIEGO NA LATA 2022-2025

Autor opracowania: Robert Jędrzejczak

MIĘDZYCHÓD 2022

Spis treści:

1. Wstęp.....	4
1.1.Historia powiatu międzychodzkiego.....	4
2. Cele Powiatowego Programu Opieki Nad Zabytkami.....	7
3. Podstawa prawna opracowania Powiatowego Programu Opieki Nad Zabytkami.....	9
3.1.Uwarunkowania prawne ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	9
3.1.1. Konstytucja RP.....	12
3.1.2. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.....	12
3.2. Zadania i kompetencje powiatu w zakresie ochrony zabytków i opiece nad zabytkami...19	
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego powiatu międzychodzkiego.....	24
4.1. Krajowa polityka w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.....	24
4.1.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019 – 2022.....	24
4.1.2. Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004-2020.....	26
4.2. Wojewódzka polityka w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego.....	28
4.2.1. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2021-2024.....	29
4.2.2. Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku.....	32
4.2.3. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego.....	33
4.3. Programy opieki nad zabytkami z terenu powiatu międzychodzkiego.....	37
5. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego powiatu międzychodzkiego.....	39
5.1. Rys geograficzno-historyczny powiatu międzychodzkiego.....	39
5.2. Zabytki nieruchome.....	43
5.2.1 Charakterystyka krajobrazu kulturowego powiatu.....	43
5.2.1.1. Obszarowe wpisy do rejestru zabytków.....	44
5.2.1.2. Inne elementy krajobrazu kulturowego.....	45
5.2.2. Charakterystyka zabytków nieruchomych na terenie powiatu.....	49
5.2.3. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków – wykaz.....	62
5.2.4. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków – gminne ewidencje zabytków.....	73
5.3. Zabytki ruchome.....	74
5.4. Zabytki archeologiczne.....	77

5.4.1. Zasoby archeologiczne powiatu międzychodzkiego.....	79
5.4.2. Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków.....	87
5.4.3. Wykaz stanowisk o własnej formie terenowej o szczególnej wartości zabytkowej.....	88
5.5. Zabytki w zbiorach muzealnych.....	89
6. Uwarunkowania wewnętrzne opieki nad zasobami dziedzictwa kulturowego.....	91
6.1. Stan zachowania i obszary największych zagrożeń zabytków.....	91
6.1.1. Urbanistyka i ruralistyka.....	91
6.1.2. Architektura sakralna.....	92
6.1.3. Zespoły rezydencjonalno-parkowe.....	93
6.1.4. Zespoły folwarczne.....	95
6.1.5. Zabudowa mieszkaniowa. Budynki użyteczności publicznej.....	95
6.1.6. Cmentarze.....	96
6.1.7. Budownictwo gospodarce, przemysłowe, obiekty techniki.....	98
6.1.8. Zabytki ruchome.....	98
6.1.9. Zabytki archeologiczne.....	99
6.2. Chroniona wartość przyrodnicza krajobrazu kulturowego.....	102
6.3. Szlaki turystyczne.....	111
6.4. Dokumenty i opracowania.....	114
6.4.1. Strategia rozwoju powiatu międzychodzkiego na lata 2016-2024.....	114
6.4.2. Powiatowy plan na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych powiatu międzychodzkiego.....	118
7. Zabytki stanowiące własność powiatu.....	117
8. Kierunki działań dla realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami.....	120
9. Wdrożenie powiatowego programu opieki nad zabytkami.....	125
9.1. Instrumenty prawne i instytucjonalne.....	126
9.2. Instrumenty finansowe.....	126
9.3. Monitoring realizacji programu.....	128

1. WSTĘP

Dziedzictwo kulturowe to dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń, jak również naszych czasów. Dziedzictwo kulturowe tworzą m. in. zabytki, które są niezastąpionym źródłem informacji o życiu i działaniach człowieka oraz o rozwoju jego umiejętności artystycznych i technicznych na przestrzeni wieków. Stanowią one materialną spuściznę definiującą tożsamość miejsca, świadectwo jego historii, a także nośnik tradycji i pamięci o przeszłych pokoleniach danego terenu. Zachowanie zabytków jest konieczne dla utrzymania ciągłości rozwoju społecznego i kulturalnego, szczególnie w małych społecznościach. Należy pamiętać, że zabytki są zasobem ograniczonym, nieodnawialnym i narażonym na zniszczenie.

Powiatowe programy opieki nad zabytkami upowszechniają wiedzę o dziedzictwie kulturowym i definiują kierunki działań mających na celu zachowanie, ochronę, a także w miarę możliwości poprawę jego stanu. Są dokumentami polityki administracyjnej o charakterze strategicznym w zakresie podejmowanych zadań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego.

1.1. Historia Powiatu Międzychodzkiego.

Korzenie powstania Powiatu Międzychodzkiego sięgają początku XIX wieku, kiedy to w wyniku reformy Wielkiego Księstwa Poznańskiego w 1817 roku wprowadzono nowy podział administracyjny. Podzielił on wówczas Wielkopolskę na dwie rejencje: poznańską i bydgoską. Pierwsza obejmowała 321 mil kwadratowych, druga 214. Ponadto w ich ramach utworzono powiaty – w rejencji poznańskiej 17 zaś bydgoskiej 9. Zarządzeniem królewskim z 16 października 1817 roku, z mocą od 1 stycznia 1818 roku utworzono wówczas powiat międzychodzki obejmujący 1420 km². W jego skład wchodziło 5 miast w tym największa z nich Skwierzyna, 41 obwodów dominialnych, 102 gminy wiejskie i 281 miejscowości. Obejmował on tereny od Sokolej Dąbrowy pod

Bledzewem po Charcice i Izdebno za Chrzypskiem Wielkim. Ludność utworzonego powiatu liczyła wówczas ponad 28 tys. mieszkańców (22 osoby na km²). Pierwszą siedzibą powiatu był dwór w Chalinie, gdzie mieszkał starosta/landrat powiatu Fryderyk Wilhelm Kurnatowski, zaś na pierwszego sekretarza mianowano porucznika Lindnera. W 1880 roku liczba mieszkańców powiatu przekroczyła 50 tys. Sejmik powiatowy składał się z wszystkich właścicieli dóbr ziemskich znajdujących się w granicach administracyjnych, po 2 przedstawicieli miast wchodzących w skład powiatu i po 3 przedstawicieli gmin wiejskich. 6 czerwca 1887 roku podjęto decyzję o wydzieleniu z zachodniej części powiatu międzychodzkiego nowego powiatu skwierzyńskiego, który powstał 1 października 1887 roku. Zmniejszony wówczas powiat międzychodzki obejmował 644 km² z ponownie liczbą mieszkańców oscylującą w granicach 28 tys. osób. I Wojna Światowa i Powstanie Wielkopolskie doprowadziły do sytuacji, w której powiat międzychodzki posiadał 2 starostów – we wschodniej części opanowanej przez powstańców zarząd sprawował polski starosta Marian Szuman z siedzibą urzędu w Sierakowie zaś w tym samym czasie w Międzychodzie urzędował niemiecki starosta dr August von Rospatt. Jeszcze w 1919 roku Szumana zastąpił Edmund Ksawery Braciszewski, który piastował stanowisko starosty polskiego do 1920 roku. Dwuwładzę ostatecznie zakończył traktat wersalski, na mocy, którego 17 stycznia 1920 roku cały powiat przyłączony został do odradzającej się II Rzeczypospolitej Polskiej. Przeprowadzono wówczas korektę granic i przyłączono do powiatu znajdujące się na południe od Międzychodu, a będące poprzednio w granicach powiatu międzyrzeckiego wsie: Dormowo, Głazewo, Kaliska, Krzyżówko, Lewice, Łowyń, Silna, Stoki, Świechocin i Wrony. Lata 1919 – 1939 to okres odbudowy i tworzenia się nowej państwowości Polskiej na ziemi międzychodzko – sierakowskiej. Duży wpływ na sytuację w powiecie i pracę urzędów miał fakt, iż jego zachodnia granica była jednocześnie granicą państwową.

Bogactwo lasów, jezior i piękna okolica powodują, że tereny powiatu międzychodzkiego stają się doskonałym miejscem wypoczynku dla mieszkańców Wielkopolski. Stopniowe wychodzenie z kryzysu i rozwój powiatu przerywa wybuch II Wojny Światowej. Ziemie te znalazły się w pierwszych dniach września 1939 roku pod okupacją hitlerowską. Województwo poznańskie zostało anektowane przez III Rzeszę i utworzono jednostkę administracyjną zwaną początkowo Reichsgau Posen (Okręgiem Rzeszy „Poznań”), a już od stycznia 1940 r. - Krajem Warty. Wszystkie szczeble administracji zostają przejęte i obsadzone przez urzędników niemieckich. Wyzwolenie ziem powiatu międzychodzkiego przychodzi z dniem 27 stycznia 1945 roku, kiedy to wkraczają na teren ten czołówki Armii Czerwonej i po krótkich walkach zajmują Międzychód.

W 1945 roku powiat międzychodzki podzielono na 7 jednostek administracyjnych: dwa miasta – Międzychód i Sieraków oraz pięć gmin: Międzychód, Sieraków, Chrzypsko, Kwilcz i Łowyn. Na stanowisko pierwszego starosty powiatowego w okresie powojennym mianowano Andrzeja Górniaka, który piastował ten urząd do listopada 1948 roku. W 1950 roku zniesiono urząd starosty powołując w to miejsce stanowisko przewodniczącego Prezydium Powiatowej Rady Narodowej. Jako pierwszy stanowisko to obejmuje Czesław Józwiak – były starosta powiatowy, a następnie Helena Nowakowa. W 1964 roku powiat międzychodzki liczył 779 km² i składał się z dwóch miast: Międzychodu i Sierakowa oraz 7 gromad: Chrzypska Wielkiego, Kamionny, Kwilcza, Lubosza, Łowynia, Międzychodu i Sierakowa. Liczba mieszkańców wyniosła wówczas ponad 30 tys. W styczniu 1973 roku dokonano likwidacji gromad tworząc w ich miejsce gminy. Dwa lata później ustawa z dnia 28 maja 1975 roku wprowadzała dwustopniowy podział administracyjny i dokonała likwidacji powiatów – w tym i powiatu międzychodzkiego. Ponadto w momencie likwidacji powiatu

oddzielono teren gminy Międzychód od woj. poznańskiego i przyłączono ją do nowo utworzonego województwa gorzowskiego.

Zmiany ustrojowe w 1989 roku doprowadziły do dyskusji nad ponownym przywróceniem powiatów w administracji państwowej. Już od 1991 roku rozpoczęto przeprowadzanie analiz w jakim zakresie i jaki wpływ na funkcjonowanie państwa będzie miało ich utworzenie. W ramach reformy administracyjnej opracowano nową formułę ich funkcjonowania. Jednym z jej podstawowych założeń była decentralizacja administracji i nadanie szerokiego wachlarza uprawnień samorządowych związanych z zaspokojeniem lokalnych potrzeb. Z dniem 1 stycznia 1999 roku w ramach reformy administracyjnej utworzony został Powiat Międzychodzki z siedzibą w Międzychodzie. Powierzchnia powiatu w chwili obecnej wynosi 736,66 km², a w jego skład wchodzi 4 gminy: Międzychód, Sieraków, Chrzypsko Wielkie i Kwicz. W 2005 roku liczba mieszkańców wyniosła ponad 36 tys. osób. Pierwszym starostą w przywróconym Powiecie Międzychodzki został Julian Mazurek, zaś pierwszym przewodniczącym wybranej Rady Powiatu został Wiesław Bobiarski.

2. CELE POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zgodnie z art. 87 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840 ze zm.) powiatowy program opieki nad zabytkami ma na celu, w szczególności:

- 1) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 2) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;

- 3) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 4) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 5) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 6) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Przedmiotem opracowania niniejszego programu jest dziedzictwo kulturowe w granicach administracyjnych powiatu międzychodzkiego. Główny cel stanowi zachowanie tego dziedzictwa i poprawa jego stanu poprzez określenie warunków organizacyjnych i finansowych w zakresie leżącym w kompetencjach powiatu, a także promocja i wytworzenie szeroko rozumianej świadomości obszaru powiatu jako miejsca atrakcyjnego turystycznie i wykorzystanie jako czynnika lokalnego rozwoju społecznego i gospodarczego. Podstawą do ustalenia kierunków działań w tej sferze jest określenie uwarunkowań dziedzictwa kulturowego obecnego na terenie powiatu z uwzględnieniem zasobu zabytków, ich lokalizacji oraz krajobrazu kulturowego.

Formułując niniejszy program opieki nad zabytkami przyjęto zadania należące z mocy ustawy do obowiązków powiatu, między innymi opieki nad zabytkami, do których powiat międzychodzki posiada tytuł prawny oraz zarysowano ogólną politykę powiatu w dziedzinie opieki nad zabytkami, nie naruszając przy tym kompetencji poszczególnych gmin i praw właścicieli.

3. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

3.1. Uwarunkowania prawne ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

W polskim ustawodawstwie zagadnienia związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami regulują następujące akty prawne:

➤ **Konstytucja RP** z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. poz. 483 ze zm.)

➤ **Ustawy:**

1) Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840 ze zm.)

2) Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 2351 ze zm.)

3) Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 503)

4) Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1899 ze zm.)

5) Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1973 ze zm.)

6) Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 916)

7) Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz. U. z 2015 r. poz. 774 ze zm.)

8) Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 385)

9) Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 528)

➤ **Rozporządzenia:**

1) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2021 r. poz. 81)

2) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 sierpnia 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2019 r. poz. 1721)

3) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 r. poz. 56)

4) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2019 r. poz. 1886)

- 5) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2022 r. poz. 1388)
- 6) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 r. poz. 110)
- 7) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 czerwca 2012 r. w sprawie zakresu zadań objętych mecenatem państwa w dziedzinie kultury, na które jednostki samorządu terytorialnego mogą otrzymywać dotacje, oraz sposobu i trybu przyznawania tych dotacji (Dz. U. z 2012 r. poz. 737)
- 8) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 r. poz. 510)
- 9) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. poz. 2153)
- 10) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r. poz. 259)
- 11) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2004 r. nr 124 poz. 1304)

12) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 3 lutego 2006 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2006 r. poz. 181)

13) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 r. nr 71 poz. 650)

► **Inne:**

1) Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (poprawiona), sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. z 1996 r. poz. 564)

2) Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. (Dz. U. z 1976 r. poz. 190 i 191)

3.1.1. Konstytucja RP.

Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. poz. 483 ze zm.) - ustawa zasadnicza definiuje fundament systemu ochrony dziedzictwa kulturowego nakładając obowiązek ochrony zabytków. Art. 5 i 6 stanowią, że Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego oraz stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.

3.1.2. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t.j. Dz. U. z 2022 poz. 840 ze zm.) w sposób kompleksowy reguluje kwestie związane z prawną ochroną zabytków. Akt ten określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a także

organizację organów ochrony zabytków. Ustawa nakłada na organy administracji rządowej i samorządowej obowiązek zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych dla ochrony dóbr kultury.

▪ art. 3 niniejszej ustawy podaje definicję zabytku rozumianego jako nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

▪ art. 4 określa kwestię ochrony zabytków rozumianą jako działania podejmowane przez organy administracji publicznej, polegające na:

1) zapewnieniu warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;

2) zapobieganiu zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;

3) udaremnianiu niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;

4) przeciwdziałaniu kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;

5) kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;

6) uwzględnianiu zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz kształtowaniu środowiska.

▪ art. 5 definiuje pojęcie opieki nad zabytkiem rozumianej jako działania realizowane przez jego właściciela lub posiadacza, polegające na zapewnieniu warunków:

1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;

- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

▪ art. 6 określa zabytki, jakie podlegają ochronie i opiece bez względu na ich stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome będące w szczególności:

krajobrazami kulturowymi,
układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
dziełami architektury i budownictwa,
dziełami budownictwa obronnego,
obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
cmentarzami,
parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

- 2) zabytki ruchome będące w szczególności:

działami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,

kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,

numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,

wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,

materiałami bibliotecznymi,

instrumentami muzycznymi,

wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,

przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

3) zabytki archeologiczne będące w szczególności:

pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,

cmentarzyskami,

kurhanami,

reliktami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto zgodnie z art. 6 pkt 2 ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy, jednostki osadniczej.

▪ art. 7 wymienia następujące formy ochrony zabytków:

- 1) wpis do rejestru zabytków,
- 2) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- 3) uznanie za pomnik historii,
- 4) utworzenie parku kulturowego,
- 5) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

▪ art. 9 stanowi, że do rejestru zabytków wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy.

Zgodnie z ust. 3, 3a i 3b:

- wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych.
- informację o wszczęciu postępowania w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru oraz o ostatecznym zakończeniu tego postępowania

wojewódzki konserwator zabytków przekazuje niezwłocznie właściwemu staroście.

- informację o wszczęciu postępowania w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru do czasu ostatecznego zakończenia tego postępowania podaje się do publicznej wiadomości na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej starostwa powiatowego, na obszarze, którego znajduje się zabytek, a ponadto w siedzibie właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków lub w sposób zwyczajowo przyjęty w miejscowości, w której znajduje się zabytek.

▪ art. 18 zakłada obowiązek uwzględniania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

▪ art. 21 wskazuje, że podstawą do sporządzenia programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy jest ewidencja zabytków.

▪ zgodnie z art. 22:

- wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa,

- wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

▪ art. 28 stanowi, że niezależnie od obowiązków wynikających z opieki nad zabytkami, właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków zawiadamia wojewódzkiego konserwatora o:

- uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;

- zagrożeniu dla zabytku, nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;

- zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;

- zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

▪ art. 71 ust. 1 wskazuje jako jedno z zadań z zakresu sprawowania opieki nad zabytkami finansowanie prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku przez osobę fizyczną lub jednostkę organizacyjną posiadającą tytuł prawny do tego zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego.

Art. 71 ust. 2 stanowi, że sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny posiada jednostka samorządu terytorialnego, jest zadaniem własnym tej jednostki.

▪ zgodnie z art. 73 osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna, będąca właścicielem lub posiadaczem zabytku

wpisanego do rejestru albo posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie albo będąca właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa, może ubiegać się o udzielenie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa.

▪ art. 89 określa organy ochrony zabytków, którymi są:

- minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu, którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków,

- wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

3.2. Zadania i kompetencje powiatu w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Zakres zadań i kompetencji organów samorządu powiatowego w odniesieniu do problematyki ochrony dóbr kultury został uregulowany przede wszystkim w niżej wymienionych aktach prawnych:

1) Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 528)

Zgodnie z art. 4 ust. 1 pkt 7 niniejszej ustawy powiat zobowiązany jest do wykonywania określonych ustawami zadań publicznych o charakterze ponadgminnym w zakresie kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

2) Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840 ze zm.)

- na mocy art. 12 ust. 1 ustawy - starosta, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie;
- zgodnie z art. 50 ust. 3 i ust. 4 pkt 2 - w przypadku wystąpienia zagrożenia dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, polegającego na możliwości jego zniszczenia lub uszkodzenia, starosta, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może wydać decyzję o zabezpieczeniu tego zabytku w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia. Jeżeli nie jest możliwe usunięcie zagrożenia, zabytek nieruchomy może być na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków wywłaszczony przez starostę na rzecz Skarbu Państwa lub gminy właściwej ze względu na miejsce położenia tego zabytku, w trybie i na zasadach przewidzianych w przepisach o gospodarce nieruchomościami;
- art. 81 ust. 1 i 2 wprowadza możliwość udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków przez organ stanowiący powiatu, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dotacja może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

Przedmiotowa dotacja zgodnie z art. 77 może obejmować nakłady konieczne na:

1. sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
2. przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
3. wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
4. opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;

5. wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
6. sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
7. zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
8. stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
9. odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
10. odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
11. odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
12. modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
13. wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
14. uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
15. działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;

16. zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7 –15;

17. zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

▪ zgodnie z art. 82 ust. 1 i 3 łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót. W celu zapewnienia realizacji tych postanowień organy uprawnione do udzielania dotacji prowadzą wykazy udzielonych dotacji oraz informują się wzajemnie o udzielonych dotacjach;

▪ na mocy art. 87 zarząd powiatu sporządza na okres 4 lat powiatowy program opieki nad zabytkami, który przyjmuje rada powiatu po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym, a z jego realizacji zarząd powiatu sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia się radzie powiatu;

▪ art. 103 i 105 określa kompetencje w zakresie powoływania społecznych opiekunów zabytków:

starosta, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, ustanawia społecznego opiekuna zabytków lub cofa takie ustanowienie,

starosta zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków o ustanowieniu społecznego opiekuna zabytków lub cofnięciu takiego ustanowienia,

starosta prowadzi listę społecznych opiekunów zabytków,

starosta wydaje legitymację społecznego opiekuna zabytków osobie fizycznej pełniącej funkcję społecznego opiekuna zabytków, natomiast osobie prawnej lub innej jednostce organizacyjnej nieposiadającej osobowości prawnej, pełniącej funkcję społecznego opiekuna zabytków, starosta wydaje zaświadczenie, które zawiera informację o nadaniu uprawnień opiekuna.

3) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. poz. 2153)

Zgodnie z niniejszym dokumentem organizację i sposób ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych planuje się w jednostkach organizacyjnych posiadających zabytki oraz na poszczególnych stopniach administracji, ujmując stan zasobu podlegającego ochronie, określając zagrożenia i kierunki działania, sposób realizacji, niezbędne siły, środki oraz czas i koszty wykonania w sporządzanych w tym celu dokumentach: planie ochrony zabytków jednostki organizacyjnej oraz w gminnym, powiatowym, wojewódzkim i krajowym planie ochrony zabytków. Powiatowy plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowuje starosta. Podlega on uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz właściwym terenowym organem obrony cywilnej na obszarze województwa. Plan ten jest integralną częścią planów obrony cywilnej i podlega corocznej aktualizacji w terminie do dnia 31 marca każdego roku, według stanu na dzień 31 grudnia roku poprzedniego.

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU MIĘDZYCHODZKIEGO

4.1. Krajowa polityka w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

4.1.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019 – 2022.

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019 – 2022 został przyjęty Uchwałą nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. (M. P. z 2019 r. poz. 808). Program ten utworzono na podstawie przepisów art. 84 i art. 85 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840 ze zm.). Jest on głównym dokumentem strategicznym określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów. Organem odpowiedzialnym za koordynację, monitorowanie i ewaluację realizacji programu jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Głównym celem programu 2019 – 2022 jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Cel ten będzie realizowany przez trzy cele szczegółowe podzielone na kierunki działania, w ramach których wyznaczono i opisano planowane do realizacji zadania.

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym:

- szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami;

- budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym;
- merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach;
- konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym:

- wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich;
- ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich;
- wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego;
- powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami:

- upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).

2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego:

- podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych poprzez sprzyjanie intensyfikacji współpracy między opiekunami zabytków a właściwymi służbami i instytucjami.

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości:

- kampania społeczno – edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami;
- tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami:

- program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

Program 2019 – 2022 zawiera szczegółowy harmonogram realizacji wraz z planem finansowym, a także określa zasady jego zarządzania, monitoringu oraz cele ewaluacji.

4.1.2. Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004 – 2020.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013 powstała w ramach opracowywania strategicznych dokumentów programowych rozwoju społeczno – gospodarczego państwa. Dokument został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r., a jego uzupełnienie obejmujące lata 2004 – 2020 w dniu 14 czerwca 2005 r. (Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020). Niniejsza strategia jest rządowym dokumentem tworzącym ramy polityki kulturalnej funkcjonującej w nowych warunkach gospodarki rynkowej, a także w kontekście wspólnoty Polski z Unią Europejską. Misją strategii jest zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przynoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i

cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów.

W dokumencie tym sformułowano cel nadrzędny jakim jest zrównoważenie rozwoju kultury w regionach oraz cele uzupełniające:

- wzrost efektywności zarządzania sferą kultury;
- zmniejszenie dysproporcji regionalnych w rozwoju kultury;
- wzrost udziału kultury w PKB;
- zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków;
- modernizacja i rozbudowa infrastruktury kultury;
- wzrost uczestnictwa w kulturze;
- rozwój szkół artystycznych i zwiększenie liczby godzin edukacji kulturalnej w programach szkolnych;
- efektywna promocja twórczości;
- promocja polskiej kultury za granicą;
- ochrona własności intelektualnej i walka z piractwem;
- wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie organizacji działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury;
- rozwój przemysłów kultury (kinematografia, media, design, wydawnictwa, fonografia).

Instrumentem realizacji strategii w zakresie zagadnień związanych z zabytkami i dziedzictwem kulturowym jest Narodowy Program Kultury *Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego* oraz Program Operacyjny *Dziedzictwo kulturowe*.

Celem Narodowego Programu Kultury Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego jest poprawa stanu i dostępności zabytków poprzez tworzenie warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków, kompleksową rewaloryzację zabytków i ich adaptację na cele społeczne, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości, tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych, promocję polskiego dziedzictwa kulturowego w Polsce i za granicą, wzmocnienie zasobów ludzkich w sferze ochrony zabytków, podnoszenie świadomości społecznej dotyczącej dziedzictwa kulturowego, zabezpieczenie zabytków i archiwaliów przed nielegalnym wywozem za granicę.

Z kolei w Programie Operacyjnym Dziedzictwo kulturowe wyznaczone zostały dwa priorytety: rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych oraz rozwój kolekcji muzealnych. Podstawowym celem priorytetu pierwszego jest poprawa stanu zachowania zabytków, zwiększenie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego, kompleksowa rewaloryzacja zabytków, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji oraz zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę. Priorytet drugi koncentruje się na zadaniach związanych z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

4.2. Wojewódzka polityka w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego.

4.2.1. Program Opieki nad Zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2021 – 2024.

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2021-2024 przyjęty został uchwałą nr XXXVII/714/21 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 20 grudnia 2021 r. (Dz. Urz. Woj. Wielkopolskiego z 2022 r. poz. 58).

Głównym zamierzeniem niniejszego programu jest określenie warunków organizacyjnych i finansowych w zakresie leżącym w kompetencjach Samorządu Województwa Wielkopolskiego, służących polepszeniu stanu zachowania zasobów lokalnego dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu kulturowego Wielkopolski. Celem działania Samorządu Województwa jest zharmonizowanie polityki ochrony przestrzeni kulturowej z polityką rozwoju regionalnego i strategią zrównoważonego zagospodarowania województwa. Priorytet stanowi kontynuacja i intensyfikacja działań polegających na ochronie przestrzeni kulturowej oraz wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla wzmocnienia tożsamości regionalnej, integracji społecznej, a także promocji regionu i rozwoju gospodarczego.

W programie sformułowano następujące cele, które wynikają z art. 87 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

Cel szczegółowy 1.

Zahamowanie procesów degradacji zabytków, poprawa ich stanu zachowania oraz optymalizacja skuteczności systemu ochrony dziedzictwa materialnego i niematerialnego województwa wielkopolskiego.

Kierunki działania:

1. Podjęcie działań mających na celu poprawę stanu zachowania zabytków.

2. Wspieranie ochrony zabytków archeologicznych
3. Popularyzowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego
4. Monitoring i aktualizacja uregulowań prawnych w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Cel szczegółowy 2.

Budowanie tożsamości regionalnej i narodowej oraz świadomości społecznej mieszkańców Wielkopolski w oparciu o wartości dziedzictwa kulturowego.

Kierunki działania:

1. Wspieranie programów i projektów edukacyjnych popularyzujących dziedzictwo kulturowe oraz wzmacniających kompetencje kulturowe.
2. Wspieranie inicjatyw związanych z upamiętnianiem Powstania Wielkopolskiego oraz popularyzacji i upowszechniania wiedzy na jego temat.
3. Stwarzanie warunków dla opieki nad dziedzictwem materialnym i niematerialnym w duchu partycypacji społecznej.

Cel szczegółowy 3.

Włączenie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego w rozwój społeczny, kulturowy i ekonomiczny województwa.

Kierunki działania:

1. Wsparcie zagospodarowywania, adaptacji i wykorzystania zabytków i dziedzictwa niematerialnego na cele kulturalne, turystyczne lub społeczne.
2. Wzmocnienie działań związanych z rozwojem usług turystycznych.
3. Wspieranie dawnych rzemiosł, ginących zawodów i form twórczości

charakterystycznych dla Wielkopolski.

Cel szczegółowy 4.

Rozwijanie przedsięwzięć ułatwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

Kierunki działania:

1. Włączanie zabytków w procesy gospodarcze.
2. Włączanie cyfryzacji do ochrony i opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 5.

Podjęmowanie i określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych

Kierunki działania:

1. Udostępnianie obiektów zabytkowych
2. Wskazywanie potencjalnych źródeł finansowania

Ponadto w przedmiotowym programie opisano zasoby dziedzictwa kulturowego województwa wielkopolskiego z uwzględnieniem zabytków nieruchomych, ruchomych i archeologicznych, pomników historii, parków kulturowych, dóbr kultury współczesnej, instytucji kultury podległych Samorządowi Województwa Wielkopolskiego, parków narodowych i krajobrazowych oraz niematerialnego dziedzictwa kultury. Dokonano również charakterystyki i analizy stanu zachowania obiektów zabytkowych należących do Samorządu Województwa Wielkopolskiego i jednostek organizacyjnych województwa lub przez nie użytkowanych.

4.2.2. Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku.

Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku jest dokumentem opracowanym przez Samorząd Województwa Wielkopolskiego i przyjętym przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego uchwałą nr XVI/287/20 dnia 27 stycznia 2020 r.

Strategia określa nowy model rozwoju regionalnego. Celem generalnym jest kreowanie wzrostu gospodarczo - społecznego województwa z uwzględnieniem dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego w celu zapewnienia swoim mieszkańcom dobrych warunków życia, pracy i wypoczynku na całym obszarze.

Jednym z celów operacyjnych Strategii jest rozwój kapitału społecznego i kulturowego regionu realizowany poprzez kształtowanie i wzmacnianie postaw prospołecznych, równościowych, innowacyjnych, w tym innowacji społecznych, wzmacnianie potencjału kulturowego i infrastruktury kultury oraz rozwój przemysłu czasu wolnego, w którym dużą rolę odgrywać ma odpowiednie wykorzystanie potencjału obszarów wiejskich oraz szlaków turystyki kulturowej.

Wielkopolskę wyróżnia bogactwo dziedzictwa kulturowego. Dla zachowania tradycji i tożsamości kulturowej mieszkańców oraz utrzymania materialnego dorobku kultury i dziedzictwa regionu, ale także dla zwiększenia udziału mieszkańców w kulturze oraz wzmocnienia atrakcyjności inwestycyjnej i turystycznej województwa niezbędne jest wsparcie inwestycji w obszarze kultury m.in. poprzez:

- rozwój wielkopolskich instytucji kultury – celem działań w ramach projektu będzie wsparcie funkcjonowania wielkopolskich instytucji kultury na jak najwyższym poziomie (inicjatywy związane z rozwojem m. in. wielkopolskich teatrów, muzeów i bibliotek);
- rozwój i promocja produktów turystyki kulturowej w Wielkopolsce ze szczególnym uwzględnieniem Szlaku Piastowskiego – celem projektu jest

zachowanie, ochrona, promowanie i dalszy rozwój znaczącego potencjału turystyki kulturowej Wielkopolski, opartej głównie na szczególnej roli regionu w historii Polski, w tym szlaków turystyki kulturowej, zwłaszcza Szlaku Piastowskiego ze względu na jego rangę i znaczenie historyczne.

4.2.3. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego. Wielkopolska 2020+ uchwalony został przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego uchwałą nr V/70/19 z dnia 25 marca 2019 r. (Dz. Urz. Woj. Wielkopolskiego z 2019 r. poz. 4021).

Niniejszy plan jest najważniejszym dokumentem Samorządu Województwa Wielkopolskiego określającym politykę przestrzenną w granicach administracyjnych regionu. Określa on model rozwoju przestrzennego, cele polityki przestrzennej i kierunki zagospodarowania przestrzennego województwa oraz rozmieszczenie inwestycji celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym, a także zasady zagospodarowania obszarów funkcjonalnych.

Nowym wymiarem polityki przestrzennej jest wprowadzenie planowania funkcjonalnego na obszarach charakteryzujących się wspólnymi uwarunkowaniami i celami rozwoju. Wyznaczenie granic obszarów funkcjonalnych oraz określenie zasad ich zagospodarowania służyć ma przede wszystkim koordynacji działań podejmowanych przez różne podmioty na terenie występowania szczególnych zjawisk i problemów przestrzennych. Podstawowym celem Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego. Wielkopolska 2020+ jest stworzenie podstaw dla zachowania lub przywrócenia ładu przestrzennego i zapewnienia zrównoważonego rozwoju Wielkopolski.

Określone w planie zasady zagospodarowania przestrzennego obszarów funkcjonalnych, stanowiące uszczegółowienie kierunków zagospodarowania

przestrzennego dla całego obszaru województwa, powinny być uwzględnione w dokumentach planistycznych szczebla lokalnego.

Realizacja polityki przestrzennej i kierunków zagospodarowania przestrzennego na poziomie regionalnym prowadzona będzie poprzez działania samorządu województwa polegające w szczególności na:

1. określeniu preferencji dla zróżnicowanych form rozwoju społeczno-gospodarczego;
2. wdrożeniu zasad ochrony i kształtowania środowiska przyrodniczego, kulturowego i krajobrazu;
3. zabezpieczeniu możliwości realizacji inwestycji celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym, zwłaszcza w zakresie systemów transportowych i infrastrukturalnych;
4. uwzględnieniu wymagań wynikających z potrzeb obronności i bezpieczeństwa publicznego.

Plan zawiera charakterystykę zasobów dziedzictwa kulturowego z uwzględnieniem obiektów uznanych za najbardziej wartościowe w skali kraju i Europy (obiekty z Listy Dziedzictwa Europejskiego i Pomniki Historii), zabytków nieruchomych, ruchomych oraz archeologicznych, obszarów cennych kulturowo, szlaków kulturowych, obiektów kultu religijnego, miejsc pamięci narodowej, instytucji kultury, wydarzeń kulturalnych i niematerialnego dziedzictwa kultury. W planie opisano również zjawiska zagrażające zachowaniu zabytków i utrudniające dostęp do dziedzictwa kulturowego.

Model rozwoju przestrzennego województwa oparto na koncepcji zakładającej wspieranie biegunów wzrostu, czyli obszarów o najwyższym potencjale społeczno-gospodarczym, które stanowią źródło czynników rozwoju, wraz z równoczesnym wzmocnieniem obszarów otaczających. Dla

realizacji ww. modelu rozwoju sformułowano osiem celów polityki przestrzennej:

1. Kształtowanie spójnej przestrzeni osadniczej.
2. Ochrona walorów przyrodniczych.
3. Kształtowanie i racjonalne gospodarowanie zasobami środowiska przyrodniczego.
4. Ochrona potencjału kulturowego i krajobrazu oraz rozwój konkurencyjnych form turystyki i rekreacji.
5. Zrównoważony rozwój rolnictwa.
6. Poprawa dostępności komunikacyjnej województwa.
7. Rozwój efektywnej i innowacyjnej infrastruktury technicznej.
8. Zapewnienie bezpieczeństwa publicznego i przeciwdziałanie zagrożeniom.

Plan zakłada, że „potencjał kulturowy i charakterystyczny krajobraz regionu stanowią istotne elementy rozwoju i wzrostu identyfikacji Wielkopolski w skali kraju i Europy, są również ważnym czynnikiem kształtowania poczucia tożsamości narodowej i regionalnej mieszkańców. Działania w tym zakresie wpływać będą na podniesienie jakości przestrzeni, a tym samym na poprawę warunków życia mieszkańców i wymierne korzyści społeczno-gospodarcze. Priorytetem polityki przestrzennej w zakresie środowiska kulturowego będzie kształtowanie głównego obszaru kulturotwórczego w oparciu o strategiczne pasmo kulturowe Wielkopolski – Szlak Piastowski wraz z głównymi punktami węzłowymi w Poznaniu, Gnieźnie i Kaliszu, ze szczególnym podkreśleniem roli miejscowości, które uznaje się za pierwsze stolice wczesnopiastowskiej Polski w Poznaniu, Gnieźnie, na Ostrowie Lednickim oraz w Gieczu i Grzybowie. Niemniej istotnym aspektem działań będzie zachowanie innych obiektów i obszarów cennych kulturowo oraz wzmacnianie działań ochronnych w ich

obrębie. Dotyczyć one będą zarówno ochrony pojedynczych obiektów, jak i całych układów przestrzennych miast i wsi oraz innych obszarów cennych kulturowo, a także poprawy jakości całej przestrzeni kulturowej regionu. Bogactwo przestrzeni Wielkopolski wymaga ponadto podjęcia działań na rzecz kompleksowej ochrony terenów najcenniejszych pod względem przyrodniczym i kulturowym oraz kształtowania harmonijnego krajobrazu na całym obszarze województwa. Polityka przestrzenna ukierunkowana zostanie zatem na zachowanie i utrzymanie naturalnych i kulturowych walorów środowiska. Priorytetem zagospodarowania przestrzennego województwa w zakresie krajobrazu będzie ochrona obszarów o najwyższych walorach środowiska przyrodniczego i kulturowego. Kluczowym elementem określenia działań ochronnych będzie identyfikacja krajobrazów priorytetowych, które zostaną określone w ramach audytu krajobrazowego dla województwa wielkopolskiego. Audyt krajobrazowy przeprowadzony zostanie w celu zinwentaryzowania zasobów krajobrazowych regionu. Na podstawie ich oceny wyznaczone zostaną krajobrazy priorytetowe, które ze względu na swoje walory powinny zostać zachowane i chronione. Bogactwo kulturowe i przyrodnicze Wielkopolski stwarza możliwość rozwoju konkurencyjnych form turystyki i rekreacji w oparciu o wyjątkowe i specyficzne potencjały.”

Dla osiągnięcia przedmiotowego celu polityki przestrzennej określono następujące kierunki zagospodarowania przestrzennego województwa wraz ze szczegółowym opisem działania w celu ich realizacji:

- wzmocnienie tożsamości narodowej i regionalnej (poprzez kształtowanie głównego obszaru kulturotwórczego – Szlaku Piastowskiego, zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego, poprawę jakości przestrzeni kulturowej i krajobrazu, rozwój instytucjonalnej działalności kulturalnej);
- rozwój zróżnicowanych form turystyki i rekreacji (poprzez zwiększenie atrakcyjności obszarów wizerunkowych dla rozwoju zróżnicowanych form

turystyki, rozwój turystyki kulturowej, kwalifikowanej, wypoczynkowej, biznesowej, poprawę obsługi ruchu turystycznego).

W ramach terytorializacji polityki rozwoju plan wyznacza obszary funkcjonalne. Dokument zawiera ich charakterystykę oraz określa sformułowane w stosunku do nich cele polityki przestrzennej i zasady zagospodarowania przestrzennego.

Do zabytków wyróżniających się wysokimi wartościami kulturowymi stanowiącymi o tożsamości regionalnej zaliczono występujące w granicach powiatu międzychodzkiego: pobernardyński kościół parafialny w Sierakowie oraz obszary kolonizacji olęderskiej w rejonie nadnoteckim w okolicach Międzychodu. Ponadto gminy wchodzące w skład powiatu zaliczono do obszarów o wysokim potencjale przyrodniczym, kulturowym i krajobrazowym dla rozwoju turystyki i rekreacji, które generują ruch turystyczny o znaczeniu regionalnym lub posiadają do tego duże predyspozycje.

4.3. Programy opieki nad zabytkami gmin z terenu powiatu międzychodzkiego.

Gminne programy opieki nad zabytkami posiadają następujące gminy powiatu międzychodzkiego:

- Gmina Chrzypsko Wielkie – Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Chrzypsko Wielkie na lata 2021 – 2024, przyjęty uchwałą nr XXVII/175/2020 Rady Gminy Chrzypsko Wielkie z dnia 29 grudnia 2020 r.;
- Gmina Kwilcz – Programu Opieki Nad Zabytkami dla Gminy Kwilcz na lata 2020 – 2024, przyjęty Uchwałą nr XVIII.148.2020 Rady Gminy Kwilcz z dnia 24 czerwca 2020 r.;
- Gmina Międzychód – na chwilę obecną, jako jedyna, gmina Międzychód nie ma opracowanego i uchwalonego Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.

- Gmina Sieraków – Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Sieraków na lata 2018-2021, przyjęty Uchwałą nr 47/XLVII/324/2018 Rady Miejskiej w Sierakowie z dnia 29.05.2018 r.

5. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO POWIATU MIĘDZYCHODZKIEGO

5.1. Rys geograficzno – historyczny powiatu międzychodzkiego

Powiat Międzychodzki położony jest w zachodniej części Niziny Wielkopolsko-Kujawskiej, w województwie wielkopolskim, przy jego granicy z województwem lubuskim, nad rzeką Wartą. Sąsiaduje z powiatem czarnkowsko-trzcianeckim, szamotulskim, nowotomyskim w województwie wielkopolskim oraz powiatem międzyrzeckim i strzelecko-drezdeneckim w województwie lubuskim. Powiat składa się z czterech jednostek administracyjnych. Dwóch gmin miejsko-wiejskich – Międzychód i Sieraków oraz dwóch gmin wiejskich – Chrzypsko Wielkie i Kwilcz. Powiat zajmuje powierzchnię 73.644 ha (736 km²) co stanowi 2,47% powierzchni województwa wielkopolskiego. Największą gminą powiatu jest gmina Międzychód zajmująca powierzchnię 307 km². W 2014 roku powiat zamieszkały był przez 37.126 osób (1,07% ludności województwa) – jest to powiat o najmniejszej liczbie mieszkańców ze wszystkich wielkopolskich powiatów. Sieć osadniczą Powiatu Międzychodzkiego tworzy 111 jednostek osadniczych (w tym dwa miasta – Międzychód i Sieraków), z których 71 to wsie sołeckie.

Znaleziska w Muchocinie i Radgoszczy pochodzące sprzed 8.000 lat p.n.e. to najstarsze ślady pobytu człowieka w okolicach Międzychodu. W rejonie Mierzyna, z kolei, natrafiono na pozostałości sprzed 2.000 lat p.n.e. Odkryto tam pozostałości licznych osad oraz cmentarzysk. Najstarsze znaleziska archeologiczne z terenów dziś należących do gminy Sieraków pochodzą z epoki kamienia. W dużej mierze związane są one z osadnictwem kultury świderskiej. Intensywnie rozwija się tutaj osadnictwo we wczesnej epoce brązu, gdzie mamy do czynienia ze słynnym cmentarzyskiem kultury grobskiej. Osadnictwo dalej intensywnie rozwija się w klasycznej epoce brązu i idąc dalej w okresie wpływów rzymskich. Niestety rozrzedzenie osadnictwa następuje we wczesnym

średniowieczu. Brak tu bowiem większych kompleksów osadniczych. Z kolei grodziska pochodzące z IX i X wieku rejestrowane są w pobliżu dzisiejszego Międzychodu (pod Gorzyckiem, Muchocinem, Bielskiem i Kolnem) dowodzą intensywnego zaludnienia tych terenów we wczesnym średniowieczu. Sytuacja osadnicza ma się podobnie na terenie Gminy Chrzypsko Wielkie. Widać tu ślady osadnicze rejestrowane od epoki kamienia po czasy nowożytnie, ze szczególnym wzrostem w epoce brązu. W okolicach Łęczec rejestrowane są kurhany związane z kulturą wielbarską. W Ryżynie i Białokoszu występują grodziska wczesnoplemienne położone nad ciekami wodnymi. We wczesnym średniowieczu obszar powiatu międzychodzkiego znajdował się na skraju państwa plemiennego Polan. Nie wiemy jednak czy stanowił on obszar rdzenny czy został podbity w wyniku ekspansji. Wkrótce też stanowił on zachodnie granice naszego Państwa. Ludność trudniła się rolnictwem, myślistwem i rybołówstwem. Powstał łańcuch grodów i osad, a nazwy miejscowości mają stary, piastowski rodowód (Radgoszcz, Międzychód, Kolno, Bielsko). We wczesnym średniowieczu sięgały tu wpływy i posiadłości Cystersów z Bledzewa, a miasta należały do głównych wielkopolskich rodów: Borkowiców, Nałęczów i Grzymałów.

Międzychód w dokumentach pisanych pojawił się dopiero w roku 1378. Lokacja Międzychodu i Sierakowa nastąpiła przypuszczalnie w XIV wieku (wiadomo, że Międzychód w 1400 roku już był miastem). Na podstawie badań historycznych za datę nadania praw miejskich Sierakowowi przyjmuje się rok 1332/1333. Również dzisiejsza Kamionna była miastem (do XVIII wieku). Z kolei najwcześniejsza wzmianka pisana o Chrzypsku Wielkim datowana jest na 1393 rok (choć miejscowość znana już była w XIII wieku). Dostępne źródła historyczne informują, że wszystkie osady znajdujące się dziś na terenach gminy Kwilcz pochodzą z okresu średniowiecza – z wyjątkiem Augustowa, Karolewic i Józefowa, które powstały dopiero w połowie XIX wieku. W czasach Jagiellonów

tereny te były widownią walk z sąsiadującymi od północy Brandenburczykami, sprzymierzeńcami Krzyżaków. Na wojnę 13-letnią Międzychód wyekwipował i wysłał 4 piechurów.

W czasach Rzeczypospolitej tereny te przechodziły burzliwe losy. Miast nie szczędziły też tragedie - pożary, powodzie i zarazy. Maszerowały wojska walczących w wojnie trzydziestoletniej stron. Po rozbiorach ziemie nadwarciańskie i nadnoteckie były intensywnie zasiedlane niemieckimi osadnikami. Powstawały nowe wsie, "olenderskie". Z tych terenów eksportowano drewno, a w Międzychodzie, gdzie działały warsztaty sukienników, rezydował faktor holenderski. Polskie i niemieckie majątki ziemskie na tych terenach gospodarowały do XX wieku, czego śladem są dwory i pałace oraz zabudowania folwarczne w wielu wsiach powiatu.

Korzenie powstania Starostwa Powiatowego w Międzychodzie sięgają początku XIX wieku, kiedy to w wyniku reformy Wielkiego Księstwa Poznańskiego w 1817 roku wprowadzono nowy podział administracyjny. Zarządzeniem królewskim z 16 października 1817 roku, z mocą od 1 stycznia 1818 roku utworzono wówczas powiat międzychodzki obejmujący 1420 km². W jego skład wchodziło 5 miast w tym największa z nich Skwierzyna, 41 obwodów dominialnych, 102 gminy wiejskie i 281 miejscowości. Obejmował on tereny od Sokolej Dąbrowy pod Bledzewem po Charcice i Izdebno za Chrzypskiem Wielkim. Pierwszą siedzibą powiatu był dwór w Chalinie, gdzie mieszkał starosta powiatu. 6 czerwca 1887 roku podjęto decyzję o wydzieleniu z zachodniej części powiatu międzychodzkiego nowego powiatu skwierzyńskiego, który powstał 1 października 1887 roku. Zmniejszony wówczas powiat międzychodzki obejmował 644 km².

Traktat Wersalski potwierdził przynależność tych terenów do odradzającej się Polski. Granica sięgnęła kilka kilometrów na zachód za Międzychód. Peryferyjne, przygraniczne położenie spowodowało, że ziemie te rozwijały się

skromnie. Doceniono wtedy walory rekreacyjne Pojezierza, nazywając je "Krajiną 100 Jezior" i organizując przyjazdy wakacyjne. Pewne ożywienie przyniosła eksploatacja złóż torfu i węgla brunatnego, a zwłaszcza klęska sówki choinówki w borach Puszczy Noteckiej, która spowodowała masowy wyrąb drzew i zalesianie Puszczy na nowo. Z tych czasów pochodzi zdecydowana większość drzewostanu. Ożywienie zapanowało też na rzece Warcie, którą wykorzystywano do taniego transportu (port w Międzychodzie). W roku 1924 zbudowano istniejącą do dziś hutę szkła w Sierakowie. Lata wojny i okupacji przyniosły wiele ofiar wśród polskiej ludności tych ziem. Po wojnie tereny te odbudowały się i zaludniły, chroniąc jednak walory przyrodniczo-krajobrazowe.

W czasach Księstwa Warszawskiego Międzychód został przygranicznym powiatem o znacznym zasięgu, obejmując nawet Skwierzynę i Bledzew. Ważnym wydarzeniem było doprowadzenie linii kolejowej w latach osiemdziesiątych XIX w. Powstawały pierwsze zakłady przemysłowe, z przetwórnią owocowo-warzywną na czele, której rodowód sięga 1904 roku. W początkach XX wieku, na wieść o strajku wrzesińskim również w wiejskich szkołach tego terenu dzieci zastrajkowały w obronie polskiej mowy. Powstanie Wielkopolskie toczyło się na tym terenie dość intensywnie. Wielu ochotników z Sierakowa, Kwilcza, Chrzypka Wielkiego utworzyło kompanie powstańcze, które zaciekle walczyły pod Kolnem, Głazewem, Łowyniem i w Kamionnie na ważnym, zachodnim froncie powstania, dochodząc na przedmieścia Międzychodu.

Ziemie te znalazły się w pierwszych dniach września 1939 roku pod okupacją hitlerowską. Województwo poznańskie zostało anektowane przez III Rzeszę i utworzono jednostkę administracyjną zwaną początkowo Reichsgau Posen (Okręgiem Rzeszy „Poznań”), a już od stycznia 1940 r. – Krajem Warty. Wszystkie szczeble administracji zostają przejęte i obsadzone przez urzędników niemieckich. Wyzwolenie ziem powiatu międzychodzkiego przychodzi z dniem 27 stycznia 1945 roku, kiedy to wkraczają na teren ten czołówki Armii Czerwonej

i po krótkich walkach zajmują Międzychód. W 1945 roku powiat międzychodzki podzielono na 7 jednostek administracyjnych: dwa miasta – Międzychód i Sieraków oraz pięć gmin: Międzychód, Sieraków, Chrzypsko, Kwilcz i Łowyń. Z dniem 1 stycznia 1999 roku w ramach reformy administracyjnej utworzony został Powiat Międzychodzki z siedzibą w Międzychodzie. Powierzchnia powiatu w chwili obecnej wynosi 736,66 km², a w jego skład wchodzi 4 gminy: Międzychód, Sieraków, Chrzypsko Wielkie i Kwicz.

Powiat poszczycić się może wieloma znanymi mieszkańcami np.: Katarzyna Opalińska – królowa Polski, Maria Leszczyńska – królowa Francji, Oskar Tietz - założyciel sieci handlowej "Hertie", bibliograf oświeceniowy Jan Daniel Janocki, kompozytor - Napoleon Rutkowski, Krzysztof Opaliński znany z "Potopu", Zygmunt Kurnatowski - adiutant Napoleona, poseł Sejmu Wielkiego Stefan Kwilecki, berliński malarz - Lesser Ury, zakopiański doktor Andrzej Chramiec i wielu innych.

5.2. Zabytki nieruchome.

5.2.1. Charakterystyka krajobrazu kulturowego powiatu.

Krajobraz kulturowy to przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze (art. 3, pkt. 14 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). W celu ochrony oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej cytowana wyżej ustawa przewiduje ochronę poprzez wpis do rejestru zabytków cennych kulturowo struktur przestrzennych – układów urbanistycznych i ruralistycznych oraz krajobrazów kulturowych (art. 6 ust. 1, pkt. 1 lit. a i b).

5.2.1.1. Obszarowe wpisy do rejestru zabytków.

Na terenie powiatu międzychodzkiego znajduje się jeden historyczny układ urbanistyczny wpisany jest do rejestru zabytków:

- Do rejestru zabytków w dniu 14.01.1992 r. wpisany został układ urbanistyczny miasta Sieraków pod numerem 2268/A. Miasto Sieraków założone zostało najprawdopodobniej przez Macieja Borkowica, wojewodę poznańskiego w pierwszej połowie XIV w., natomiast pierwsza wzmianka o nim pochodzi z 1388 r. z akt sądowych. Sama data lokacji miasta nie jest znana, natomiast w 1416 r. nastąpiło potwierdzenie przywileju lokacyjnego wydane przez króla Władysława Jagiełłę. Wówczas to Sieraków należał do możnego rodu Nałęczów, a od 1450 r. do Łukasza Górki, wojewody wielkopolskiego. W latach 1570-1591 miasto stanowiło własność Rokossowskich, a od 1591 r. znakomitego rodu Opalińskich. W tym czasie miał miejsce największy gospodarczy i kulturalny rozwój Sierakowa, do którego przyczynili się kolejni Opalińscy. Warto wśród nich wymienić Piotra Opalińskiego, który sprowadził do miasta włoskiego architekta Krzysztofa Bonadurę Starszego, oraz jego syna Krzysztofa Opalińskiego, który założył świeckie gimnazjum o nowoczesnym programie nauczania przygotowanym wspólnie z Janem Amosem Komeńskim. Od 1695 r. dobra sierakowskie należały do Katarzyny Opalińskiej żony króla polskiego Stanisława Leszczyńskiego, a po jej śmierci do jej córki Marii, żony króla Francji Ludwika XV. W XVIII w. Sieraków znajdował się w rękach Henryka Brühla, następnie Mikołaja Neugarten von Gartenberg-Sadogórskiego, Karola Fritscha oraz Łukasza Bnińskiego. W 1817 r. miał miejsce pożar, który zniszczył większą część miasta. W 1832 r. Sieraków przeszedł na własność króla pruskiego. W ciągu XIX w. i na początku XX w. powstało w mieście wiele budynków, które zachowały się do dnia dzisiejszego. W okresie międzywojennym Sieraków był ośrodkiem ruchu letniskowego.

Bogata historia Sierakowa znalazła swoje odbicie w wyglądzie miasta i jego architekturze oraz w jego układzie urbanistycznym ukształtowanym w okresie średniowiecza oraz w wyniku regulacji, która nastąpiła po pożarze 1817 r. Zachował się czworoboczny rynek, ob. Plac Powstańców Wlkp. z 7 wylotami ulic z zabudową wzdłuż wszystkich pierzei pochodzącą z XIX i XX w. Charakterystyczna małomiasteczkowa, przeważnie parterowa zabudowa mieszkalna zachowała się również przy ul. 8 Stycznia, B. Chrobrego oraz przy głównej ulicy Poznańskiej, gdzie występują również bardziej okazałe kamienice. Z budynków charakterystycznych dla miasta zachował się m.in. kościół pobernardyński pw. NMP Niepokalanie Poczętej, fragment południowego skrzydła zamku wzniesionego w XIV w., kościół poewangelicki nad brzegiem rzeki Warty, synagoga przy ul. Sokoła oraz zabudowania dawnego Stada Ogierów w Sierakowie.

5.2.1.2. Inne elementy krajobrazu kulturowego.

Układy urbanistyczne nie wpisane do rejestru zabytków

Na omawianym obszarze występują również dwa historyczne układy urbanistyczne nie wpisane do rejestru zabytków. Są one jedynie wymieniane w gminnej ewidencji zabytków. Są to zabytkowe układy miasta Międzychód oraz wsi Kamionna.

Międzychód – układ urbanistyczny wpisany do Gminnej Ewidencji Zabytków – miasto wzmiankowane po raz pierwszy w źródłach 1378 r., lokowane przed 1400 r. na prawie niemieckim. Obecnie zabudowa Międzychodu skupia się na terenie między Jeziorem Miejskim, a Wartą oraz wzdłuż głównych dróg wylotowych z miasta. Dawny wrzecionowaty układ wytyczają od pd. ulice Kilińskiego i Rynkowa, a od pn. ulica 17 Stycznia. Z dawnego układu wydzielony został kwadratowy rynek. Zabudowa została tutaj podzielona wąskimi przejściami, dzięki którym można było dostać się nad jezioro i nad Wartę. Na wschód od rynku nad Wartą znajduje się dawne przemieście portowe, a na pd. od

niego późniejszy tzw. Nowy Rynek, ob. Plac Kościuszki, wkomponowany między średniowieczne miasto, a jezioro. Na terenie dawnego Lipowca zachował się jego charakterystyczny układ z wydłużonym placem targowym, zwężającym się ku pn., obsadzonym czterorzędową aleją składającą się przede wszystkim z lip. Dominantami w widoku miasta są dwa kościoły - kościół katolicki p.w. św. Jana Chrzciciela usytuowany na pn.-wsch. od rynku oraz dawny kościół ewangelicki na Lipowcu, ob. rzym.-kat. p.w. św. Matki Boskiej. Rynek pozbawiony jest ratusza, natomiast w jego zabudowie dominuje dawny hotel „Continental”, późniejszy „Hotel pod Białym Orłem” z pocz. XX w. usytuowany w pn.-zach. narożu Rynku. Interesujący zespół zabudowy budynków użyteczności publicznej składający się ze szkoły, poczty, sali gimnastycznej usytuowany między najstarszą częścią miasta i jeziorem, tj. przy ul. Iczka i Pocztovej. Prócz tego ciekawe budynki szkolne z pocz. XX w. znajdują się na terenie dawnego Lipowca oraz we wsch. części miasta przy obecnej ul. Sikorskiego, stanowiącej przedłużenie głównej arterii miejskiej tj. ul. 17 Stycznia. Wśród zabudowy miejskiej wyróżnia się unikatowy w skali Wielkopolski zespół domów szczytowych z k. XVIII i pocz. XIX w. przy ul. Rynkowej, a także pojedyncze domy z tego samego czasu przy ul. 17 Stycznia. Przy tej samej ulicy ocalało również szereg interesujących budynków mieszkalnych z XIX i pocz. XX w., charakteryzujące się różnorodną stylistyką, ciekawym detalem, często zachowaną starą stolarką. Interesująca zabudowa mieszkalna pochodząca głównie z pocz. XX w. zachowała się także przy ul. Piłsudskiego, a zamknięciem kompozycyjnym zabudowy dawnego placu targowego na Lipowcu jest budynek dawnego starostwa, ob. Urzędu Miasta i Gminy przy ul. Piłsudskiego nr 2.

Ponad to zabytkowy układ urbanistyczny zachował się w Kamionnej w gminie Międzychód. Kamionna była miastem od k. XIV w., lokowana ponownie w 1638 r. przez Krzysztofa Prusimskiego. Prawa miejskie straciła w 1874 r., od tego czasu jest wsią z zachowanym dawnym układem urbanistycznym.

Pozostałością dawnego założenia jest trapezowaty Rynek z wylotami 4 ulic. Zachowana część dawnej zabudowy z 1 poł. XIX w., którą stanowią niewielkie parterowe domki murowane z cegły lub z muru pruskiego, nakryte 2-spadowymi dachami.

Układy ruralistyczne

Obszar powiatu międzychodzkiego charakteryzuje się trzema rodzajami osadnictwa wiejskiego. Są to wsie o dawnej, średniowiecznej metryce lokowane głównie na południe od rzeki Warty. Kolejny rodzaj osadnictwa wiejskiego to osady lokowane i funkcjonujące na tzw. prawie olęderskim występujące głównie na północ od rzeki Warty, na obszarze Puszczy Noteckiej. Trzecim typem zabudowy wiejskiej to wsie folwarczne, z rozbudowanym systemem zabudowy hodowlanej, rolnej i produkcyjnej.

Pierwszy z typów wyżej wymienionych zabudowy wiejskiej na terenie powiatu międzychodzkiego zachował się w przypadku wielu historycznych układów ruralistycznych. Między innymi wsie takie spotykane są w gminie Sieraków: Grobia – wieś wzmiankowana w 1403 r., Lutom – znany od 1262 r. z własną parafią od 1404 r. z zachowanym układem ruralistycznym, Góra – znana od 1388 r. czy Tuchola – występująca w dokumentach od 1389 r. W gminie Kwilcz – sam Kwilcz ma dobrze zachowany układ ruralistyczny i znany jest od 1388 r. Należał on wówczas do Dobiesława Kwileckiego i wkrótce też stał się on siedzibą rodową Kwileckich. W kolejnych wiekach rozwijała się osiągając szczyt w końcu XIX w. Prusim – własność szlachecka rejestrowana od 1386 r. należąca do Mirosława Prusimskiego. Na obszarze tym wyróżnia się również Orzeszkowo, znane od 1393 r. oraz Kurnatowice znane od 1391 r., będące jednocześnie gniazdem rodzowym Kurnatowskich. Na terenie gminy Chrzypsko Wielkie do omawianego typu osadnictwa wiejskiego z dobrze zachowanym układem ruralistycznym należy zaliczyć główną miejscowość gminy, czyli Chrzypsko

Wielkie. Jest to wieś znana już od 1393 r. i stanowi ona własność rycerską. Istniał tu już kościół pw. Św. Wojciecha z rozległą parafią oraz znajdowała się tu siedziba rycerska. Do wspomnianych wsi zaliczyć również możemy

Charakterystycznym i ciekawym elementem krajobrazu kulturowego powiatu międzychodzkiego jest osadnictwo na prawie olęderskim występujące głównie na północ od rzeki Warty, na obszarze Puszczy Noteckiej. Pierwotnie olędrzy byli kolonistami z Fryzji i Niderlandów, najczęściej wyznania mennonickiego, którzy w XVI – XVII wieku zakładali wsie w Prusach Królewskich i Polsce. Posiadali umiejętność gospodarowania na trudnych terenach wymagających melioracji i osuszania lub karczunku lasów. Osadnictwo to wyróżniały uwarunkowania prawne regulujące stosunki z właścicielem ziemi, gdzie wieś była lokowana oraz stosunki wewnętrzne. Z czasem olędrami nazywano osadników różnej narodowości (głównie Niemców i Polaków), którzy korzystali z praw stosowanych przez kolonistów fryzyjskich i niderlandzkich. Wyróżnikiem osadnictwa olęderskiego jest forma lokacji wsi (umowa z właścicielem ziemi zawierana była nie przez zasadźcę, ale całą gminę), poza tym możliwość dzierżawy gruntów (także wieczystej i dziedzicznej), opłata za użytkowane grunty w formie czynszu oraz samorząd gminny wybierany przez mieszkańców osady, zajmujący się administracją gminy, sądownictwem oraz nadzorowaniem wypełniania powinności względem właściciela.

W ramach prowadzonej na przełomie XVI i XVII w. akcji kolonizacyjnej terenów Puszczy Nadnoteckiej założone zostały wsie olęderskie: Chorzępowo, Zatom Nowy, Radusz czy Mokrzec. Wsie olęderskie najczęściej mają układ rzędowy, w którym gospodarstwa umieszczone są wzdłuż rzeki i poprowadzonej równoległe do niej drogi. Zajmują one trudny do uprawy obszar pomiędzy rzeką Wartą a rozległym obszarem leśnym, ze słabymi jakościowo glebami.

Trzecim typem osadnictwa wiejskiego w powiecie międzychodzkiem są wsie o charakterze folwarcznym. Występują one w południowej części

omawianego terenu i charakteryzują się dość charakterystyczną zabudową z budynkiem rezydencjonalnym w postaci dworu lub pałacu, zwartej zabudowy gospodarczej oraz budynków mieszkalnych przeznaczonych dla pracowników folwarku. Często są to wsie o starszej metryce, w których pod koniec XIX w. wybudowano założenia folwarczne. Do grona wsi tego typu zaliczyć możemy m.in. Łęczeczki, Charcice czy Śródka w gminie Chrzypsko Wielkie. W gminie Kwilcz do grona powyższych zaliczyć można Prusim, Wituchowo czy Rozbitek. Na terenie gminy sierakowskiej przykładam takiego osadnictwa może być Ławica, Chalin czy Lutomek. Zabudowa tego typu występuje również na terenie gminy Międzychód, choć nie jest ona dominującym elementem osadnictwa wiejskiego. Do grona tego typu osadnictwa zaliczyć możemy np. Mniszki, Kolno czy Gorzycko Stare.

5.2.2. Charakterystyka zabytków nieruchomości na terenie powiatu.

Zgodnie z art. 6 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840 ze zm.) za zabytki nieruchome uznaje się krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki (kopalnie, huty, elektrownie i inne zakłady przemysłowe), cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Liczną i ciekawą grupę zabytków nieruchomości stanowią kościoły i kaplice. W ewidencji zabytków znajduje się 33 obiekty, z czego 17 wpisanych jest do rejestru zabytków. Obiekty te stanowią ciekawy przykład architektury sakralnej i są niezwykle ważnym elementem dziedzictwa historycznego powiatu międzychodzkiego. Dominują tutaj przede wszystkim świątynie murowane, rzymsko-katolickie. Do najcenniejszych pośród nich należy zaliczyć przykłady

architektury sakralnej na terenie powiatu międzychodzkiego kościoły w Sierakowie, Chrzypsku Wielkim, Kwilczu i Kamionnie.

*** Pobernardyński Kościół Parafialny p.w. NMP Niepokalanie Poczętej w Sierakowie**

Kościół ufundowany przez ród Opalińskich w pierwszej połowie XVII w. Budowę rozpoczął wojewoda poznański Piotr, a ukończyli jego żona Zofia z Kostków i synowie Krzysztof i Łukasz. Budowa rozpoczęła się od ufundowania w 1619 r. klasztoru bernardynów. Do realizacji swoich planów Piotr Opaliński sprowadził Krzysztofa Bonadurę Starszego, znanego w Wielkopolsce włoskiego architekta. Pierwotnie kościół nie posiadał wież. Zostały one dobudowane dopiero w 1740 r. przez Katarzynę Opalińską (żonę króla Polski, Stanisława Leszczyńskiego). W latach 1927 – 1928 podczas odnawiania kościoła zbudowano nowy chór organowy, według projektu Stefana Cybichowskiego. Podczas II wojny budynek zamieniono na magazyn saperski. Kolejne prace restauratorskie prowadzone były w latach osiemdziesiątych XX wieku. Podczas nich, w 1983 r. odnaleziono w jego podziemiach pięć sarkofagów rodziny Opalińskich. Jednonawowy kościół został zbudowany na planie krzyża. Miejsce przecięcia transeptu z nawą przykryte jest kopułą z latarnią. Nawa i transept przykryte są sklepieniem kolebkowym ozdobionym sztukaterią w formie geometrycznie ułożonych wałków. W czterech narożach podstawy kopuły umieszczone są herby fundatorów kościoła: Piotra Opalińskiego i Zofii Kostka - Łódzia – Opalińskich, Nałęcz – Ostrorogów Lwowskich, Dąbrowa Kostków – oraz Leliwa– Pileckich. Siedemnastowieczne wnętrze zostało zachowane w prawie niezmiennym stanie.

*** Kościół Parafialny p.w. św. Wojciecha w Chrzypsku Wielkim**

Kościół wzniesiono w latach 1600–1609, do tej pory zachował się w stanie prawie niezmiennym. Nie jest to najstarszy kościół, jaki istniał w Chrzypsku. Pierwszy kościół istniał już w XV wieku, a pierwsza wzmianka o nim pochodzi z

1470 roku. Był to wówczas kościół drewniany, który w XVI wieku najprawdopodobniej bardzo podupadł lub też został zniszczony w wyniku pożaru, albowiem już na początku XVII ówczesni dziedzice Chrzypska Wojciech i Stanisław Chrzypscy wzniesli w jego miejsce nowy, murowany kościół z palonej cegły. U schyłku XVIII wieku kościół popadł w znaczną ruinę i odbudowano go dopiero dzięki staraniom ówczesnego plebana Telesfora Kwileckiego. Jeszcze w połowie XVIII w kościele znajdowały się nagrobki rodziny Chrzypskich, które jednak zostały z niego prawdopodobnie w czasie remontu w roku 1785 usunięte.

Obecnie kościół jest budynkiem późnogotyckim. Jest budowlą salową, posiadającą jedną nawę, z trójbocznie zamkniętym prezbiterium, z zakrystią i kruchtą przebudowaną od strony północnej. Strop kościoła jest drewniany. W głównym ołtarzu złożonym z części pochodzących z XVII i XVIII wieku, mieści się obraz Św. Wojciech – przedstawiający patrona kościoła, namalowany w 1863 r., a odnowiony w 2001. Dwa boczne ołtarze złożone są z części wykonanych na przełomie XVII i XVIII wieku. W prawym ołtarzu stoi barokowa figurka św. Józefa z Dzieciątkiem Jezus, a w lewym jedna z najcenniejszych rzeźb gotyckich w Wielkopolsce – figurka Matki Boskiej z Dzieciątkiem, tzw. Matka Boska na lwie, pochodząca z około 1360 roku. Baldachim nowej ambony jest ozdobiony figurkami świętych i aniołków z pierwszej połowy XVIII wieku. Na ścianach umieszczone są zabytkowe obrazy - Matka Boska adorująca Dzieciątko Jezus, wspomniany Święty Wojciech i Święty Stanisław – obraz, który prawdopodobnie kiedyś znajdował się w ołtarzu głównym, pochodzący z XVII wieku. Nad wejściem do kruchty znajdują się dwie tablice pamiątkowe poświęcone Franciszkowi i Teresie Kwileckim. Ich powstanie datuje się na koniec XVIII w.

*** Kościół św. Michała Archanioła w Kwilczu.**

Świątynia została zbudowana w latach 1766–1782 w stylu późnobarokowym. Pierwszy kościół pod wezwaniem świętego Michała powstał prawdopodobnie około XIV wieku z fundacji Bylinów Kwileckich. Była to

świątynia drewniana według opisu z 1693, gdzie "pół starego, pół nowego przybudowanego" w kształcie krzyża, z jednym tylko ołtarzem "wielkim, staroświeckim, zamykanym". W 1776 roku zaraz za dawnym drewnianym kościołem z fundacji braci Kwileckich – Franciszka Antoniego, Jana i Adama – rozpoczęto budowę nowego, murowanego kościoła. Na kamieniu węgielnym umieszczono trzy krzyże i inicjały FK, AK i JK. Budowę kościoła ukończono po szesnastu latach, w 1782 roku.

Kościół zbudowany na planie prostokąta jest otynkowany i ozdobiony pilastrami. Wieżę wzniesiono na przełomie 1792 i 93 roku w kształcie obelisku (wys. 45 m). Zdobi ją mały balkonik. Po bokach prezbiterium znajdują się zakryście, a nad nimi łoże. Wyposażenia wnętrza: klasycystyczne ławy i konfesjonały rokokowe. Ołtarz główny poświęcony został św. Michałowi. Nad ołtarzem góruje Duch Święty. Ołtarze boczne poświęcone zostały Ukrzyżowanemu Panu Jezusowi oraz Matce Boskiej Szkaplerznej. Na ścianach cztery duże pomniki Kwileckich: kasztelana łędzkiego Łukasza i jego żony Barbary, kasztelana kaliskiego Franciszka i jego żony Teresy ze Szczanieckich, pułkownika wojsk saskich Konstantego i kasztelana międzyrzeckiego Jana.

*** Kościół Narodzenia NMP w Kamionnie**

Kościół został wybudowany w 1499 roku w stylu późnogotyckim. Świątynię ufundował Mikołaj Kamieński z zakonu cystersów w Bledzewie. Ceglany (układ polski) kościół został wzniesiony na planie prostokąta, który obejmuje jedyną nawę. Do nawy przylegają kruchty i niska wieża-dzwonnica. Szczególnie wyróżnia się bogato ornamentowany cegłą, gotycki szczyt od wschodniej strony. Wieżę z XVI-wiecznym dzwonem wieńczy jedyny w Wielkopolsce ceglany hełm gotycki. Wnętrze kryje sklepienie gwiazdziste wsparte na słupkach. Zachowało się liczne wyposażenie z XVIII wieku, w tym rokokowa ambona, antepedium z kurdybanu, obrazy, a także starsze, późnogotyckie stalle z pocz. XVI wieku. Ołtarz główny reprezentuje styl barokowy, a jego centralnym elementem jest

obraz Madonny z XVII wieku. Ludowa rzeźba Chrystusa Frasobliwego w kruchcie pochodzi z XVI wieku. Kościół był remontowany w XVII wieku przez Prusińskich herbu Nałęcz i w 1934 roku.

Na terenie powiatu międzychodzkiego zachowały się trzy świątynie ewangelickie – w Międzychodzie, Sierakowie i Orzeszkowie. Najciekawszą i najstarszą spośród nich jest dawny kościół ewangelicki w Sierakowie. Fundatorem kościoła był właściciel miasta Mikołaj von Gartenberg-Sadogórski, który też w nim został pochowany. Zaprojektował go Gottlieb Werchan. Funkcję świątyni ewangelickiej pełnił do 1945. W 2. połowie XX wieku przez wiele lat obiekt pozostawał niewykorzystywany, przejściowo służył jako magazyn spółdzielni rolniczej. W latach 90. ubiegłego stulecia stał się własnością miasta. Stopniowo popadał w ruinę. 15 października 2010 zawałiła się wieża kościoła. Obecnie świątynia jest gruntownie wyremontowana i pełnić ona będzie funkcje muzealne i biblioteczne.

Kościół jest budowlą szkieletową (szachulcową), drewniano-ceglaną o zatynkowanych polach. Zbudowany został na planie prostokąta z trójbocznie zamkniętym prezbiterium, ukierunkowanym na północ. Od południa posiadał czworoboczną wieżę, zwieńczoną dachem namiotowym. Nawa główna pokryta jest dachem z dachówek. Wnętrze jednonawowe z pozornym sklepieniem zwierciadlanym. Od południa, wschodu i zachodu posiada emporie drewniane z klasycystyczną dekoracją z przełomu XVIII i XIX wieku. W pobliżu kościoła stoi murowana plebania w stylu neoromańskim z połowy XIX wieku.

Do równie interesujących budowli sakralnych należy zaliczyć kościółek kalwiński w Orzeszkowie. W 1646 r. zbudowano tu drewniany zbór braci czeskich, który spłonął w 1721 r. Mimo oporów ze strony kościoła katolickiego odbudowano go w 1788 r. Tym razem była to świątynia murowana, postawiona na planie ośmioboku. Po kolejnej przebudowie w 1861 r. służyła protestantom aż do 1945 r. Obecnie opuszczona, chyli się ku ruinie. W 2001 roku został wykonany

remont zabezpieczający obiektu polegający na kapitalnym remoncie więźby dachowej, założeniu nowego pokrycia z dachówki karpiówki, wykonaniu nowej sygnaturki, założeniu opierzeń, rynien i rur spustowych, a także ażurowym zamurowaniu otworów okiennych. Budowla jest zabezpieczona przed dostępem osób postronnych. Kościół jest własnością prywatną i nie jest wykorzystywany.

O różnorodności i bogactwie historyczno-kulturowym powiatu międzychodzkiego świadczą również dwie synagogi, które znajdują się w Sierakowie i Międzychodzie. Nie pełnią one już funkcji sakralnych i na przestrzeni lat zostały mocno przebudowane. Lepiej zachowanym obiektem jest synagoga w Sierakowie. Została ona zbudowana przed rokiem 1889, jednak po Powstaniu Wielkopolskim straciła ona funkcje sakralne. W okresie międzywojennym przerobiono ją na miejsce spotkań i świetlicę Związku Strzeleckiego. Podczas II wojny światowej hitlerowcy urządzili w niej magazyn. Po wojnie budynek synagogi przebudowano na kino istniejące do końca lat 80. XX wieku. Jest to budynek murowany, orientowany, wzniesiony na planie prostokąta. Zachowały się charakterystyczne synagogalne cechy wystroju zewnętrznego w postaci łukowatych okien wraz z kolumnami. Wewnątrz nie zachowały się elementy wystroju świątyni. Obiekt ten jest obecnie własnością prywatną.

Jedną z charakterystycznych cech krajobrazu kulturowego powiatu międzychodzkiego jest duża ilość pałaców i dworów. W ewidencji znajduje się 31 obiektów, z czego 27 wpisanych jest do rejestru zabytków.

Jednym z najstarszych obiektów dworsko-pałacowych na terenie powiatu międzychodzkiego jest barokowy dwór Kurnatowskich w Chalinie (gm. Sieraków). Obiekt ten wzniesiony najprawdopodobniej w XVII w. znacznie już dziś przebudowany, jest niewielką, parterową, założoną na prostokątnym rzucie budowlą, pod której częścią zachowały się sklepione kolebkowo piwnice, pochodzące być może jeszcze z wcześniejszego obiektu. Wieńczy ją wysoki

naczółkowy dach, a w środkowej części siedmioosiowej elewacji frontowej zaprojektowany został pozorny ryzalit, zwieńczony barokowym szczytem, mieszczący główne wejście do gruntownie przekształconego obecnie wnętrza dwutraktowego dworu. W latach 1996-1997 obiekt ten został starannie odrestaurowany z przeznaczeniem na siedzibę Sierakowskiego Parku Krajobrazowego. Do dworu, od strony frontowej prowadzą schody, przy których rosną dwa okazałe kasztanowce (o obwodzie ponad 200 cm) i stara lipa (o obwodzie 430 cm).

Wśród szczególnie cennych obiektów tego typu można wymienić m.in. pałac w Rozbitku (gm. Kwilcz) zbudowany w latach 1856-58 dla Georga von Reiche w stylu neogotyckim. Nie jest znane nazwisko architekta, który go projektował, mógł to być jednak Fryderyk August Stüler bądź architekt wywodzący się z jego kręgu. Wzniesiono wówczas piętrowy budynek w kształcie wydłużonego prostokąta, na wysokim ceglany cokole. Nakryto go wysokim dwuspadowym dachem. W zwieńczeniu elewacji umieszczono m.in. fryz z motywem stylizowanego blankowania. Centralną część założenia pałacowego oflankowano dwoma czterokondygnacyjnymi wieżami o bardzo wysokich, szpiczastych hełmach, nawiązującymi do średniowiecznych zamków. W fasadzie zachodniej, od frontu budynku wykonany został neogotycki ryzalit z uskokowym szczytem, w którego przyziemiu znajduje się portyk z tarasem zamkniętym łukiem Tudorów. W centralnej części elewacji umieszczono kartusz z herbem von Reichów, ujęty zwojami akantu i strusimi piórami. W elewacji północnej umieszczono drugie wejście do budynku, zamknięte również łukiem Tudorów, w ozdobnym obramieniu, prowadzące do bocznego hallu z główną klatką schodową. Od strony wschodniej pałacu znajduje się obszerny taras o podwójnym biegu schodów, na który wychodziły zamknięte łukiem Tudorów okna i drzwi sali balowej.

Równie interesujący i cenny jest neogotycki dwór-zamek o bardzo oryginalnej koncepcji architektonicznej wzniesiony został w latach 1858-1861 dla Carla von Seydlitza w Śródce (gm. Chrzypsko Wielkie). Przypuszcza się, iż autor jego projektu wywodził się z kręgu wybitnego architekta niemieckiego K. F. Schinkla. Niska, parterowa część środkowa budowli z półpiętrzem poddasza, ujęta została przez twórcę w dwa różnej wielkości prostopadłe do niej skrzydła. Całość koncepcji nakryta została oddzielnymi płaskimi dachami ukrytymi za wysokim krenelażem. Na jednym z nich umieszczono kartusz z herbem von Seydlitzów. Cały budynek zwrócony jest frontem na zachód i poprzedzony został ozdobnym gankiem ze schodami prowadzącymi do wnętrza pałacu. Przy skrzydle południowym wzniesiono dużą parterową siedmioboczną przybudówkę. Pałac przebudowany został około 1900 roku. W części południowej mieściła się pierwotnie wielka, piętrowa sala jadalna, otwierająca się na przyległy okazały ogród zimowy, a pomieszczenia mieszkalne usytuowane były w części północnej.

Z terenu Gminy Międzychód do ciekawych obiektów tego typu zaliczyć możemy dwór w Mníchach. Obiekt ten to parterowy, wzniesiony na planie prostokąta, podpiwniczony dwór usytuowany na południe od podwórza gospodarczego. Wybudowany pod koniec XVIII w. dla ówczesnych właścicieli majątku, rodziny Sczanieckich, Jest to budynek nakryty łamanym, dwuspadowym dachem, z piętrowym ryzalitem na osi, zwieńczonym ozdobnym szczytem. Elewacja frontowa obiektu jest trzyosiowa, ozdobiona boniowaniem w części dolnej ryzalitu, zaś w części górnej zastosowano tutaj ozdobne festony, wzory geometryczne, a u szczytu siedmioramienną gwiazdę ujętą w medalion, ponad którym znajdują się półkoliste okno. Szczyt wieńczy ozdobne putto oraz dwie wazy rozmieszczone po bokach konstrukcji. Elewacja ogrodowa, również trzyosiowa z ryzalitem zakończonym trójkątnym szczytem, posiada centralnie umieszczone wyjście, prowadzące do ogrodu poprzedzone tarasem ze schodami.

Ryzalit przykryty jest balkonem wspartym na czterech prostych kolumnach. Od strony zachodniej dworek otacza park założony na początku XIX w.

Oprócz obiektów pałacowo-dworskich i rezydencjonalnych, na terenie powiatu międzychodzkiego zachował się jeden przypadek budownictwa obronnego. Jest to zamek w Sierakowie wzniesiony w pierwszej połowie XIV w. przez Macieja Borkowica, wojewodę poznańskiego. Najprawdopodobniej była to rycerska wieża na kopcu. Obecny zamek powstał pod koniec wieku XIV lub na początku XV dla ówczesnych właścicieli Sierakowa, możnej wielkopolskiej rodziny Nałęczów. Wzniesiony wówczas zamek miał plan niemal kwadratu z dwoma równoległymi skrzydłami mieszkalnymi, od północy i południa połączonymi w części zachodniej tzw. przewiązką. W każdym ze skrzydeł znajdowały się po dwie izby, mniejsza mieszkalna z urządzeniem latrynowym i większa reprezentacyjna. Pomieszczenia mieszkalne wyposażone były w piece i kominki. Piwnice były sklepione, a pomieszczenia parteru nakryte drewnianymi stropami. Posadzki wykonano z wielobarwnych, polewanych płytek ceramicznych. Formy szczytów i dokładne kształty dachu nie są znane. Wjazd do zamku prowadził od wschodu, poprzez most na istniejącej tam fosie, a następnie nasypem i drewnianym pomostem do umieszczonej na osi bramy. Pomieszczenia gospodarcze mieściły się w obszernych piwnicach, gdzie przechowywano napoje i żywność (w dawnej studni zamienionej na lodówkę) oraz na strychach, gdzie trzymano zboże. W 1591 r. Sieraków kupił Jan Opaliński, jego potomkowie dokonują przebudowy zamku. Przebudowa z czasów Opalińskich polegała na nadbudowie kolejnych dwóch pięter na istniejących murach oraz zmniejszeniu wewnętrznego dziedzińca. Nakryta wysokimi, teraz manierystycznymi szczytami bryła, zbudowanego z cegły i nieotynkowanego zamku, wyrastała na stromym brzegu rzeki dominując nad całą okolicą. Wewnątrz pozostawiono większość starych murów, inaczej natomiast po dzielono skrzydła. Na parterze, w skrzydle południowym, wydzielono pośrodku nie wielką sionkę, obok umieszczonej w

narożu południowo – zachodnim dolnej Izby Stołowej. W skrzydle północnym stworzono (od zachodu) niewielką kaplicę, za nią skarbiec, a następnie kuchnię i izbę czeladną. Wszystkie wnętrza parteru zostały zasklepione. Przy ścianach obu skrzydeł wzniesiono murowane, jednobiegowe schody prowadzące na paradne piętro, gdzie w skrzydle południowym mieściła się sień, pokój oraz duża Izba Stołowa (Pańska). Apartamenty mieszkalne znajdowały się w skrzydle północnym. W narożniku północno-wschodnim znajdował się pokój zwany, od rodzaju posadzki, marmurowym. Po drugiej stronie sionki znajdował się drugi okazały pokój zwany Złocistym. Za nim znajdował się jeszcze jeden pokój zwany Gabinetem, także z malowanym sufitem i kominkiem. Wokół niewielkiego podwórza na poziomie piętra znajdował się drewniany ganek o sześciu słupach, czerwono quondam malowany w toczono balasy, nakryty daszkiem z dachówki. Na drugim piętrze w skrzydle północnym znajdowały się kolejne pomieszczenia mieszkalne. Całą przestrzeń skrzydła południowego zajmowała Sala o ośmiu oknach i kominie sztukatorskiej roboty. Salę tę w 1651 roku przerobił Krzysztof Opaliński na salę teatralną. Krzysztof też przed rokiem 1651 dobudował do zamku od strony ogrodu, tj. od wschodu okazałe barokowe schody prowadzące do portalu z herbami właścicieli. Niestety z biegiem lat obiekt niszczał i ostatecznie uległ on pożarowi w 1817 r. W latach 1993-95 został odbudowany w formie jednego skrzydła. Ponieważ brakowało wiarygodnych materiałów do precyzyjnej odbudowy formy gotyckiej czy barokowej, postanowiono dokonać jedynie „restytucji” skrzydła południowego poprzez nadbudowę zachowanych piwnic i nakrycie budynku wysokim, krytym dachówką, dachem.

Na terenie powiatu międzychodzkiego zewidencjonowano 43 zespoły folwarczne lub pozostałości zespołów z zachowanym układem podwórza i częścią budynków gospodarczych, z których 8 wpisanych jest do rejestru zabytków. Prócz tego wpisane są 3 podwórza gospodarcze jako układy przestrzenne tj. w Chudobczycach, Łęczach i Ławicy. Część zespołów pełni swoją pierwotną

funkcję (np. Białokosz, Wituchowo, Mnichy), część jest nieużytkowana (Kwilcz, Lubosz). Również na omawianym obszarze zachowało się wiele ciekawych architektonicznie budynków gospodarczych wchodzących w skład zespołów folwarcznych. Na tym terenie szczególnie wyróżniają się murowane budynki licowane kamieniem z ceglanym detalem. Szczególnie ciekawe zespołu tego typu obiektów znaleźć można w Wituchowie, Białokoszu i Lutomku. Interesujące ceglane obiekty podziwiać można również w Rozbitku, Luboszu i Mnichach. Dość dobrze utrzymany jest zespół folwarczy w Białokoszu. W bardzo dobrym stanie są dwa budynki na terenie podwórza folwarcznego w Wituchowie tj. kuźnia z domem mieszkalnym oraz budynek gospodarczy z gołębnikiem. Wyjątkowy jest zespół budynków wchodzących w skład Stada Ogierów w Sierakowie, powstałego na terenie dawnego folwarku zamkowego.

Na terenie powiatu zachowały się dwa budynki ratuszowe: obydwa znajdują się w Międzychodzie. Dawny ratusz znajduje się przy ul. 17 Stycznia 100. Budynek ten został wybudowany na początku XX w. dla kasy miejskiej. Po przebudowie w latach dwudziestych XX stulecia przez pewien czas służył jako siedziba magistratu. Jest on budynkiem piętrowym z użytkowym poddaszem, wzniesionym na planie zbliżonym do kwadratu. Wielospadowy dach kryty jest dachówkami. W fasadzie, zwróconej w kierunku północnym, pary kolumn w wielkim porządku obejmują główne wejście do budynku, dźwigając fronton z herbem miasta. Wyżej wznosi się wieżyczka, w której znajduje się zegar. W elewacji bocznej dwie pary kolumn podtrzymują balkon na pierwszym piętrze. W budynku mieści się obecnie Muzeum Regionalne.

Od 1945 r. siedzibą władz miasta jest budynek dawnego starostwa, znajdujący się na terenie Lipowca, przy ul. Piłsudskiego 2. Gmach ten wzniesiono w końcu XIX w. W 1911 r. obiekt znacznie przekształcono i rozbudowano. Gmach jest budynkiem podpiwniczonym, składającym się z dwukondygnacyjnego skrzydła północno-wschodniego i wyższego o jedno piętro

skrzydła południowo-zachodniego. W jego wyższej części znajduje się dominująca nad całością przysadzista wieża, zwieńczona ostrosłupowym dachem. Elewacje na poziomie parteru boniowanie, wyżej ozdobione są gzymsami i lizenami. Główne wejście znajduje w elewacji północno-zachodniej, pośrodku pozornego ryzalitu zakończonego wystawką z neorenesansowym szczytem

W grupie zabytkowych obiektów użyteczności publicznej znajdują się również szkoły, budynki pocztowe oraz leśniczówki.

Zabudowa mieszkalna występuje licznie na terenach założeń urbanistycznych objętych ochroną konserwatorską. Większość budynków mieszkalnych zbudowanych w końcu XIX wieku oraz w XX w. Najstarsze obiekty mieszkalne na terenie powiatu międzychodzkiego pochodzące z XVIII w. oraz 1 poł. XIX w., zachowane są bardzo nielicznie. To najczęściej domy murowane lub drewniano – murowane, zarówno wąskofrontowe jak i szerokofrontowe. Obiekty te zachowane są w średnim stanie technicznym. Zdecydowanie dominuje jednak zabudowa murowana pochodząca z końca XIX i początku XX w.

Na terenie powiatu występuje 31 parków krajobrazowych z czego 22 zostało wpisanych do rejestru zabytków. Są to głównie założenia parkowe towarzyszące dawnym obiektom mieszkalnym dworom i pałacom, ale zewidencjonowano także dwa parki miejskie na terenie Międzychodu oraz park przy Stadzie Ogierów w Sierakowie. W przeważającej większości założenia parkowe znajdujące się w powiecie międzychodzkiem powstawały w XIX wieku wraz z powstaniem siedzib rodowych właścicieli majątków ziemskich. Jednak występuje kilka założeń parkowych o starszym rodowodzie np. Chalin, Mnichy czy Prusim jednak i te układy przestrzenne zostały w XIX i początku XX wieku silnie przekształcone. Występują tu głównie założenia krajobrazowe jako charakterystyczne dla XIX wieku. Założenia parkowe bardzo często łączą się

widokowo i kompozycyjnie z otaczającym krajobrazem np. park w Kwilczu, Białokoszu, Ławicy, Białczu, Śródce, często były lokalizowane nad brzegami jezior lub płynnie przechodzą w założenia o charakterze leśnym i dalej w obszary leśne np. Chalin, Łężce, Lubosz. Powierzchnia parków na terenie powiatu wynosi średnio kilka hektarów największymi pod względem powierzchni jest park w Rozbitku - ponad 22 ha, Gorzynie - 19 ha, i Luboszu - 13 ha. Na terenach parków zachowało się wiele starych i cennych drzew często uznanych jako Pomniki Przyrody lub o parametrach pomnikowych. Często rosną tu drzewa i krzewy gatunków egzotycznych lub rzadko spotykanych o imponujących parametrach i wieku. W parku w Kolnie występują m.in. dwa Miłorzęby japońskie (*Ginkgo biloba*), w Mníchach Miłorzęb japoński (*Ginkgo biloba*) i Tulipanowiec amerykański (*Liriodendron tulipifera*), Kasztan jadalny (*Castanea sativa*) rośnie w Kwilczu, Rozbitku a Choina kanadyjska (*Tsuga canadensis*) występuje w parku w Kwilczu. Prawdopodobnie jako jedyna w Polsce o takiej długości występuje czterorzędowa aleja platanowa na terenie parku w Rozbitku. W wielu parkach zachowały się tzw. elementy małej architektury - bramy, ogrodzenia, stoły kamienne, altana w Kwilczu oraz cmentarze rodowe w Luboszu i Rozbitku. Cecha charakterystyczną parków na terenie powiatu międzychodzkiego, co zresztą wiąże się z ich położeniem jest urozmaicona powierzchnia terenu, często położone są na zboczach, nad jeziorami, w wąwozach stokach itp. Jednym z ciekawszych pod tym względem obiektów jest park w Ławicy, gdzie park położony jest na zboczu stoku schodzącego do jeziora i ukształtowanego w 3 „tarasy” ziemne.

Na terenie powiatu występują 94 cmentarze i rozpoznane miejsca pocmentarne, z tego tylko 4 zostały wpisane do rejestru zabytków – w Bucharzewie, Orzeszkowie, cmentarze przykościelne w Międzychodzie i Miłostowie oraz dwa cmentarze rodowe wpisane do rejestru w ramach założeń parkowych w Luboszu i Rozbitku. Cmentarze rzymsko – katolickie są

utrzymywane w stanie dobrym, natomiast cmentarze ewangelickie z uwagi na to, iż od kilkudziesięciu lat z reguły nie są czynne, pozostają w bardzo złym stanie. Na przestrzeni lat powojennych zostały zdewastowane, zaniedbane i zarośnięte przez krzewy i samosiewy często zaśmiecone. Cmentarze te często położone są z dala od wsi i zabudowy mieszkaniowej co dodatkowo sprzyja dewastacji i braku zainteresowania nimi. Coraz częściej obserwuje się inicjatywy miejscowej ludności lub władz lokalnych, które dążą do uporządkowania i upamiętnienia cmentarzy w terenie. Na terenie powiatu miało to miejsce np. w Bucharzewie, Białokoszu, w Dębowcu i Zatomiu Nowym. Ciekawostką jest występowanie w Grobi cmentarza żołnierzy napoleońskich z 1813 roku, miejsce to zostało upamiętnione tablicą pamiątkową.

5.2.3. Zabytki nieruchomości wpisane do rejestru zabytków – wykaz.

Gmina Chrzypsko Wielkie

- **Białcz**
 - zespół dworski, 1 poł. XIX, nr rej.: 34/Wlkp/A z 30.06.2000:
 - a) dwór
 - b) park
- **Białokosz**
 - cmentarz ewangelicki, nieczynny, 1 poł. XIX-XX, nr rej.: 514/Wlkp/A z 15.05.2007
 - zespół pałacowy:
 - a) pałac, pocz. XX, nr rej.: 2299/A z 22.03.1994
 - b) park, XIX – XX nr rej.: 2031/A z 15.10.1985
 - zespół folwarczny, 2 poł. XIX – XX, nr rej.: 2609/A z 27.09.1996:
 - a) jałownik
 - b) obora
 - c) spichrz
 - d) magazyn i stajnia
 - e) mączkarnia
 - f) stodoła
- **Charcice**
 - zespół pałacowy, XIX/XX, nr rej.: 1680/A z 4.04.1975:

- a) pałac
- b) park
- **Chrzypsko Wielkie**
 - kościół par. pw. św. Wojciecha, 1600, nr rej.: 1032/Wlkp/A z 12.12.1932 (wypis z księgi rej.) – 2381/A.
 - pałac, pocz. XX, nr rej.: 2542/A z 12.06.1995
- **Gnuszyn**
 - zespół dworski, nr rej.: 2608/A z 25.09.1996:
 - a) dwór, 1906
 - b) park, XIX/XX
- **Łęże**
 - zespół pałacowy:
 - a) pałac, 1 poł. XIX, nr rej.: 2020/A z 3.09.1985
 - b) park i podwórze gospodarcze, 2 poł. XIX – XX, nr rej.: 2003/A z 19.06.1985 i 13.06.2000
- **Ryżyn**
 - dworzec kolejowy, 1907, nr rej.: A-31/Wlkp z 31.05.2000
 - budynek gospodarczy, nr rej.: j.w.
- **Śródka**
 - zespół pałacowy, nr rej.: 1682/A z 4.04.1975:
 - a) pałac, 1858-61
 - b) park, 2 poł. XIX

Gmina Kwilcz

- **Chudobczyce**
 - zespół dworski, XIX/XX:
 - a) dwór, nr rej.: 2259/A z 08.12.1992
 - b) park z aleją dębową, nr rej.: 2001/A z 28.05.1985
- **Kwilcz**
 - kościół par. p.w. św. Michała, 1766-82, nr rej.: 2382 z 15.12.1933 z 26.05.1965 i 800/Wlkp/A z 7.06.2010,
 - 2 wieże-kaplice, nr rej.: 76/A z 26.05.1965 i 800/Wlkp/A z 7.06.2010,
 - ogrodzenie cmentarza przykościelnego (z rzeźbami), nr rej.: j.w.

- cmentarz przykościelny, nr rej.: 800/Wlkp/A z 7.06.2010,
- cmentarz parafialny, nr rej.: j.w.,
- ogrodzenie cmentarza parafialnego, nr rej.: j.w.
- zespół pałacowy, XVIII-XIX:
 - a) pałac, nr rej.: 75/A z 26.05.1965
 - b) oficyna północna, nr rej.: j.w.
 - c) park, nr rej.: j.w.
 - d) oficyna południowa, nr rej.: 2556/A z 28.08.1995
 - e) stajnia koni wyjazdowych i powozownia, nr rej.: j.w.
 - f) altana parkowa, drewn., nr rej.: j.w.
- zespół folwarczny, 2 poł. XIX - pocz. XX, nr rej.: 2560/A z 22.09.1995:
 - a) gorzelnia
 - b) spichrz
 - c) obora
 - d) rządówka, ul. 1 Maja 4
 - e) budynek gospodarczo-mieszkalny, ul. 1 Maja 2
 - f) chlewnia i obora
 - g) stolarnia
 - h) stajnia koni roboczych
- **Lubosz**
 - kościół par. p.w. Nawiedzenia NMP, 1818, nr rej.: 505/A z 19.03.1969
 - zespół dworski, 2 poł. XIX, XX:
 - a) dwór, nr rej.: 2350/A z 11.04.1995
 - b) oficyna, nr rej.: 2369/A z 22.05.1995
 - c) park, nr rej.: 2545/A z 12.06.1995
 - d) cmentarz rodowy Bardt'ów, nr rej.: j.w.
 - zespół folwarczny, 2 poł. XIX/XX, nr rej.: 2373/A z 29.05.1995:

- a) gorzelnia
- b) stajnia i dom mieszkalny
- c) spichrz (ob. stajnia)
- d) 3 stodoły
- e) cielętnik ze stelmacharnią i kuźnią
- f) obora

- **Miłostowo**

- kościół ewangelicki, ob. rzym.-kat. fil. p.w. Podwyższenia Krzyża, 1902, nr rej.: 2564/A z 16.10.1995

- cmentarz przykościelny, nr rej.: j.w.

- **Mościejowo**

- zespół pałacowy, 1 poł. XIX, pocz. XX:

- a) pałac, nr rej.: 2253/A z 28.10.1992

- b) oficyna, nr rej.: 2323/A z 12.12.1994

- c) park, nr rej.: 2000/A z 08.06.1985

- **Niemierzewo**

- zespół dworski, XIX/XX, nr rej.: 2543/A z 12.06.1995:

- a) dwór

- b) park

- **Nowa Dąbrowa**

- zespół dworski, poł. XIX, XX, nr rej.: 2372/A z 27.05.1995:

- a) dwór

- b) park

- **Orzeszkowo**

- kościół ewangelicki, 1861, nr rej.: 2295/A z 14.01.1994

- cmentarz kalwiński, pocz. XIX, nr rej.: 2067/A z 27.02.1986

- dwór, 1 poł. XIX, nr rej.: 1579/A z 27.07.1974

- **Prusim**

- zespół dworski, 2 poł. XVIII, 2 poł. XIX, nr rej.: 816/Wlkp/A z 09.08.1994 i 15.10.2010:
 - a) dwór
 - b) park
 - c) spichlerz, nr rej.: 816/Wlkp/A z 17.04.1970 i 15.10.2010:
- zespół folwarczny, poł. XIX/XX, nr rej.: 816/Wlkp/A z 15.10.2010:
 - a) obora i stajnia robocza
 - b) podwórze gospodarcze
- wiatrak typu paltrak, przeniesiony z m. Sowa, nr rej.: 1120/Wlkp/A z 18.11.1986.
- **Rozbitek**
 - zespół pałacowy, XVIII-XIX, nr rej.: 1408/A z 24.02.1973:
 - a) pałac
 - b) kaplica grobowa
 - c) park, nr rej.: kl. IV-83/40/58 z 14.11.1958
 - zespół folwarczny, poł. XIX - pocz. XX, nr rej.: 2559/A z 22.09.1995:
 - a) stajnia z wozownią i domem stangeta
 - b) żrebięciarnia
 - c) folwark „stary” (wsch.):
 - d) gorzelnia
 - e) budynek mieszkalny (przy bramie wjazdowej)
 - f) folwark „nowy” (zach.):
 - g) rządcówka
 - h) owczarnia I
 - i) owczarnia II
 - j) stodoła
 - k) kuźnia, garaże, magazyn
- **Wituchowo**
 - zespół pałacowy i folwarczny, XVIII-XX, nr rej.: 2092/A z 02.06.1986:

- a) pałac
- b) park
- c) folwark:
- d) stajnie
- e) stajnia z powozownią
- f) szorownia
- g) chlewnia
- h) stodoła
- i) kuźnia
- j) spichlerz
- k) obora.

Gmina Mięzychód

- **Gorzycko**

- dom nr 1, nr rej.: 773 z 15.02.1964

- dom nr 2, nr rej.: 774 z 15.02.1964

- **Gorzyń**

- dwór, XIX, nr rej.: 332 z 21.10.1968

- czworak nr 6, szach., XIX, nr rej.: 330 z 21.10.1968

Kamionna

- kościół par. pw. Narodzenia NMP, 1499, nr rej.: 260 z 20.07.1979

- **Kolno**

- park pałacowy, pocz. XIX-XX, nr rej.: 25/Wlkp/A z 21.04.2000

- przepompownia, pocz. XX, nr rej.: j.w.

- **Lewice**

- kościół par. pw. św. Mikołaja, 2 poł. XIX, nr rej.: 496 z 4.02.1969739

- **Łowyń**

- kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP, 1924-27, nr rej.: /Wlkp/A z 26.03.2009
- cmentarz kościelny, nr rej.: j.w.
- **Mierzynek**
 - spichrz, drewn., nr rej.: 758/A z 10.11.1969 (przeniesiony do skansenu w Gorzowie)
- **Międzychód**
 - kościół par. pw. św. Jana Chrzciciela, XVI-XVII, 1903, nr rej.: 504/A z 10.03.1969
 - zespół d. kościoła ewangelickiego, ul. Piłsudskiego 18, nr rej.: 747/Wlkp/A z 10.03.1969 i z 16.03.1992:
 - a) kościół, ob. rzym.-kat. par. pw. Niepokalanego Serca Maryi, 1838, 1913
 - b) cmentarz przy kościele, XVII
 - c) ogrodzenie z wnękami i płytami nagrobnymi, XVII – XIX
 - zespół stacji kolejowej, nr rej.: 10/Wlkp/A z 18.06.1999:
 - a) dworzec kolejowy, 1888
 - b) magazyn, 1888
 - c) szalet, 1888
 - d) 3 domy mieszkalne, przy dworcu, 1910
 - e) dom mieszkalny, ul. Gorzycka 5, 1910
 - f) parowozownia, 1910
 - g) 2 nastawnie, 1910
 - dom, ul. Bohaterów Stalingradu 21, 1 poł. XIX, nr rej.: 916 z 21.02.1970
 - szkoła, ul. Iczka 3, 1903, nr rej.: 252/Wlkp/A z 21.11.2005
 - ogrodzenie z bramami, j.w.
 - dom, ul. Kilińskiego 9, pocz. XIX, nr rej.: 638 z 24.06.1969
 - dom, ul. Kościelna 1, 1 poł. XIX, nr rej.: 403 z 15.06.1992

- starostwo, ob. UMiG, ul. Piłsudskiego 2, 1880, 1911, nr rej.: 53/Wlkp/A z 2.04.2001
- ogrodzenie, mur., j.w.
- dom, ul. Piłsudskiego 33 (d. Armii Czerwonej 15), 1 poł. XIX, nr rej.: 918 z 21.02.1970
- dom, ul. Portowa 1, szach., pocz. XIX, nr rej.: 917 z 21.02.1970
- dom, Rynek 1, 1 poł. XIX, nr rej.: 637 z 24.06.1969
- dom, Rynek 2, 1 poł. XIX, nr rej.: 919 z 21.02.1970
- dom, Rynek 3, 1 poł. XIX, nr rej.: 920 z 21.02.1970
- hotel „Pod Białym Orłem”, Rynek 11, pocz. XX, nr rej.: 54/Wlkp/A z 10.05.2001
- dom, ul. Rynkowa 1, XVIII/XIX, nr rej.: 502 z 10.03.1969
- dom, ul. Rynkowa 2, XVIII/XIX, nr rej.: 465 z 1.02.1969
- dom, ul. Rynkowa 3, szach., XVIII/XIX, nr rej.: 443 z 1.02.1969
- dom, ul. Rynkowa 4, szach., XVIII/XIX, nr rej.: 453 z 1.02.1969
- dom, ul. Rynkowa 6, szach., XVIII/XIX, nr rej.: 464 z 1.02.1969
- dom, ul. Rynkowa 7, szach., XVIII/XIX, nr rej.: 466 z 3.02.1969
- dom, ul. Rynkowa 8, 1 poł. XIX, nr rej.: 479 z 3.02.1969
- dom, ul. Rynkowa 9, szach., XVIII/XIX, nr rej.: 488 z 4.02.1969
- gimnazjum miejskie, ul. Sikorskiego 27, 1904, 1925, nr rej.: 251/Wlkp/A z 10.10.2005
- dom, ul. 17 Stycznia 30, szach., 1 poł. XIX, nr rej.: 640 z 24.06.1969
- dom, ul. 17 Stycznia 32, szach., XVIII/XIX, nr rej.: 922 z 21.02.1970
- dom, ul. 17 Stycznia 33, 1 poł. XIX, nr rej.: 642 z 24.06.1969
- dom, ul. 17 Stycznia 34, szach., XVIII/XIX, nr rej.: 643 z 24.06.1969
- dom, ul. 17 Stycznia 37, szach., 1 poł. XIX, nr rej.: 923 z 21.02.1970
- dom, ul. 17 Stycznia 38, szach., XVIII/XIX, nr rej.: 644 z 24.06.1969
- dom, ul. 17 Stycznia 40, szach., 1 poł. XIX, nr rej.: 645 z 24.06.1969
- dom, ul. 17 Stycznia 48, szach., pocz. XIX, nr rej.: 646 z 24.06.1969

- dom, ul. 17 Stycznia 95, szach., 1 poł. XIX, nr rej.: 647 z 24.06.1969
- budynek Miejskiej kasy oszczędności, ob. muzeum, ul. 17 Stycznia 100, 1904, nr rej.: 123/Wlkp/A z 14.03.2003
- dom, ul. 17 Stycznia 121, poł. XIX, nr rej.: 648 z 24.06.1969
- budynek Liceum Ogólnokształcące w Międzychodzie, ul. Sikorskiego 27; nr rej.: 251/Wlkp/A

- **Mnichy**

- zespół dworski, nr rej.: 21/A/Wlkp z 20.03.2000:
 - a) dwór, XVII, 1908 r
 - b) rządcówka, 2 poł. XIX
 - c) 2 budynki gospodarcze, 2 poł. XIX
 - d) gorzelnia, 1874
 - e) park, 2 poł. XIX

- **Mniszki**

- zespół dworski i folwarczny, nr rej.: 555/Wlkp/A z 16.10.2007:
 - a) dwór, 1890/XX
 - b) willa, 1910
 - c) park, XIX
 - d) folwark, 1863-1915:
 - e) budynek wielofunkcyjny
 - f) stajnia
 - g) chlewnia
 - h) płatkarnia

- **Radgoszcz**

- dom (chata) nr 17, k. XVIII, nr rej.: 778 z 22.11.1969

Gmina Sieraków**Zabytkowe układy przestrzenne:****• Sieraków:**

- historyczne założenie urbanistyczne, 1416–XX, nr rej.: 2268/A z 14.01.1992.

Obiekty zabytkowe i zespoły obiektów zabytkowych:**• Bucharzewo:**

- cmentarz ewangelicki, 2 poł. XIX, nr rej.: 117/Wlkp./A z 3.02.2003,
- dom, ob. schronisko turystyczne, nr 16, 1860, nr rej.: 105/Wlkp./A z 28.08.2002.

• Chalin:

- zespół dworski, poł. XIX:
 - a) dwór, mur., XVIII w., przebud. ok. poł. XIX, nr rej.: 1578/A z 27.07.1974,
 - b) park, nr rej.: 2554/A z 11.08.1995,
 - c) folwark, nr rej.: 280/Wlkp./A z 27.02.2006:
 - stodoła, 1907,
 - stodoła, ob. owczarnia, 1866,
 - podwórze folwarczne, 4 ćw. XIX.

• Lutom

- kościół p.w. św. Andrzeja, 1753–1762, nr rej.: 2383/A z 12.12.1932,
- zespół dworski, nr rej.: 2114/A z 15.01.1987:
 - a) dwór, 1905,
 - b) park, 2 poł. XIX.

• Lutomek

- zespół dworski, poł. XIX, nr rej.: 2613/A z dnia 30.09.1996:
 - a) dwór,
 - b) park,
- zespół folwarczny, nr rej.: 2614/A z 30.09.1996:
 - a) stajnia koni wyjazdowych i powozownia, mur., 1863,
 - b) stajnia, mur., 1863,
 - c) spichlerz, mur., 1863,
 - d) obora, 3 ćw. XIX
 - e) jałownik
 - f) kierat, mur., 1863.

• Ławica

- zespół dworsko-folwarczny, poł. XIX, nr rej.: 2143/A z 18.12.1987:
 - a) dwór, nr rej.: 337/A z 29.10.1968,

- b) park,
- c) dziedziniec gospodarczy

- **Sieraków**

- zespół klasztorny bernardynów:
 - a) kościół p.w. NMP Niepokalanie Poczętej, 1624–1639, 1740, 1865, nr rej.: 2498/A z 11.09.1953,
 - b) skrzydło klasztoru, ob. plebania, 1819, nr rej.: 493/A z 4.02.1969,
- kościół ewangelicki, ob. w ruinie, szach., 1782–85, nr rej.: 489/A z 4.02.1969,
- synagoga, ob. budynek handlowy, k. XIX, nr rej.: 2229/A z 4.04.1992,
- pozostałości Zamku Opalińskich, 2 poł. XVII, 1990–1993, nr rej.: 302/A z 17.10.1968,
- zespół zabudowań Stada Ogierów, 1 poł. XIX–XX, nr rej.: 2179/A z 16.10.1989:
 - a) dom kierownika, tzw. pałac, 1890, nr rej.: 301/A z 17.10.1968,
 - b) ujeżdżalnia, 1829, nr rej.: 301/A z 17.10.1968,
 - c) 4 pawilony mieszkalne (narożne), nr rej.: 2179/A z 16.10.1989,
 - d) tzw. biały domek, nr rej.: 2179/A z 16.10.1989,
 - e) stajnia I, nr rej.: 2179/A z 16.10.1989,
 - f) stajnia (z wozownią i szorownią), nr rej.: 301/A z 17.10.1968,
 - g) stajnia, nr rej.: 2179/A z 16.10.1989,
 - h) budynek wielofunkcyjny, nr rej.: 2179/A z 16.10.1989,
 - i) ambulatorium, nr rej.: 2179/A z 16.10.1989,
 - j) stajnia izolacyjna, nr rej.: 2179/A z 16.10.1989,
 - k) stajnia, ob. warsztat, nr rej.: 2179/A z 16.10.1989,
 - l) stajnia, tzw. nowe boksy, nr rej.: 2179/A z 16.10.1989,
 - ł) park, nr rej.: 1681/A z 4.04.1975,
- d. szpital św. Ducha, ob. dom mieszkalny, ul. Poznańska nr 14, 1838, 1940, nr rej.: 22/Wlkp./A z 26.06.2000,
- dom, ul. 8 Stycznia nr 7, 1 poł. XIX, nr rej.: 495/A z 4.02.1969

5.2.4. Zabytki nieruchome niewpisane do rejestru zabytków – gminne ewidencje zabytków.

Zabytki nieruchome, zarówno wpisane do rejestru zabytków jak i pozostałe, ujmowane są w wojewódzkiej oraz w gminnej ewidencji zabytków.

Zgodnie z art. 21 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840 ze zm.) gminna ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami.

Według art. 22 gminną ewidencję zabytków prowadzi wójt (burmistrz, prezydent miasta) w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy. W ewidencji tej powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków,
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Ujęcie obiektu w gminnej ewidencji zabytków nie jest formą prawnej ochrony zabytków. Jednakże cytowana wyżej ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 19) nakłada obowiązek uwzględnienia w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego oraz decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy czy decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, ochrony zabytków nieruchomych, m. in. znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

Ponadto dla obiektu znajdującego się w gminnej ewidencji zabytków istnieje obowiązek uzgodnienia przez właściwy organ architektoniczno - budowlany z organem ochrony zabytków decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz decyzji o warunkach zabudowy - zgodnie z art. 53 i 60 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu

przestrzennym (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 293 ze zm.) oraz uzgodnienia pozwolenia na budowę i rozbiórkę - zgodnie z art. 39 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1333 ze zm.).

Wszystkie gminy powiatu międzychodzkiego posiadają gminne ewidencje zabytków.

5.3. Zabytki ruchome

Zabytki ruchome znajdujące się na terenie powiatu międzychodzkiego stanowią przede wszystkim wyposażenie kościołów. Wyjątkiem jest zespół XVII-wiecznych sarkofagów rodu Opalińskich oraz cynowy puchar cechu kowali znajdujące się w Muzeum Zamek Opalińskich w Sierakowie. Zespół ten uzupełnia kolekcja 4 powozów konnych w Stadzie Ogierów w Sierakowie. Stosunkowo dużą grupę zabytków ruchomych tworzą obiekty o metryce XVII i XVIII – wiecznej, reprezentujące różne fazy stylowe baroku, a także poprzedzający barok późny renesans i następujące po nim rokoko. Występują również obiekty wcześniejsze, gotyckie m.in. w postaci rzeźby Madonny z dzieciątkiem na lwie i późnogotyckie. Występują również przykłady reprezentujące sztukę XVI – wieczną. Najcenniejsze wyposażenie posiada kościół parafialny p.w. NMP Niepokalanie Poczętej w Sierakowie, przepięknie wyposażony przez Ród Opalińskich. Wyjątkowym elementem jest również wyposażenie kościoła p.w. św. Andrzeja i NMP Wspomożenia Wiernych w Lutomiu z jedynym w Polsce zachowanym *Castrum Doloris*. Do równie cennych należy zaliczyć wyposażenie kościołów w Chrzypsku Wielkim, Kwilczu i Kamionnie. Unikatem są również pomniki nagrobne na dawnym cmentarzu kalwińskim w Orzeszkowie.

Wykaz zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków.**Gmina Chrzypsko Wielkie**Chrzypsko Wielkie:

* Gotycka rzeźba Madonny z dzieciątkiem na lwie, XIV w., wpisana pod nr rej.: 12/2/B z 1950 r.

* Wyposażenie kościoła p.w. Św. Wojciecha, XVI-XIX w., 15 obiektów wpisanych pod nr rej.: 40/B – decyzja z 1970 r.; nowy nr rej. 250/Wlkp/B.

Gmina KwilczChudobczyce:

* Późnobarokowa figura przydrożna św. Jana Nepomucena, XVIII w. (zaginiona), wpisana pod nr rej.: 164/A z dnia 7.12.1971 r.

Kwilcz:

* Wyposażenie kościoła p.w. Św. Michała, XV-XIX w., 39 obiektów wpisanych pod nr rej.: 251/Wlkp/B – decyzja z 1971 r.

Lubosz:

* Wyposażenie kościoła p.w. Nawiedzenia N.P. Marii, XVII –XIX w., 17 obiektów, nr rej.: 253/Wlkp/B – decyzja z 1971 r.

* Wyposażenie kościoła p.w. Nawiedzenia N.P. Marii XVII-XIX. w., 2 obiekty nr rej.100/Wlkp/B z dnia 6 lipca 2007 r

Orzeszkowo:

4. Pomniki nagrobne na dawnym cmentarzu kalwińskim należące do Jana Wilhelma Kassjusza i członków rodziny Kurnatowskich, 3 obiekty wpisane pod nr 256/Wlkp/B – decyzja z 1971 r.

Gmina MiędzychódMiędzychód

* Wyposażenie kościoła p.w. Męczeństwa św. Jana Chrzciciela w Międzychodzie, XVI-XIX w., 13 obiektów, nr rej. 90/B/G – decyzja z 1971 r., nowy nr rej. 255/Wlkp/B.

* Wyposażenie kościoła p.w. Niepokalanego Serca Maryi w Międzychodzie, XVII – XIX w., 7 obiektów, nr rej. 92/B/G – decyzja z 1971 r., nowy nr rej. 254/Wlkp/B.

* Mechanizm zegara wieżowego z tarczami i dzwonami w budynku gimnazjum przy ul. Iczka w Międzychodzie, nr rej. 218/Wlkp/B – decyzja z dnia 16.02.201 r.

* Fortepian marki J. Blüther w Bibliotece Publicznej im. J.D. Janockiego i Centrum Animacji Kultury, nr rej. 227/Wlkp/B – decyzja z dnia 31.05.2012 r.

Kamionna

* Wyposażenie kościoła p.w. św. Narodzenia NMP w Kamionnie, XVI-XIX w., 41 obiektów, nr rej. 161/Wlkp/B; nr rej. 76/B/G – decyzja z 1971 r. i B-8/G decyzja z 1979 r.

Lewice

* Wyposażenie kościoła p.w. św. Mikołaja w Lewicach, XVII – XIX w. 13 obiektów, nr rej. 165/B - decyzja z 1971 r.; decyzja dodatkowa o wpisie kolejnych zabytków z dnia 23.12.2015 r., 19 pozycji, obecnie całość wpisana pod nr rej. 428/Wlkp/B.

Łowię

* Wyposażenie i wystrój kościoła p.w. Wniebowzięcia NMP w Łowyniu, 20 pozycji, nr rej. 460/Wlkp/B – decyzja z dnia 14.07.2017 r.

Gmina Sieraków

Lutom:

* Wyposażenie kościoła p.w. św. Andrzeja i NMP Wspomożenia Wiernych, XVI –XIX, 11 obiektów, nr rej.: 89/B – decyzja z 1971 r.

Sieraków:

* Wyposażenie pobernardyńskiego kościoła p.w. NMP Niepokalanie Poczętej, XVII–XIX, 49 obiektów, nr rej.: 41/B – decyzja z 1970 r.

* Kolekcja powozów konnych w Stadzie Ogierów Sieraków, XIX–XX:

– pojazd konny bryczka – amerykań, nr rej. 16/B; nowy nr rej. 257/Wlkp/B.

– pojazd konny bryczka tzw. czarnowiecki, nr rej. 17/B; nowy nr rej. 258/Wlkp/B.

– pojazd konny brek vis a vis, nr rej. 18/B; nowy nr rej. 259/Wlkp/B.

– pojazd konny brek, nr rej. 19/B; nowy nr rej. 60/Wlkp/B.

* Sarkofagi Rodu Opalińskich, depozyt w Muzeum Zamku Opalińskich w Sierakowie, własność Parafia Sieraków, XVII, 5 sarkofagów, nr rej.: 1/Wlkp./B z dnia 30.03.1999 r.

* Puchar cynowy cechu kowali, depozyt w Muzeum Zamku Opalińskich w Sierakowie, wł. UG, 1782, nr rej.: 2/Wlkp./B z dnia 10.05.1999 r.

5.4. Zabytki archeologiczne.

Dziedzictwo archeologiczne jest częścią dziedzictwa kulturowego i stanowi bogate źródło wiedzy na temat przeszłości człowieka. To obszerny i zróżnicowany zbiór materialnych śladów działalności człowieka, zarejestrowanych na powierzchni ziemi w postaci ruchomych lub nieruchomych zabytków archeologicznych.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje w art. 3 ust.1 zabytek jako nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Zabytek archeologiczny został zdefiniowany natomiast jako zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem. Zatem zabytkiem archeologicznym będzie każdy ślad działalności człowieka znajdujący się na ziemi, w ziemi lub pod ziemią oraz przedmiot, którego zachowanie leżeć będzie w interesie społecznym, ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Rozwinięciem definicji zabytku z art. 3 ustawy jest art.

6, w którym nastąpił dodatkowy podział na zabytki archeologiczne, podlegające „w szczególności” ochronie prawnej. Są to pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany oraz relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej. Zastosowane sformułowanie „w szczególności” oznacza, że ochronie prawnej podlegają nie tylko zabytki archeologiczne wskazane w przepisie. Zabytki archeologiczne nie mogą ulegać kategoryzowaniu na te, które uważane są jako ważne, mniej ważne czy też bezwartościowe. Wszystkie zabytki archeologiczne, bez względu na stan zachowania podlegają ochronie, a właściwe zarządzanie dziedzictwem archeologicznym sprzyja jego utrzymaniu we właściwym stanie.

Na zasób zabytków archeologicznych składają się zarówno tzw. stanowiska archeologiczne – warstwy kulturowe i obiekty archeologiczne, jak i ruchome zabytki z nich pochodzące oraz skarby. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. 96.120.564 ze zmianami) uznaje je jako źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”.

Podstawową i wiodącą metodą ewidencjonowania stanowisk archeologicznych jest ogólnopolski program badawczo – konserwatorski Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP). Systematyzuje on dotychczasowy zasób wiedzy o rozpoznaniu archeologicznym terenu, poprzez obserwację archeologiczną terenu oraz uwzględnianie informacji zawartych w archiwach, zbiorach muzealnych, instytucjach i publikacjach. Wyniki badań AZP są bazą wyjściową do określenia lokalizacji stanowiska, jego obszaru, funkcji i chronologii. Należy jednak pamiętać, że zbiór dokumentacji AZP, reprezentujący ewidencję zasobów archeologicznych, jest otwarty i ciągle uzupełniany w procesie archeologicznego rozpoznania terenu. Obecnie do tego zasobu informacji dochodzą dane o stanowiskach archeologicznych z badań

wykopaliskowych, zdjęć lotniczych czy z lotniczego skanowania laserowego (LiDAR). Dzięki tej technologii odkryto setki nowych stanowisk archeologicznych o własnej formie terenowej, zwłaszcza na terenach leśnych, co stanowi obecnie obok badań AZP uzupełnienie wiedzy na temat osadnictwa w tym rejonie.

Powiat międzychodzki położony jest w zachodniej części województwa wielkopolskiego. Według danych z 1 stycznia 2014 r. powierzchnia powiatu wynosiła 736,44 km². Ma on charakter rolniczo - leśny, gdzie lasy zajmują ok. 44% powierzchni. Jest powiatem o najmniejszej liczbie mieszkańców w woj. wielkopolskim (36 751 osób). Został utworzony w 1999 roku w ramach reformy administracyjnej. Administracyjnie powiat podzielony jest na dwie gminy miejskie: Międzychód i Sieraków; oraz dwie gminy wiejskie: Chrzypsko Wielkie i Kwilcz.

Dogodne warunki hydrograficzne oraz średnie jakości gleb sprawiły, iż na przestrzeni dziejów obszar dzisiejszego powiatu międzychodzkiego cechowało zróżnicowana intensywność osadnicza. Duża ilość jezior oraz rzeka Warta korzystnie wpływała na sieć osadniczą, niestety słabe gleby nie zachęcały do osadnictwa, szczególnie w strefie północnej powiatu. Mimo to w materiałach archeologicznych powiatu reprezentowany jest niemal cały przekrój chronologiczny pradziejów - od środkowej i młodszej epoki kamienia, poprzez epokę brązu, okres wpływów rzymskich, wczesne i późne średniowiecze aż po czasy nowożytne.

5.4.1. Zasoby archeologiczne powiatu międzychodzkiego.

Najstarsze ślady osadnictwa na terenie powiatu wiążą się z środkowym okresem epoki kamienia - mezolitem (10 tyś. – 6 tyś. p.n.e.). Były to społeczności łowiecko – zbierackie, prowadzące pasterski tryb życia. Z różnych stanowisk z tego okresu pochodzą krzemienne i kamienne narzędzia pracy. Obozowiska zakładano na piaszczystych wydmach powstałych pod wpływem wycofującego

się lądolodu. Ich lokalizacja z reguły występuje nad jeziorami i niewielkimi zbiornikami wodnymi. Wyraźne rozrzedzenie osadnicze następuje w młodszej epoce kamienia, to jest neolicie (4300 - 1700 lat p.n.e.), wówczas to zachodzą istotne zmiany w funkcjonowaniu społeczności pradziejowej. Opanowano umiejętność nowych metod obróbki kamieni - gładzenie i wiercenie oraz produkcji i wypalania naczyń ceramicznych, rozwinęło się garncarstwo, tkactwo, udoskonalano podstawowe narzędzia do uprawy ziemi. Z uwagi na dynamikę tych procesów, nazwano je rewolucją neolityczną. Niestety w rewolucji neolitycznej ogromną rolę odgrywają wysokiej jakości gleby dające dobre plony, czego brak w omawianym terenie. W powiecie międzychodzkiem społeczności neolityczne występują jednak istniejąca tu sieć osadnicza z tego okresu jest dość słabo rozwinięta. Na przełomie epoki kamienia i brązu, na terenie powiatu międzychodzkiego rozwija się wczesnobrązowa kultura grobsko-śmiardowska. Jej nazwa pochodzi od wsi Grobia (gm. Sieraków), gdzie po raz pierwszy odkryto cmentarzysko tej społeczności. Datowana jest ona na wczesną epokę brązu (ok. 1700–ok. 1500 p.n.e.), rozwijała się w północno-zachodniej Wielkopolsce oraz na Pomorzu. Znana jest z cmentarzysk z grobami w obstawach; zmarły, nie spalony, był ułożony na boku, w pozycji skurczonej; ceramika urozmaicona pod względem typów i zdobienia, sporo wyrobów krzemiennych, niezbyt liczne wyroby z brązu w typie unietyckim. Jednak zasadnicze zmiany w obliczu osadniczym i kulturowym nastąpiły między 1400 lat p.n.e. a 1200 lat p.n.e., a więc w środkowym i młodszym okresie epoki brązu, kiedy następuje szybki rozwój kultury łużyckiej. Ludność tej kultury zamieszkuje tereny dzisiejszego powiatu międzychodzkiego w drugiej połowie II tysiąclecia p.n.e. i pierwszej połowie I tysiąclecia p.n.e. Społeczność ta zakładała długotrwałe osady oraz budowała cmentarzyska składające się nawet z kilkuset grobów ciałopalnych, w których przepalone kości zmarłych składano w popielnicach, a groby wyposażano w przedmioty wykonane z brązu oraz naczynia tzw. przystawki. Schyłek osadnictwa łużyckiego oraz pojawienie się kultury pomorskiej znanej głównie z

grobow w formie skrzyń kamiennych, w których umieszczano popielnice z przepalonymi kośćmi zmarłych wyznacza nowy etap dziejów łączony z wczesną epoką żelaza (VII w. p.n.e. – początek I w. n.e). Na przełomie V i IV w. p.n.e. zaczynają docierać impulsy wysokorozwiniętej cywilizacji Celtów. Okres ten w dziejach nazywamy okresem przedrzymskim lub lateńskim. Wiele ośrodków na naszych ziemiach zaczyna produkować żelazo, które wypiera z czasem narzędzia kamienne. Bardzo intensywna kontynuacja osadnicza widoczna jest w społecznościach kultury przeworskiej, której obecność bardzo silnie zaznaczona jest na obszarze powiatu międzychodzkiego. Identyfikowana jest ona z germańskim plemieniem Wandalów i rozwija się ona intensywnie między III w. p.n.e. a V w. n.e. na terenach obecnej Polski. Na przełomie I i II w. n.e. nastąpił kolejny etap zasiedlenia doliny Warty, wówczas to napłynęła ludność z Pomorza, wywodzona z tradycji kultury skandynawskiej i Pomorza Wschodniego, określana mianem kultury wielbarskiej, identyfikowana jako Goci. Około III w. n.e. ludność tej kultury opuszcza północną Wielkopolskę, udając się nad Morze Czarne. Te dwie społeczności funkcjonują na obszarze powiatu międzychodzkiego i relacje między nimi wymagają prac badawczych. Wiek VI wyznacza początek formowania się nowej formacji osadniczo – kulturowej, jaką była kultura wczesnego średniowiecza. Ślady osadnicze pierwszych Słowian z tego okresu występują dość sporadycznie, jednak ostatnie odkrycia z Sierakowa mogą wskazywać na bardzo wczesne osadnictwo tych społeczności na omawianym terenie. Dynamiczny rozwój kultury wczesnego średniowiecza nastąpił między IX w. a XII w. Jej cechą wyjątkową było pojawienie się nowej jakości osadniczej, jaką były obiekty obronne tj. grodziska. Występują one m.in. w Ryżynie, Białokoszu, Kolnie, Aleksandrowie czy Radgoszczy. Z reguły położone są w otoczeniu cieków i zbiorników wodnych. Niestety brak jest informacji wskazujących na to, że stanowiły one podstawę do rozwoju istniejących miast tutaj. Międzychód czy Sieraków w źródłach pisanych pojawia się dopiero w XIV w. W okresie średniowiecza i nowożytności ukształtował się

obecny układ miejscowości, stanowiska średniowieczne i nowożytne występujące w pobliżu obecnych miejscowości wyznaczają tym samym ich metrykę. Wsie o metryce średniowiecznej to Lutom, Zatom Stary czy Kamionna.

Poniżej przedstawiono charakterystykę osadnictwa w poszczególnych gminach z opisem koncentracji stanowisk archeologicznych.

Na obszarze Gminy Chrzypsko Wielkie rejestrowanych jest około 289 stanowisk archeologicznych. Jest to mała ilość stanowisk archeologicznych która wpływa niekorzystnie na proces poznawczy pradziejów tego terenu. Niemniej wśród znanych nam znajdują się takie, które posiadają wysoką wartość poznawczą i wytypowane są do wpisu do rejestru zabytków. Są to stanowiska o dużej wartości poznawczej, reprezentatywne dla badań nad pradziejami tej strefy Wielkopolski - jak wielokulturowe osady, rozległe, o dużym na powierzchni rozrzucie ceramiki, na których znajdują się narzędzia krzemienne z epoki kamienia, materiały z wczesnej epoki brązu, kultury łużyckiej, z okresu wpływów rzymskich i wczesnego średniowiecza (Ryżyn, stan. 11; Charcice, stan. 5; Mylin, stan. 2, 15; Śródka, stan. 7, 22; Chrzypsko Małe, stan. 15). Na szczególną uwagę zasługuje osada wczesnośredniowieczna (Ryżyn, stan. 2) i grodzisko w Ryżynie (stan. 1), które stanowią wczesnośredniowieczny zespół osadniczy. Zespół ten wart jest głębszej analizy, gdyż można powiązać relacje pomiędzy tymi stanowiskami. W okolicy należy również podjąć próbę lokalizacji cmentarzyska funkcjonującego na potrzeby tego zespołu. Na wpis do rejestru oczekuje grodzisko w Białokoszu. Należy również ująć w ewidencji nie rejestrowane jeszcze drugie grodzisko w Białokoszu, położone na cyplu nad zachodnim brzegiem Jeziora. Nie było one dotąd znane i wymaga badań sondażowych a następnie wpisania do rejestru zabytków. Interesujące są również stanowiska w Śródce – cmentarzysko kultury łużyckiej, w Charcicach (stan. 3) – obozowisko mezolityczne oraz osada kultury łużyckiej. Są to stanowiska o dużej wartości poznawczej, reprezentatywne dla badań nad pradziejami tej strefy Wielkopolski.

W przypadku każdego z tych stanowisk konieczne jest przeprowadzenie szczegółowej inwentaryzacji materiału archeologicznego na powierzchni oraz wykonanie badań weryfikacyjno – sondażowych w celu sprecyzowania zasięgu tych stanowisk.

Niewielka ilość stanowisk archeologicznych z obszaru gminy Kwilcz wpływa niekorzystnie na proces poznawczy pradziejów tego terenu. Niemniej wśród znanych nam znajdują się takie, które posiadają wysoką wartość poznawczą i wytypowane są do wpisu do rejestru zabytków. Stanowiska te położone są głównie na krawędziach i stokach dolin jezior oraz cieków wodnych i dominują wśród nich stanowiska wielokulturowe skupiające osadnictwo pradziejowe od mezolitu, po okres wpływów rzymskich np. Chorzewo st.6, 14; ark. AZP 50-21, nr st. na obsz. 15, 23; Orzeszkowo, st.1; ark. AZP 49-20, nr st. na obsz. 2; Chudobczyce, st. 10; ark. AZP 50-20, nr st. na obsz. 42. Zwraca uwagę duża ilość stanowisk z epoki kamienia, w tym neolitu – jak osada w Luboszu, st. 12, czy obozowiska z epoki kamienia: Lubosz, st. 16, 18, ark. AZP 50-20, nr st. na obsz. 20, 22; Chudobczyce, stan. 1, ark. AZP 50-20, nr st. na obsz. 33. Są to stanowiska o dużej wartości poznawczej, reprezentatywne dla badań nad pradziejami tej strefy Wielkopolski.

Na terenie Gminy Międzychód znanych jest obecnie 391 stanowisk archeologicznych. Stanowiska archeologiczne z tego terenu znane są głównie z badań powierzchniowych, które należy traktować jako rozpoznanie wstępne omawianego obszaru. Pojawiają się jednak coraz częstsze wyniki nadzorów podczas realizacji inwestycji. Najstarsze ślady osadnictwa na terenie gminy Międzychód pochodzą z epoki kamienia – zewidencjonowano ok. 70 stanowisk, na których występują ślady osadnictwa i narzędzi krzemiennych. Dokładna chronologia oraz przynależność kulturowa większości z nich na chwilę obecną nie jest ustalona. Znana jest niewielka liczba stanowisk archeologicznych, na których zarejestrowano osadnictwo z mezolitu, czyli środkowej epoki kamienia

(8000÷4500 l. p.n.e.). Dużą wartość dla poznania etapów zasiedlenia obszaru gminy przez mezolitycznych myśliwych posiadają m.in. obozowiska w Radgoszczy i Polance. W neolicie (4500÷1800 l. p.n.e.) sieć osadnicza rozszerza się, jednak nie następuje znaczący wzrost w porównaniu z innymi terenami na ziemiach polskich. Z tego okresu w ewidencji znajduje się ponad 40 stanowisk archeologicznych – słabe zainteresowanie pierwszych rolników mogło wynikać z niesprzyjających uprawie roślin terenów gminy. Bujny rozwój sieci osadniczej następuje w epoce brązu i wczesnej epoce żelaza, w czasach kultury łużyckiej (1300÷400 l. p.n.e.). Pod osadnictwo zajęte zostają wszystkie atrakcyjne ekumeny – przede wszystkim dolina Warty, okolice jezior i doliny pomniejszych cieków. Znane są ciekawe stanowiska z tego okresu, m.in. osady w Mierzyna i Zatomia Starego czy cmentarzysko w Międzychodzie. Zastanawiająca jest bardzo mała liczba stanowisk związanych z kulturą pomorską. Być może część stanowisk określonych jako łużyckie w rzeczywistości przynależy do wspomnianej powyżej, gdyż bardzo trudno jest odróżnić materiały osadnicze łużyckie od pomorskich. W epoce wpływów rzymskich (pierwsze wieki naszej ery) sieć osadnicza nadal dynamicznie się rozwija. Znane jest ok. 190 stanowisk archeologicznych z materiałami kultury przeworskiej i wielbarskiej (kultur archeologicznych z tego okresu. Szczególnie interesujące są ostatnie wyniki badań z Mierzyna, gdzie nad Jeziorem Mierzyńskim odkryto potężną osadę produkcyjną związaną z tym okresem. W okresie wczesnego średniowiecza następuje znaczne rozrzedzenie sieci osadniczej. Z czasów tych znana jest niewielka liczba stanowisk m.in. Kolnie, Radgoszczy czy Kamionnie. Na terenie gminy, rejestrowane są również grodziska z tego okresu np. Kolno, Radgoszcz, Aleksandrowo czy Mierzyn. Szczególną uwagę związane z tym okresem zwracają stanowiska położone wzdłuż rzeki Warty. Szczególnie interesujące jest zespół stanowisk na tzw. Polance w Międzychodzie, na których rejestrowane są niezwykle cenne znaleziska związane z szerokim wachlarzem kulturowym i chronologicznym. Ponowny rozwój sieci osadniczej następuje w późnym

średniowieczu – stąd duża liczba stanowisk, na których występują materiały z tej epoki. Zajmowane są wtedy nie tylko rejony dolin rzecznych, ale także tereny wysoczyzny. W tym czasie kształtuje się obecny układ zabudowy, następuje koncentracja osadnictwa średniowiecznego w rejonie większości miejscowości.

Charakterystyczne i interesujące jest to, iż osadnictwo na terenie gminy Sieraków występuje głównie w partiach łagodnych stoków dolin jezior oraz cieków wodnych. Dominują stanowiska wielokulturowe, skupiające osadnictwo pradziejowe poprzez mezolit, neolit, epokę brązu i okres wpływów rzymskich np. w Lutomiu, Chorzępowie, Grobi. Szczególną wartość posiada osada neolityczna i obozowisko z epoki kamienia w Lutomiu oraz obozowisko z epoki kamienia i osada wczesnośredniowieczna w Chorzępowie. Uwagę zwracają również osady kultury łużyckiej i pomorskiej m.in. w Tucholi i Chorzępowie – są to stanowiska o dużej wartości poznawczej, reprezentatywne dla badań nad pradziejami tej strefy Wielkopolski. Na podstawie analizy map AZP widoczne jest znaczne rozrzedzenie osadnictwa pradziejowego w rejonie południowo-zachodniej części gminy (okolice wsi Góra–Śrem–Chalin–Ławica) – występowanie gleb nienadających się do uprawy sprawiło, że obszar ten był penetrowany w pradziejach tylko okresowo.

Najstarsze ślady osadnictwa na terenie gminy Sieraków pochodzą z epoki kamienia – zewidencjonowano ok. 60 stanowisk, na których występują ślady osadnictwa i narzędzi krzemienych. Dokładna chronologia oraz przynależność kulturowa większości z nich na chwilę obecną nie jest ustalona. Znana jest niewielka liczba stanowisk archeologicznych, na których zarejestrowano osadnictwo z mezolitu, czyli środkowej epoki kamienia (8000÷4500 l. p.n.e.). Dużą wartość dla poznania etapów zasiedlenia obszaru gminy przez mezolitycznych myśliwych posiadają m.in. obozowiska w Tucholi i Lutomiu. W neolicie (4500÷1800 l. p.n.e.) sieć osadnicza rozszerza się, jednak nie następuje znaczący wzrost w porównaniu z innymi terenami na ziemiach polskich. Z tego

okresu w ewidencji znajduje się ponad 20 stanowisk archeologicznych – słabe zainteresowanie pierwszych rolników mogło wynikać z niesprzyjających uprawie roślin terenów gminy. Bujny rozwój sieci osadniczej następuje w epoce brązu i wczesnej epoce żelaza, w czasach kultury łużyckiej (1300÷400 l. p.n.e.). Pod osadnictwo zajęte zostają wszystkie atrakcyjne ekumeny – przede wszystkim dolina Warty, okolice jezior i doliny pomniejszych cieków. Znane są ciekawe stanowiska z tego okresu, m.in. osady w Lutomiu i Lutomku czy cmentarzysko w Kłosowicach. Zastanawiająca jest bardzo mała liczba stanowisk związanych z kulturą pomorską. Być może część stanowisk określonych jako łużyckie w rzeczywistości przynależy do wspomnianej powyżej, gdyż bardzo trudno jest odróżnić materiały osadnicze łużyckie od pomorskich. W epoce wpływów rzymskich (pierwsze wieki n.e.) sieć osadnicza nadal dynamicznie się rozwija. Znane jest ok. 150 stanowisk archeologicznych z materiałami kultury przeworskiej i wielbarskiej (kultur archeologicznych z tego okresu). Obecność drugiej z nich uwidacznia się szczególnie w rejonie wsi: Lutom–Lutomek–Łężce (gm. Chrzypsko Wielkie), gdzie natrafić można na wyraźne zagęszczenie osadnictwa kultury wielbarskiej – zewidencjonowano tam 12 stanowisk, m.in.: cmentarzysko w Lutomiu czy cmentarzysko kurhanowe w Lutomku. W okresie wczesnego średniowiecza następuje znaczne rozrzedzenie sieci osadniczej. Z czasów tych znana jest niewielka liczba stanowisk m.in. w Grobi, Sierakowie. Na terenie gminy nie zarejestrowano również grodzisk z tego okresu. Ponowny rozwój sieci osadniczej następuje w późnym średniowieczu – stąd duża liczba stanowisk, na których występują materiały z tej epoki. Zajmowane są wtedy nie tylko rejony dolin rzecznych, ale także tereny wysoczyzny. W tym czasie kształtuje się obecny układ zabudowy, następuje koncentracja osadnictwa średniowiecznego w rejonie większości miejscowości.

Charakterystyczne i interesujące jest to, iż osadnictwo na terenie gminy Sieraków występuje głównie w partiach łagodnych stoków dolin jezior oraz cieków wodnych. Dominują stanowiska wielokulturowe, skupiające osadnictwo

pradziejowe poprzez mezolit, neolit, epokę brązu i okres wpływów rzymskich np. w Lutomiu, Chorzepowie, Grobi. Szczególną wartość posiada osada neolityczna i obozowisko z epoki kamienia w Lutomiu oraz obozowisko z epoki kamienia i osada wczesnośredniowieczna w Chorzepowie. Uwagę zwracają również osady kultury łużyckiej i pomorskiej m.in. w Tucholi i Chorzepowie – są to stanowiska o dużej wartości poznawczej, reprezentatywne dla badań nad pradziejami tej strefy Wielkopolski. Na podstawie analizy map AZP widoczne jest znaczne rozrzedzenie osadnictwa pradziejowego w rejonie południowo-zachodniej części gminy (okolice wsi Góra–Śrem–Chalin–Ławica) –występowanie gleb nienadających się do uprawy sprawiło, że obszar ten był penetrowany w pradziejach tylko okresowo.

5.4.2. Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków.

Zgodnie z art. 7 pkt 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawową formą ochrony jest wpis do rejestru zabytków.

Na terenie powiatu międzychodzkiego do rejestru zabytków wpisanych zostało 1 stanowisko archeologiczne zlokalizowane na terenie gminy Chrzypsko Wielkie.

- Ryżyn stan. nr 1, grodzisko wczesnośredniowieczne, AZP 47-20/133-AZP 47-21/106; grodzisko wpisane do rejestru zabytków województwa poznańskiego pod numerem rejestru 2171A, decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu z dnia 10 stycznia 1989 r i przepisane do księgi C rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod numerem rejestru: 440/Wlkp/C dnia 26.11.2012 r. Grodzisko to posiada podwójną numerację, ponieważ znajduje się ono na styku dwóch obszarów AZP 47-20 i 47-21. W miejscowości posiada ono numer stanowiska 1, natomiast w przypadku obszaru AZP 47-20 na arkuszu nadano mu numer 133. Inną numerację posiada ono na arkuszu AZP 47-21, gdzie nadano mu

numer 106.

W przypadku stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków istnieje zakaz prowadzenia wszelkich działań naruszających strukturę gruntu, a prace porządkowe prowadzone w jego obrębie wymagają uzgodnień z WWKZ w Poznaniu.

5.4.3. Wykaz stanowisk o własnej formie terenowej o szczególnej wartości zabytkowej

Na terenie powiatu międzychodzkiego zarejestrowano stanowiska o własnej formie krajobrazowej charakteryzujące się szczególną wartością zabytkową oraz poznawczą, do których można zaliczyć głównie cmentarzyska kurhanowe oraz grodziska. Należą do nich:

Z terenu gminy Chrzypsko Wielkie znane są następujące stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazu:

- Białokosz – grodzisko wczesnośredniowieczne; nr. stan.12; AZP 49-21/12
- Łężce – cmentarzysko kurhanowe kultury wielbarskiej; nr. stan 1; AZP 48-20/109
- Łężce – kurhan kultury wielbarskiej; stan. nr 6; AZP 48-20/111
- Ryżyn - grodzisko wczesnośredniowieczne; stan. nr. 1; AZP 47-20/133 – AZP 47-21/106

Z terenu gminy Międzychód znane są następujące stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazu:

- Bielsko – grodzisko wczesnośredniowieczne; nr stan. 1; AZP 47-18/82
- Bielsko – grodzisko, kultura łużycka, wczesna epoka żelaza(?); wyst. również epoka kamienia – osadnictwo, neolit – osadnictwo; nr. stan. 2; AZP 47-18/83
- Dormowo – fort(?), okres nowożytny – nr. stan. 10; AZP 49-17/13
- Gorzycko – grodzisko wczesnośredniowieczne (faza E), również okres nowożytny – osadnictwo; nr stan. 1; AZP 48-17/74
- Gorzycko – grodzisko(?), chronologia nieokreślona; nr. stan. 1; AZP 48-

17/75

- Kolno – grodzisko późnośredniowieczne (?); nr. stan. 1; AZP 48-18/56
- Mierzyn – grodzisko, chronologia nieokreślona; nr. stan. 26; AZP 47-17/32
- Muchocin – grodzisko wczesnośredniowieczne (faza B-C); nr. stan. 1, AZP 48-17/33

Z terenu gminy Sieraków znane są następujące stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazu:

Lutomek:

- kurhan, chronologia nieokreślona – wymaga badań mających na celu dokładne rozpoznanie obiektu, nr. stan. 19, AZP 48-20/85
- cmentarzysko kurhanowe – kultura wielbarska, chronologia OWR, nr. stan. 2, AZP 48-20/88
- kurhan kultury wielbarskiej – chronologia OWR. nr. stan. 3, AZP 48-20/89

5.5. Zabytki w zbiorach muzealnych.

Na terenie powiatu międzychodzkiego działają dwa muzea.

- Muzeum Zamek Opalińskich w Sierakowie, Powiatowa Instytucja Kultury Muzeum to mieści się w dawnym zamku wzniesionym w XIV w., który spłonął w 1817 r. Przez ponad 170 lat jego pozostałości użytkowane są jako tzw. lodownia. Dopiero w 1991 roku z inicjatywy wojewody poznańskiego dr Włodzimierza Łęckiego rozpoczyna się odbudowa skrzydła południowego, które zostaje oddane do użytku w 1995 roku jako Muzeum. Od 1999 roku staje się Powiatową Instytucją Kultury zarządzaną przez Starostwo Powiatowe w Międzychodzie.

Obecny budynek Muzeum stanowi zaledwie część dawnego założenia zamkowego – skrzydło południowe. W oryginalnych, średniowiecznych piwnicach znajduje się mauzoleum, które skrywa unikatowe XVII-wieczne sarkofagi Rodu Opalińskich. Na pierwszym piętrze, w tzw. sali łukowej,

prezentowane są pamiątki związane z dawnymi właścicielami miasta, broń biała, dokumenty i mapy. Na poziomie tym, znajduje się również ekspozycja poświęcona historii zamku i regionu oraz sala reprezentacyjna przeznaczona na powiatowe oraz gminne uroczystości, konferencje, wykłady, spotkania i szkolenia.

Drugie piętro zamku, to sala wystaw czasowych, gdzie organizowane są m.in. wystawy malarskie, historyczne czy fotograficzne. To również miejsce, gdzie odbywają się koncerty, spotkania i sztuki teatralne. Na zewnątrz budynku, od strony rzeki Warty fragmentami murów zaznaczono pierwotną wielkość zamku, z widocznym podziałem na część północną i południową.

- Muzeum Regionalne w Międzychodzie

Muzeum istnieje od 1976 roku, od początku jego siedzibą jest zabytkowy budynek magistratu miejskiego. W 2003 roku w ramach reorganizacji gminnych placówek kultury Muzeum Regionalne zostało włączone w struktury miejscowej Biblioteki Publicznej. Placówka gromadzi i udostępnia zbiory z zakresu etnografii, historii i archeologii okolic Międzychodu, zachodniej części Puszczy Noteckiej. Oprócz nich Muzeum posiada zbiory z dziedziny sztuki i techniki oraz czytelnię z księgozbiorem o tematyce regionalnej. Do bieżącej działalności należy ponadto organizowanie wystaw czasowych o różnorodnej tematyce (nauka, przyroda, kultura). Obecnie budynek jest remontowany.

6. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OPIEKI NAD ZASOBAMI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

6.1. Stan zachowania i obszary największego zagrożenia zabytków.

6.1.1. Urbanistyka i ruralistyka.

Największym problemem są przebiegające przez miasta i wsie rozbudowane trasy komunikacyjne o dużym nasileniu ruchu, powodujące znaczne zniszczenia budynków zabytkowych znajdujących się w ich bezpośrednim sąsiedztwie. Stąd jednym z głównych zadań jest eliminacja ruchu tranzytowego z centrów miast leżących przy głównych drogach (Sieraków, Międzychód). Wprowadzanie zabudowy mieszkalnej na obszarze wpisanych do rejestru założeń urbanistycznych nie stanowi zagrożenia dla historycznego układu przestrzennego, ponieważ każdorazowo jest uzgadniane z wojewódzkim urzędem ochrony zabytków i realizowane zgodnie z obowiązującym planem zagospodarowania przestrzennego. Natomiast dużym zagrożeniem dla wnętrza urbanistycznych jest wypadanie gospodarczej zabudowy zlokalizowanej na zapleczach działek, która jest istotnym elementem kształtującym charakterystyczny dla miast układ. Zagrożeniem są również remonty budynków zabytkowych polegające na samowolnej wymianie stolarki okiennej, drzwi czy zmianie elewacji. Prace te często prowadzone są bez uzgodnień z WWKZ w Poznaniu.

Wskazane jest podjęcie szeroko zakrojonych działań w celu rewaloryzacji i rewitalizacji historycznych miast, które wyeksponują ich walory zabytkowe i architektoniczne oraz objęcie ochroną prawną układów urbanistycznych: Sierakowa, Międzychodu i Kamionny oraz wybranych układów ruralistycznych np. Kwileza czy Chrzypka Wielkiego.

6.1.2. Architektura sakralna.

Stan zachowania obiektów architektury sakralnej jest w przeważającej części dobry lub dostateczny. Obiekty w większości utrzymywane są w sposób prawidłowy i poddawane niezbędnym remontom. Dobry stan zachowania prezentują kościoły parafialne, zarówno miejskie jak i wiejskie (Międzychód, Chrzypsko Wielkie, Lubosz, Łowyń). W wielu z nich prowadzone są systematyczne prace renowacyjne i remontowe. Działania takie szczególnie intensywnie prowadzone są w kościołach w Kwilczu, Chrzypsku Wielkim i Lutomiu.

Kościół parafialny p.w. św. Wojciecha w Chrzypsku Wielkim jest w dobrym stanie technicznym, wyposażony w instalację alarmową i przeciwpożarową. W 2018 roku wykonano remont pokrycia wieży kościoła przywracając jej wyjątkowy charakter. Wymieniono wówczas blachę cynkową na blachę miedzianą zachowując wygląd detali. W 2019 r. ze środków WWKZ w Poznaniu poddano również restauracji późnogotycki krzyż stanowiący element wyposażenia świątyni. W 2022 r. przeprowadzona została gruntowna termomodernizacja obiektu. Pozostałe prace prowadzone są na bieżąco.

Stan kościoła parafialnego p.w. Św. Michała Archaniola w Kwilczu należy ocenić jako dobry. W ostatnich latach ze środków unijnych dokonano gruntownych napraw obiektu polegających m.in.: w 2010 roku na wykonaniu prac remontowych dachu wieży kościoła, a w 2011 r. przeprowadzeniu remontu pozostałej części dachu świątyni polegający na wymianie pokrycia, opierzenia, rynien oraz odnowieniu elewacji budynku oraz muru z 2 wieżami otaczającymi kościół. Również wewnątrz świątyni prowadzono prace konserwatorskie polegające na odnowieniu ołtarzy i ambony. Niestety w 2021 r. pożar drewnianej podłogi doprowadził do uszkodzeń elementów zabytkowych. Podjęto już jednak działania mające na celu usunięcie powstałych zniszczeń i przewrócenie pierwotnego stanu obiektu.

Intensywne prace remontowe prowadzone są również w Lutomiu, w kościele p.w. św. Andrzeja i NMP Wspomożenia Wiernych. Od 2004 r. odnowiono wnętrze kościoła. W kolejnych latach przeprowadzono prace konserwatorskie przy ołtarzach bocznych, a w 2009 roku odnowiono konfesję ołtarzową w postaci baldachimu. Prace renowacyjne przeprowadzone zostały przez konserwatora Marka Krygra, zaś autorem dokumentacji konserwatorskiej jest Rafała Plebański. Przeprowadzone prace doprowadziły do odkrycia jedyne w Polsce zachowanego w znacznym stopniu *castrum doloris* pochodzącym z pogrzebu Jana Korzbok Łąckiego, kasztelana kaliskiego. Stan zachowania świątyni należy ocenić na dobry. Wnętrze świątyni jest obecnie w doskonałym stanie. W 2017 roku prowadzono drobne prace związane z uporządkowaniem terenu wokół kościoła oraz odsłonięto fundamenty w celu dokonania izolacji przeciwwilgociowej. Przeprowadzono również remont pokrycia dachu oraz elewacji wieży. Do dokończenia pozostaje odnowienie elewacji pozostałej części kościoła.

Kościół w Międzychodzie, Łowyniu, Kamionnie i Luboszu są w dobrym stanie technicznym. Prowadzone są tam bieżące naprawy. Niestety w najgorszym stanie technicznym jest obecnie kościół parafialny p.w. NMP Niepokalanie Poczętej w Sierakowie. Ten najcenniejszy obiekt sakralny na terenie powiatu międzychodzkiego wymaga szybkich prac remontowych. W związku z wilgocią wnikałą w ściany obiektu w fatalnym stanie jest elewacja świątyni oraz dach. Prac konserwatorskich wymagają również znajdujące się wewnątrz zabytkowe stale, nagrobki oraz elementy wystroju świątyni.

6.1.3. Zespoły rezydencjonalno – parkowe.

Stan techniczny pałaców i dworów na terenie powiatu międzychodzkiego jest zróżnicowany, wynikający z obecnego przeznaczenia obiektów oraz formy własności. Postępującej destrukcji ulegają budynki nieużytkowane oraz niektóre obiekty stanowiące element zespołów dworsko-folwarcznych. W najgorszym

stanie jest pałac w Kolnie, który w obecnej formie ma zachowane jedynie ściany bez konstrukcji dachu. Natomiast problemem pałacu w Lutomiu jest miejscowe zawilgocenie elewacji, nieszczelne pokrycie dachowe i uszkodzona więźba. Dworek w Białczu jest zabezpieczony przed wpływami czynników zewnętrznych i jego stan się nie pogarsza. Wymaga jednak gruntownego remontu. Podobny stan jest dworów w Gralewie i Luboszu – obiekty te nie są obecnie użytkowane. Wyżej wymienione siedziby ziemiańskie wymagają kompleksowych prac budowlano–konserwatorskich poprzedzonych przeprowadzeniem badań architektonicznych i opracowaniem dokumentacji. Konieczne jest znalezienie dla tych budynków funkcji użytkowej, na potrzeby, której byłyby ponownie zagospodarowane. Dwór w Lutomku jest obecnie w trakcie prac remontowych i jego stan z dnia na dzień znacznie się poprawia. Będzie pełnił on funkcje mieszkalne i administracyjne. Pałace i dwory w Chalinie (Ośrodek Edukacji Przyrodniczej) Mniszkach (Ośrodek Edukacji Regionalnej i Przyrodniczej), Charcicach (ośrodek leczenia uzależnień), Lewicach (nadleśnictwo) użytkowane jako obiekty publiczne, utrzymane są w dobrym stanie technicznym. W bardzo dobrym stanie technicznym są obiekty będące w rękach prywatnych, pełniące różne funkcje, w tym również hotelowe. Do grona dobrze utrzymanych obiektów zaliczyć możemy m.in. pałace w Białokoszu, Gorzynie, Kwilczu czy Prusimiu. Prowadzone są w nich na bieżąco prace remontowe.

Stan parków na terenie powiatu należy uznać za dobry a czasami bardzo dobry. Występuje kilka parków, gdzie przeprowadzono lub są prowadzone prace rewaloryzacyjne np. Białokosz, Chalin, Ławica, Śródka, część parków zyskało nowych właścicieli, gdzie obecnie prowadzi się prace porządkowe Mościejewo, Rozbitek, Łężce, Chudopczyce, Lutomek. W wielu parkach na bieżąco od wielu lat prowadzi się prace porządkowe i sanitarne. Są także parki wymagające pilnych prac porządkowych i sanitarnych w drzewostanie np. park w Nowej Dąbrowie, Kolnie, Wituchowie, Niemierzewie. Z uwagi na dużą wartość historyczną ww.

założeń należałoby poddać je gruntownej rewaloryzacji z przywróceniem dawnego układu kompozycyjnego. Poza tym większość parków wymaga sporządzenia aktualnych inwentaryzacji drzew oraz projektów rewaloryzacji, obejmujących odtworzenie dawnego drzewostanu, nasadzenia uzupełniające oraz usuwanie z ich terenu obiektów dysharmonijnych. Po wykonaniu ww. prac należy systematycznie przeprowadzać zabiegi pielęgnacyjne w celu niedopuszczenia do ponownej degradacji.

6.1.4. Zespoły folwarczne.

Zabudowa folwarczna na terenie powiatu międzychodzkiego jest w różnym stanie technicznym. Występuję zespoły zarówno w złym stanie jak i zespoły w stanie średnim oraz dobrym. Wśród dobrze utrzymanych zespołów można wymienić m.in. zespół w Lutomku, Łęczcach, Mniszkach czy Prusimiu. Szczególnie ten pierwszy został w ostatnich latach gruntownie odnowiony. W złym stanie są obiekty znajdujące się np. w Łęczeczkach, Rozbitku czy w Kwilczu. Problemy związane z utrzymaniem budynków folwarcznych wynikają głównie z braku środków na remonty, a także trudności ze znalezieniem właściwego nowego sposobu ich użytkowania. Znacznym zagrożeniem są również przekształcenia architektoniczne (przebudowy, rozbudowy), w wyniku których budynki bezpowrotnie tracą swój pierwotny wygląd i wartości zabytkowe. W celu prawidłowej ochrony zespołów folwarcznych należy wpisać je do rejestru zabytków oraz przystosować do nowych funkcji, zachowując dawną kompozycję podwórza i charakter zabudowy.

6.1.5. Zabudowa mieszkalna. Budynki użyteczności publicznej.

Stan zachowania zabytkowej zabudowy mieszkalnej jest zróżnicowany, wiele budynków wymaga przeprowadzenia prac remontowych i modernizacyjnych. W każdym przypadku należy zakres i przebieg prac uzgadniać

ze służbami konserwatorskimi w celu uniknięcia stosowania niewłaściwych technologii i materiałów (termoizolacja, nowa stolarka drzwiowa i okienna, pokrycie dachów, kolorystyka elewacji itp.) powodujących utratę pierwotnego charakteru budynków. Znacznym zagrożeniem dla zabudowy mieszkalnej jest degradacja zabytkowej substancji spowodowana wymogami współczesnej cywilizacji. Wymiana historycznej tkanki obiektów w postaci oryginalnych drewnianych stolarek okiennych i drzwiowych, ceramicznego pokrycia dachowego, a także pozbawianie budynków ich pierwotnych dekoracji architektonicznych, negatywnie wpływa nie tylko na same budynki, ale także na zabytkowe wnętrza miejscowości. Zagrożenia te powiązane są niejednokrotnie z powiększeniami otworów okiennych bądź ich zamurowaniami, a także niekontrolowanymi rozbudowami i przebudowami zniekształcającymi zabytkowy wizerunek obiektów i ich oryginalną formę. Często dochodzi również do wymiany zabytkowej, interesującej stolarki okiennej i drzwiowej na współczesne rozwiązania co pozbawia uroku dawne budynki.

Budynki użyteczności publicznej wykorzystywane zgodnie ze swoją pierwotną funkcją (ratusze, szkoły, poczty itp.) zachowane są na ogół w stanie dobrym, nie zagraża im zniszczenie. Jednak część obiektów w związku z przekształceniami własnościowymi i zmianą pierwotnego sposobu użytkowania np. obiekty szkolne na terenach wiejskich, są przebudowywane i modernizowane w sposób niewłaściwy lub ulegają szybko postępującej dewastacji.

6.1.6. Cmentarze

Stanowią one najbardziej zagrożony pod względem konserwatorskim obszar. Na terenie powiatu występują 94 cmentarze i rozpoznane miejsca pocmentarne, z tego tylko 4 zostały wpisane do rejestru zabytków – w Bucharzewie, Orzeszkowie, cmentarze przykościelne w Międzychodzie i Miłostowie oraz dwa cmentarze rodowe wpisane do rejestru w ramach założeń

parkowych w Luboszu i Rozbitku. Największa ilość zinwentaryzowanych cmentarzy znajduje się w gminach: Międzychód i Sieraków. W celu szerszego merytorycznego rozpoznania tematu, który dałby podstawę do stworzenia lepszej prawnej ochrony tych zabytków, konieczna jest weryfikacja i uaktualnienie ich kart ewidencyjnych wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Stan zachowania cmentarzy katolickich w większości nie budzi zastrzeżeń, problemem jest tylko dokonywana ze względów bezpieczeństwa eliminacja starego zadrzewienia. Natomiast cmentarze ewangelickie w większości znajdują się w dostatecznym lub złym stanie. Ulegają one postępującej degradacji, są zaniedbane, zarośnięte dziką roślinnością, z zatartym lub całkowicie nieczytelnym układem przestrzennym alei i kwater, czasem z nieczytelnymi granicami, poza tym z całkowicie usuniętymi nagrobkami lub nielicznie zachowanymi w całości i we fragmentach oraz ze szczątkowo zachowanymi elementami architektonicznymi słupów bramnych odcinków muru. Na przestrzeni lat powojennych zostały zdewastowane, zaniedbane i zarośnięte przez krzewy i samosiewy często zaśmiecane. Cmentarze te często położone są z dala od wsi i zabudowy mieszkaniowej co dodatkowo sprzyja dewastacji i braku zainteresowania nimi. Coraz częściej obserwuje się inicjatywy miejscowej ludności lub władz lokalnych, które dążą do uporządkowania i upamiętnienia cmentarzy w terenie. Na terenie powiatu miało to miejsce np. w Bucharzewie i w Dębowcu i Zatomiu Nowym. Ciekawostką jest występowanie w Grobi mogiły żołnierzy napoleońskich z 1812 roku, miejsce to zostało upamiętnione tablicą pamiątkową.

Z nekropolii żydowskich na terenie powiatu międzychodzkiego nie zachowały się dwa znane cmentarze w Międzychodzie i Sierakowie. Obszar cmentarza w Międzychodzie jest czytelny z widocznymi granicami. Obecnie jest to obszar dzikiego parku pozbawionego układu kompozycyjnego. Część macew z tego cmentarza udało się odzyskać z różnych źródeł. Znajdują się one obecnie

w Muzeum Regionalnym, gdzie trwa ich inwentaryzacja. W przypadku Sierakowa cmentarz zatracił swój układ i jest nieczytelny w terenie, również los macew nie jest znany.

W ostatnich latach wzrasta świadomość społeczna na temat cmentarzy jako ważnego elementu dziedzictwa kulturowego. Coraz częściej samorządy gminne, lokalne towarzystwa i organizacje porządkują i rewaloryzują zabytkowe nekropole innych wyznań. Konieczne jest wspieranie i propagowanie tej działalności. Najważniejsze wskazania konserwatorskie dla nieczynnych cmentarzy to: oznaczenie granic (ogrodzenie), umieszczenie tablicy informacyjnej, usuwanie samosiewów, prace pielęgnacyjne przy drzewostanie, w miarę możliwości przywrócenie układu przestrzennego alei i kwater oraz renowacja ocalałych elementów architektury nagrobnej.

6.1.7. Budownictwo gospodarcze, przemysłowe, obiekty techniki.

Na terenie powiatu międzychodzkiego znajduje się 33 obiekty budownictwa gospodarczego i przemysłowego. Ich stan jest zróżnicowany, większości jednak przypadków jest średni lub zły. Większość obiektów architektury przemysłowej (m. in budynki fabryczne, magazyny, młyny, gazownie, budynki kolejowe, zwłaszcza przy nieczynnych liniach kolejowych) w związku z przekształceniami w sferze gospodarki wymaga szczególnej troski konserwatorskiej oraz znalezienia właściwego sposobu ich użytkowania. Konieczne jest ich zabezpieczenie przed dalszą dewastacją oraz przygotowanie projektów adaptacji do nowych celów.

6.1.8. Zabytki ruchome.

Zabytki ruchome stanowiące wyposażenie obiektów sakralnych znajdują się w większości w stanie dobrym lub dostatecznym. Część z nich na przestrzeni

ostatnich kilkunastu lat poddana była pracom konserwatorskim i restauratorskim. Szeroko zakrojone, kompleksowe prace zostały przeprowadzone przy zespole wystroju i wyposażenia kościołów w Kwilczu, Lutomiu i Chrzypsku Wielkim. W dobrym stanie jest wyposażenie kościołów w Kamionnie, Międzychodzie i Łowyniu. W bardzo dobrym stanie znajdują się sarkofagi rodu Opalińskich znajdujące się w Muzeum w Sierakowie. Podobny stan jest zabytkowych powozów znajdujących się w pobliskim Stadzie Ogierów.

Część zabytków ruchomych wymaga przeprowadzenia prac konserwatorsko – restauratorskich z powodu zniszczeń, którym uległy na przestrzeni lat: uszkodzeń technicznych, degradacji materiałów oraz przekształceń estetycznych (głównie przemalowań w technice i kolorystyce innej niż oryginalna oraz wtórnych metalizacji). Pracom konserwatorskim powinno być poddane wyposażenie kościoła w Sierakowie oraz zabytkowe płyty nagrobne w Międzychodzie.

Zagrożone pod względem konserwatorskim są także krzyże i kapliczki przydrożne. Brak pełnej ewidencji tych dóbr kultury może spowodować ich degradację. W związku z tym dla ich ochrony najważniejszym zadaniem będzie sporządzenie inwentaryzacji oraz ocena stanu zachowania tych obiektów.

6.1.9. Zabytki archeologiczne.

Art. 3 pkt. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840 ze zmianami) definiuje zabytek archeologiczny jako „zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem”. Zgodnie z art. 6 pkt 3 cytowanej wyżej ustawy wszystkie zabytki archeologiczne, bez względu na stan zachowania, podlegają ochronie i opiece. Stanowiska archeologiczne znane z przekazów

archiwalnych, odkryte podczas badań AZP czy przypadkowych odkryć, stanowią zasób informacji, na który składa się archeologiczne dziedzictwo kulturowe.

Najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na terenach leśnych, nieużytkach, łąkach czy też na obszarach niezabudowanych. Aktualnie zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są inwestycje budowlane i przemysłowe, rozwój budownictwa na obrzeżach miast, budowa dróg i infrastruktury przemysłowej, a także przebudowa zabytkowych układów urbanistycznych i ruralistycznych oraz założeń pałacowo-parkowych. Istotne zagrożenie dla stanowisk archeologicznych zlokalizowanych w obrębie pól uprawnych stanowi głęboka orka. Wpływ na ich degradację ma użycie ciężkiego sprzętu w rolnictwie. Niebezpieczeństwo dla dziedzictwa archeologicznego niesie nielegalna eksploatacja piasek i żwirowni oraz działalności poszukiwaczy zabytków. Negatywny wpływ na stan zachowania zabytków archeologicznych ma również rozwój turystyki, zwłaszcza nad rzekami, jeziorami i w obszarach leśnych. Tereny te obecnie atrakcyjne pod względem rekreacyjnym, często były również okupowane przez ludzi w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Niszczony są stanowiska archeologiczne typu grodziska, cmentarzyska kurhanowe, osady czy też pozostałości po I i II wojnie światowej (umocnienia polowe).

Stan zachowania zabytków wpisanych do rejestru zabytków można określić jako dobry.

Wszelkie roboty ziemne prowadzone w strefach ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych oraz nawarstwień kulturowych, wyznaczonych na podstawie zapisów i załączników graficznych ujętych w uchwałach miejscowego planu zagospodarowania terenu oraz w decyzjach o warunkach zabudowy i inwestycji celu publicznego, wymagają prowadzenia badań archeologicznych, na które wojewódzki konserwator zabytków wydaje stosowne pozwolenia.

Prace ziemne w obrębie układów urbanistycznych, ruralistycznych i założeń pałacowo-parkowych prowadzą często do naruszenia średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych. W związku z tym tego rodzaju działania wymagają jednoczesnego prowadzenia badań archeologicznych. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie epizodów osadniczych na tym terenie. Pozwalają skorygować, uszczegółwić i potwierdzić dane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy wzbogaca wiedzę o kulturze materialnej mieszkańców. Badania archeologiczne są również konieczne podczas budowy obiektów oraz prowadzenia inwestycji liniowych, jeśli zlokalizowane są w strefach ochrony zabytków archeologicznych. Badania archeologiczne prowadzone podczas prac ziemno-budowlanych związanych z przebudową czy rozbiórką budynków wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków są istotne dla rekonstrukcji dawnej zabudowy.

Inwestycje, takie jak budowa obwodnic, dróg, zbiorników retencyjnych, eksploatacja piasznic i żwirowni, kopalni kruszywa, z uwagi na szeroko-płaszczyznowy charakter prac ziemnych, w bezpowrotny sposób niszczą substancję zabytkową i obiekty archeologiczne. Dlatego wymagają one dodatkowego rozpoznania terenu w celu ustalenia faktycznej ilości stanowisk archeologicznych i przeprowadzenia na wytypowanych stanowiskach badań wykopaliskowych wyprzedzających inwestycję. W ostatnim czasie dzięki nowej technologii zastosowanej w archeologii – lotniczemu skanowaniu laserowemu przy pomocy urządzenia LiDAR - dochodzi do weryfikacji znanych, ale też do odkrycia nowych stanowisk archeologicznych o własnej formie terenowej.

W powiecie międzychodzkiem duża część stanowisk o własnej formie terenowej znajduje się na terenach leśnych. Sytuacja wygląda zupełnie inaczej na polach uprawnych, na których bezpowrotnie niwelowane są kurhany, grodziska

czy też osady, a co za tym idzie niszczone jest układ stratygraficzny i kontekst, w którym znajdowały się kiedyś ruchome zabytki.

Wszystkie gminy z terenu powiatu międzychodzkiego mają wykonane Gminne Ewidencje Zabytków Archeologicznych w postaci kart stanowisk. Ewidencje te wykonane zostały na przestrzeni ubiegłych lat i zawierają one m.in. informacje o lokalizacji stanowiska, chronologii czy historii badań. Karty te stanowią podstawę do wiedzy o pradziejach omawianego terenu.

W powiecie międzychodzkiem planowane są inwestycje, które mogą zagrażać stanowiskom archeologicznym. Zagrożeniem dla zabytków archeologicznych jest intensyfikacja zabudowy mieszkaniowej w granicach historycznych układów urbanistycznych miast: Międzychód i Sieraków. Istnieje również intensywny rozwój budownictwa na obszarach rekreacyjnych, położonych nad jeziorami, gdzie i w pradziejach funkcjonowało intensywne osadnictwo. Sytuację taką mamy m.in. w Mierzynie oraz Radgoszczy.

W gminach powiatu międzychodzkiego planowane są inwestycje drogowe - budowa i przebudowa dróg powiatowych i gminnych oraz budowa ścieżek rowerowych. Zalicza się do nich między innymi rozbudowa drogi i budowa ścieżki rowerowej na trasie Kwilcz – Kamionna – Gorzyń. Szczególnie dużym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych będzie budowa obwodnicy Kamionny oraz prace związane z budową nowego mostu na Warcie w Sierakowie wraz ze zmianą organizacji ruchu. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego konieczne jest respektowanie zapisów zawartych w opiniach i decyzjach Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

6.2. Chronione wartości przyrodnicze krajobrazu kulturowego

Na terenie międzychodzkiego znajduje się wiele cennych przyrodniczo obszarów, dlatego też dla ich ochrony oraz dla utrwalenia mało zmienionych przez człowieka swoistych cech krajobrazu mających znaczenie dla zachowania unikatowych typów środowiska, utworzono różne formy ochrony zgodne z ustawą o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 r.:

- rezerваты przyrody,
- obszary Natura 2000,

- obszary chronionego krajobrazu,
- użytki ekologiczne,
- pomniki przyrody,

Do tego systemu należy zaliczyć także inne obszary objęte ochroną na podstawie innych ustaw, o ile celem ich powołania była ochrona zasobów przyrodniczych. Są to obszary o wyjątkowych walorach przyrodniczych i krajobrazowych, będące z pewnością wizytówkami powiatu.

OBSZARY NATURA 2000

Puszcza Notecka (kod obszaru PLB300015) – zajmuje powierzchnię 178.255,8 ha z czego na terenie powiatu międzychodzkiego znajduje się:

- Międzychód (15.702,0 ha),
- Sieraków (20.303,70 ha),
- Chrzypsko Wielkie (8.358,8 ha),
- Kwilcz (6.695,4 ha),

Obszar ten stanowi zwarty, jednolity kompleks leśny w międzyrzeczu Noteci i Warty, części pradoliny Eberswaldsko-Toruńskiej. Jest to równina akumulacyjna w znacznym stopniu przekształcona przez wiatry, które usypały tu, największy w Polsce, zespół wydm śródlądowych, o wysokości 20-30 m, a maksymalnie dochodzący do 98 m n.p.m. W środkowej części obszaru uformowały się wały o przebiegu południkowym, leżące w odległości 500-600 m od siebie. W części wschodniej wydmy mają kształt paraboliczny. Wydmy pokryte są monotonnym, jednowiekowym lasem, głównie sosnowym (92%), posadzonym tu po wielkiej klęsce w okresie międzywojennym, spowodowanej pojawieniem się szkodników owadzych. Pozostałości drzewostanów naturalnych są chronione w rezerwatach np. w rezerwacie Cegliniec. Na terenie ostoi znajduje się ponad 50, raczej płytkich jezior pochodzenia wytopiskowego, zwykle z grubą warstwą mułu i zakwitami

glonów. W zagłębieniach terenu lub na brzegach jezior utrzymują się także torfowiska, na ogół w pewnym stopniu przekształcone. Jest to ogromny obszar leśny (jeden z największych w centralnej i północnej Polsce) – ostoja rzadkich i zagrożonych gatunków roślin, ptaków i ssaków, w tym prawnie chronionych w Polsce.

Jezioro Kubek (kod obszaru PLH300006) – zajmuje powierzchnię 1.048,8 ha. Ostoja położona jest w zachodniej części Wielkopolski, na Pojezierzu Międzychodzko-Sierakowskim, w południowej części Puszczy Noteckiej. Obejmuje tereny jeziora Kubek oraz otaczające je ze wszystkich niemal stron lasy. Obszar ostoi leży w większości na terenie Sierakowskiego Parku Krajobrazowego, część na terenie Obszaru Chronionego Krajobrazu Puszcza Notecka. W bezpośrednim otoczeniu jeziora występują płaty olsu i łągu olszowego. W sumie na terenie ostoi występuje 8 rodzajów siedlisk cennych z europejskiego punktu widzenia, m.in. wydmy śródlądowe z murawami szczytlichowymi, suche wrzosowiska i priorytetowe łągi olszowe. Na północnym brzegu jeziora znajdują się dwa obszary źródliskowe, którego wody wybijają z licznych małych źródełek spod wydmy. Zasilają one niewielki strumień wpływający do jeziora Kubek. Z źródliskami tymi związane są interesujące zbiorowiska roślinne m.in. zbiorowisko mszaków o charakterze źródliskowym, występujące na stromych skarpach potoków. W okolicy jeziora występuje kilka stosunkowo rzadkich gatunków mchów: torfowiec nastroszony, torfowiec postrzępiony oraz gatunek związany ze źródliskami: żebrowiec paprociowy. Jezioro i kompleks lasów bagienno-olszowych otoczony jest przez bory sosnowe. Ze zbiorowiskiem tym związanych jest kilka występujących tu gatunków roślin objętych ochroną w Polsce, m.in. zimozioł północny, pomocnik baldaszkowy i widłak goździsty. Nad jeziorem obserwować można także cenne ptaki: rybołowa, żurawia i zimorodka.

Ostoja Sieraków (kod obszaru PLH300013) – zajmuje powierzchnię 1 ha. Ostoja zlokalizowana jest na strychu budynku Ośrodka Zdrowia w Sierakowie (woj. Wielkopolskie), który stoi na terenie Sierakowskiego Parku Krajobrazowego. Znalazła się tam kolonia rozrodcza nocka dużego. Jest to jedna z najliczniejszych kolonii rozrodczych nocka dużego na terenie Polski. Nietoperze przebywają tu zazwyczaj od kwietnia do listopada. Nocek duży jest cennym gatunkiem z europejskiego punktu widzenia. Jest to jeden z trzech największych nietoperzy w Polsce. Obszar ten w znacznej części pagórkowaty, porośnięty borami sosnowymi, przecinają rynny jeziorne (jez. Radziszewskie, jez. Chojno, jez. Samita). Z naturalnymi zbiornikami wodnymi związane są siedliska lasów łągowych oraz zmienno-wilgotnych łąk trzęślicowych. Występują tutaj również stopniowo degenerujące fragment torfowisk przejściowych. Punktowo rozmieszczone są płyty zbiorowisk dąbrów acydofilnych. Poza tym nietoperze te korzystają również z żerowisk, znajdujących się na południu od Sierakowa w granicach ostoi Międzychodzko -Sierakowskiej.

Dolina Kamionki (kod obszaru PLH300031) – zajmuje powierzchnię 847,7 ha. Obszar obejmuje fragment rynny polodowcowej, której dnem płynie rzeka. Dominują tu lasy liściaste, głównie bukowe oraz usytuowane w dolinie siedliska higrofilne, z podłożem organicznym, wykorzystywane uprzednio jako użytki zielone. Szczególne znaczenie mają także lasy łągowe w dolinie rzeki.

Jeziro Mnich (kod obszaru PLH300029) – zajmuje obszar 46 ha. Ostoja obejmuje Jezioro Mnich oraz jeziorko Mnich Mały, połączone niewielkim ciekim, wraz z unikatowym, bardzo dobrze zachowanym, zarastającym je torfowiskiem, na którym występują reliktowe wapniolubne gatunki mchów. Poza tym można tu spotkać rzadkie gatunki sitów i turzyc czy kilka gatunków storczyków. Mimo niewielkiej powierzchni, obszar Jezioro Mnich wyróżnia się dużą różnorodnością siedlisk. Z rozległym obszarem torfowisk niskich i przejściowych graniczą łąki i drzewostan. W rezerwacie "Cegliniec" rosną nawet

164-letnie sosny. Jezioro Mnich ma powierzchnię 22,5 ha i jest zbiornikiem eutroficznym. Jeziorko Mnich Mały jest dużo mniejsze i silnie wypłycone. Zajmuje powierzchnię 0,6 ha, a jego głębokość maksymalna nie przekracza 0,6 m.

Ostoja Międzychodzko-Sierakowska (kod obszaru PLH300029) – powierzchnia tego terenu to 7.591,1 ha. Przebiega tędy peryglacialny odcinek rzeki Warty w otoczeniu kilkudziesięciu, różnej wielkości jezior i źródeł, a także licznych zbiorników antropogenicznych. Dominującą powierzchnię Pojezierza pokrywają utwory polodowcowe – piaski i gliny zwałowych moren dennych, sandry i piaski przemodelowane eolicznie oraz współczesne utwory akumulacji rzecznej w dolinie Warty. W wielu miejscach dochodzi do akumulacji torfów niskich i przejściowych. Można tu znaleźć wychodnie ilów poznańskich a nawet węgla brunatnych. Ostoja Międzychodzko-Sierakowska posiada fragmenty terenu o "górskim" krajobrazie. W dolinach rzek i na brzegach jezior występują higrofilne zbiorowiska zaroślowe i ziołoroślowe w kompleksie z ekstensywnie użytkowanymi zbiorowiskami łąkowymi i łęgami olszowymi. Dominującą grupę zespołów lasów liściastych stanowią grądy i buczyny. Ostoja charakteryzuje się dużą różnorodnością siedliskową, bogatą florą roślin naczyniowych, występowaniem roślin kalcjofilnych. Obszar częściowo wchodzi w skład żerowiska nietoperzy z pobliskiej kolonii lęgowej "Sieraków". Ostoja Międzychodzko-Sierakowska jest bardzo zróżnicowana pod względem stopnia zagospodarowania rolniczego. Można tu spotkać zarówno nieużytki, jak i uprawy rolne drobnopowierzchniowe i wielkopowierzchniowe czy użytki zielone.

PARKI KRAJOBRAZOWE

Pszczewski Park Krajobrazowy (Dolina Kamionki) – powstał w 1986 roku. Ma powierzchnię 45.300 ha, sięga dalej na zachód (w woj. lubuskim) a jego wydzielona część leży w powiecie międzychodzkiem. Jest to Dolina rzeczki

Kamionki (1.970 ha). Obejmuje głęboko wciętą rynną rzeki, Kamionki, między wsiami Kamionna i Mnichy. Zachodnią krawędź doliny porasta las z okazałymi bukami, grabami, dębami i jaworami. Na dnie doliny wykształcił się las olszowy z bogatym runem oraz enklawami łąk turzycowych i trawiastych. Na jednej z nich znajduje się stanowisko chronionego Pełnika europejskiego. Ze względu na niedostępność terenu bytują tu jelenie, dziki i sarny. Gnieźdzą się tu również żurawie, ptaki drapieżne i wiele gatunków ptaków śpiewających. Wśród drzew pomnikowych w Parku najliczniejsze są dęby. Najokazalszy o obwodzie 736 cm i wysokości 25 m. rośnie we wsi Lewice. Inne gatunki pomnikowe: lipy, jesiony, wiązy, modrzewie, platany, cisy, buki. Godna uwagi jest aleja grabowa o dł. 50 m. obok leśnej osady Kaliska (koło Lewic). Na terenie całego Parku znajduje się około 60 przydrożnych kapliczek.

Sierakowski Park Krajobrazowy – utworzony na terenie 30.413 ha, aktualnie obejmuje teren 33.629 ha bardzo ciekawego regionu turystycznego: Pojezierza Międzychodzko-Sierakowskiego. 25 dość dużych jezior, rozlokowanych w urozmaiconym krajobrazie polodowcowym, duże zalesienie (1/3 powierzchni), słabe zaludnienie – są atrybutami tego terenu. Północna część, odgradzona Wartą, jest porośnięta borami sosnowymi Puszczy Noteckiej. Pozostała, to wyrzeźbiony moreną lodowca krajobraz z wieloma jeziorami, położonymi w głębokich rynnach, wiele lasów liściastych (buczyny) i mieszanych. Zawiera 4 rezerwy przyrody i wiele pomnikowych drzew, np. dąb "Józef" w Marianowie o obwodzie 780 cm. Krajobraz można podziwiać z punktów widokowych: w Grobii i Łęczeczkach.

OBSZARY CHRONIONEGO KRAJOBRAZU

Międzychodzki Obszar Chronionego Krajobrazu – Obszar Chroniony obejmuje tereny chronione ze względu na wyróżniający się krajobraz o zróżnicowanych ekosystemach wartościowe ze względu na możliwość zaspokajania potrzeb związanych z turystyką i wypoczynkiem, a także pełnią

funkcję korytarzy ekologicznych. Obszar zajmuje całkowitą powierzchnię 17.960 ha. Leży na zachód od Sierakowskiego Parku Krajobrazowego. To teren bardzo malowniczy krajobrazowo, z wydmami sięgającymi 30 m i rozłożonymi pomiędzy nimi jeziorami, lasami sosnowymi, mieszanymi i olsami oraz przepływającą przezeń Wartą.

REZERWATY PRZYRODY

Rezerwat „Kolno Międzychodzkie” – rezerwat leśny, powstał w 1959 r. i zajmuje powierzchnię 14,77 ha. Jest malowniczo położony między jeziorami Koleńskim i Kludno, w gminie Międzychód, w niewielkiej odległości na wschód od Międzychodu. Przedmiotem ochrony są tu różnorodne zbiorowiska leśne. Wąski pas nadbrzeżny zajmują zarośla łożowe i ols porzeczkowy, tereny wyżej położone porasta zaś łęg wiązowo-jesionowy, w którym zwracają uwagę ogromnych rozmiarów dęby szypułkowe oraz wiązy polne i szypułkowe (wytwarzające tu charakterystyczne dla tych gatunków liczne korzenie podporowe, otaczające nasady ich pni). Na stokach wzniesień wykształciły się zbiorowiska gradowe z charakterystycznym runem, wzbogaconym tutaj o rzadko spotykany górski gatunek – czernieć gronkowy. W runie rezerwatu występują m.in.: gajowiec żółty, przylaszczka pospolita, kokoryczka wonna, podagrycznik pospolity, perlówka zwisła oraz dwa gatunki objęte ochroną częściową – kopytnik pospolity i konwalia majowa.

Rezerwat „Czaple Wyspy” – ścisły rezerwat przyrody utworzony dla ochrony miejsc lęgowych kani czarnej, sokoła wędrownego, kormorana, czapli. Znajduje się na obszarze dwóch wysp Jeziora Kłosowskiego i nie jest udostępniany turystom. Wokół wysp utworzono ścisłą strefę ochronną. Wyspy porasta około 200 letni las dębowy. Jego powierzchnia to około 15 ha.

Rezerwat „Cegliniec” – znajduje się na wschodnim brzegu Jeziora Mnich. W rezerwacie rosną nie tylko 150-letnie sosny, ale i dęby, topole, osiki, a z rzadszych

roślin berberys, tarnina, jałowiec. Żyją tu dziki, sarny, jelenie i od niedawna, bobry. Został utworzony w 1960 roku i zajmuje powierzchnię 4,3 ha.

Rezerwat „Mszar nad Jeziorem Mnich” – jest to rezerwat o powierzchni 5,8 ha obejmujący również część wód jeziora z pływającym po nich mszarem. Utworzony w 1967 roku w celu ochrony roślin bagiennych i torfowiskowych. Rośnie tu owadożerna rosiczka okrągłolistna i długolistna.

Rezerwat „Buki nad Jeziorem Lutomskim” – położony jest na zachodnim brzegu Jeziora Lutomskiego, długi na 3,5 km rezerwat chroni stary las bukowy przeciętany jeziorami i licznymi strumieniami. Jego środkiem przebiega często uczęszczany szlak turystyczny. Najstarsze buki osiągają wiek ponad 300 lat i obwody pni ponad 300 cm. Utworzono go w 1958 roku i zajmuje powierzchnię 55,2 ha.

Rezerwat „Dolina Kamionki” – jego powierzchnia to 59,18 ha, utworzony został w 2004 roku, jest to fragment głęboko rzeźbionej doliny rzecznej w rynnice polodowcowej w okolicy wsi Mnichy, ok. 2 km. od Kamionny, lasy – olsy i bukowe grądy, wiele pomnikowych buków, grabów i jaworów, tereny podmokłe z 13 stanowiskami roślinnymi, gł. szuwarowymi i podmokłych łąk.

Rezerwat „Bukowy Ostrów” – powierzchnia 77,92 ha, utworzony w 2006 roku w celu zachowania unikatowego kompleksu roślinności wodnej, bagiennej i leśnej w krajobrazie pagórków kemowych i zbiorników wodnych, ochrona rzadkich gatunków flory i fauny, a także zachodzących na tym obszarze procesów dynamiki, szczególnie fluktuacji i sukcesji.

UŻYTKI EKOLOGICZNE

Użytki ekologiczne stanowią "zasługujące na ochronę pozostałości ekosystemów, mających znaczenie dla zachowania różnorodności biologicznej - naturalne zbiorniki wodne, śródpolne i śródleśne oczka wodne, kępy drzew i

krzewów, bagna, torfowiska, wydmy, płaty nieużytkowanej roślinności, starorzecza, wychodnie skalne, skarpy, kamieńce itp., siedliska przyrodnicze oraz stanowiska rzadkich lub chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów, ich ostoje oraz miejsca rozmnażania lub miejscowego sezonowego przebywania". Uchwałą Rady Miejskiej z Sierakowa objęto w 2006 roku ochroną użytek ekologiczny "Jaskółcza Skarpa" o powierzchni 42,83 ha. Znajduje się ona we wsi Góra. Jest to miejsce gniazdowania 39 jaskółki brzegówki (*Riparia riparia*) na obszarach częściowo zabagnionych i okresowo zalewanych.

POMNIKI PRZYRODY

Tą formą ochrony obejmuje się pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupienia o szczególnej wartości naukowej, kulturowej, historyczno-pamiątkowej i krajobrazowej odznaczających się indywidualnymi wyróżniającymi je cechami. Uznanie za pomnik przyrody następuje w drodze rozporządzenia wojewody lub uchwały rady gminy. Pomniki przyrody są ważnym elementem składowym krajobrazu, podnoszą jego piękno, zwiększają jego różnorodność, często związane są z lokalną legendą lub wybitną postacią historyczną. Zachowanie ich dla przyszłych pokoleń jest wyrazem naszej kultury. Pomniki przyrody znajdują się na terenie parków, cmentarzy, w lasach, wśród pól, zabudowy wiejskiej i miejskiej, jak również w pasach drogowych, a dominują wśród nich głównie drzewa gatunków rodzimych, tj. dąb szypułkowy oraz lipa drobnolistna. Są wśród nich pojedyncze drzewa, grupy drzew, aleje, głązy narzutowe, stanowiska roślin chronionych. Na terenie powiatu międzychodzkiego, w rejestrze pomników przyrody, figuruje aktualnie 313 pozycji. Najwięcej z nich znajduje się na terenie gminy Międzychód – 238 w tym jeden głąz narzutowy. Na obszarze gminy Sieraków mieści się 31 pomników w tym dwa głązy narzutowe. Gmina Kwilcz posiada 28 pomników przyrody a gmina Chrzypsko Wielkie.

6.3. Szlaki turystyczne.

Teren powiatu międzychodzkiego pokrywa sieć szlaków turystycznych, które stanowią jedną z istotniejszych form promocji dziedzictwa kulturowego i wykorzystania jego potencjału. Szlaki wyznaczone są głównie przez Polskie Towarzystwo Turystyczno - Krajoznawcze, a także samorządy powiatowe, gminne, stowarzyszenia i organizacje pozarządowe. Głównym zadaniem inicjowanych i istniejących szlaków jest wspieranie społeczności lokalnych (rozwój lokalnej przedsiębiorczości, tworzenie miejsc pracy i dodatkowych źródeł dochodów, ochrona tradycyjnych zawodów), korzystanie z lokalnych zasobów (walorów przyrodniczych, kulturowych, bazy noclegowej i żywieniowej oraz innych produktów miejscowych), a także wspieranie i ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego.

Trasy szlaków w wielu miejscach przecinają się i pokrywają ze sobą, pozwalając zarówno na koncentrowanie się na temacie wiodącym, jak i jednoczesne zwiedzanie obszarów i obiektów o tematyce przyrodniczej i kulturowej. Czynne szlaki turystyczne przebiegające przez powiat, promują cenne obiekty zabytkowe, założenia parkowo – rezydencjalne, wydarzenia historyczne, ślady dawnej i obecnej wytwórczości, obszary o dużych walorach przyrodniczych ważne dla celów rekreacyjno – poznawczych mieszkańców powiatu, województwa, a także turystów z innych regionów Polski i Europy. Istniejące szlaki turystyczne na terenie powiatu można podzielić na: piesze, rowerowe, konne, wodne, tematyczne (np. o tematyce historycznej, przyrodniczej, architektonicznej).

SZLAKI PIESZE

- Szlaki piesze PTTK „międzychodzkie”:

- ♣ Żółty: ze Starego Osieczna do Wierzbna o długości 68,6 km,

- ♣ Czerwony: Międzychód – Lewice o długości 23,9 km,
- ♣ Niebieski: ze Zbąszynia (przez Gorzycko) do Miałów o długości 59,6 km,
- ♣ Czarny: z rezerwatu Dęby Koleńskie do Sierakowa o długości 44,8 km,
- ♣ Czarny: z Gorzyna przez Królewską Górę (116 m n.p.m.) o długości 12,7 km,
- Szlaki piesze PTTK „sierakowsko-kwileckie”:
 - ♣ Czerwony: z Sierakowa do Chojna i Mokrza długości 65,1 km,
 - ♣ Zielony: Chrzypsko Wielkie – punkt widokowy Łęczeczki – Lubosz (17,7 km),
 - ♣ Żółty: Nojewo – Puszcza Notecka (Borowy Młyn, Kobusz i Piłka) o długości 56,1 km
 - ♣ Czarny: Góra – do szlaku czerwonego (19,3 km)
 - ♣ Czarny II: Łęczeczki – do szlaku żółtego (7,7 km)
 - ♣ Czarny III: Kwilcz – Chalin – Kłosowice (16,0 km)
- Ścieżka edukacji przyrodniczej: Bobrowy Zakątek – wytyczona została w Puszczy Noteckiej, o długości około 5 km w kształcie pętli. Początek trasy znajduje się koło szkółki leśnej w Kaplinie.

SZLAKI ROWEROWE

- Wojewódzka Trasa Rowerowa: Szlak Stu Jezior,
- Wojewódzka Trasa Nadwarciański Szlak Rowerowy,
- Międzynarodowa Trasa Rowerowa EuroRoute R-1,
- Sieć szlaków rowerowych wokół Sierakowa:

- ♣ Szlak czerwony: przez Puszcę Notecką do Jaroszewa (44 km),
- ♣ Szlak niebieski: z Bucharzewa przez Sieraków do trasy wojewódzkiej R-8 (18 km),
- ♣ Szlak żółty: z Tucholi przez Lutom do Góry (21,7 km),
- ♣ Szlak czarny: z Chorzępowa przez prom w Zatomiu do Ławicy oraz czarny szlak R8 (16,2 km),
- Sieć szlaków rowerowych wokół Chrzypka Wielkiego:
 - ♣ Szlak czerwony: Wokół jeziora Chrzypskiego (8,5 km),
 - ♣ Szlak zielony: z Chrzypka Wielkiego do Chrzypka Małego (11,6 km),
 - ♣ Szlak żółty: z Łęczeczek do Białokosza (7,4 km)
 - ♣ Szlak niebieski: z Chrzypka Wielkiego przez Charcice, Jabłonowo, Mylin (9 km),
- Szlak rowerowy żółty z Międzychodu do Skwierzyny (9 km),
- Szlaki rowerowe wokół Kwilcza – Kwilecka Ósemka:
 - ♣ Szlak niebieski: z Kwilcza do Chalina,
 - ♣ Szlak czerwony: z Rozbitka do Chalina,
- Niebieski szlak rowerowy z Pszczewa przez Stoki, Głazewo, Mnichy, Łowyń do Pszczewa (52 km),
- Ścieżka rowerowa leśna „Śladami Radusza”:
 - ♣ Wersja krótsza żółta – 14 kilometrów,
 - ♣ Wersja dłuższa niebieska – 23 kilometry,
- Szlak rowerowy „Do kopalni Wanda” o długości około 7 km.

SZLAKI KONNE

- Szlak konny „Wilczy Szlak” – jego długość to 143 km,
- Ścieżka konna wytyczona z Mokrza.

SZLAKI WODNE

- Trasy kajakowe:
 - ♣ Z jeziora Chrzypskiego przez jezioro Białeckie i jezioro Lutomskie do Warty,
 - ♣ Z Ośrodka Edukacji Przyrodniczej w Chalinie przez jezioro Ławickie i jezioro Janukowo do jeziora Koleńskiego i Bielskiego,
 - ♣ Warta na długości całego powiatu ze stanicami wodniackimi w Międzychodzie i Sierakowie.

Ponadto w Międzychodzie została wytyczona trasa miejska „Szlakiem Sławnych Międzychodzian”. Jej długość wynosi około 2 kilometrów i przebiega głównie ulicami Międzychodu. Przez powiat prowadzi również Międzynarodowy Szlak Świętego Jakuba. Wywodzi się on z tradycji pielgrzymowania z całej Europy do grobu Św. Jakuba w Santiago de Compostella.

6.4. Dokumenty i opracowania.

6.4.1. Strategia rozwoju Powiatu Międzychodzkiego na lata 2016 – 2024.

Dokument przyjęty Uchwałą Nr XVI/92/2016 Rady Powiatu Międzychodzkiego z dnia 31.09.2016 r. Strategia formułuje potencjał i możliwości powiatu oraz przedstawia wizję oraz kierunki działania zmierzające do jej realizacji. Wizją strategii jest ukształtowanie powiatu jako obszaru charakteryzującego się zrównoważonym rozwojem społeczno – ekonomicznym osiągniętym dzięki optymalnemu wykorzystaniu zasobów społecznych,

gospodarczych, kulturowych i przyrodniczo – krajobrazowych. Przedmiotowy dokument uwzględnia włączenie zabytków w rozwój powiatu. Jednym z celów strategicznych jest zachowanie dorobku kultury i dziedzictwa Powiatu. Cel ten ma być zrealizowany m. in. poprzez zachowanie i ulepszenie dziedzictwa natury i kultury w zakresie następujących działań:

- Prowadzenie działań promocyjnych, szkoleniowych i edukacyjnych mających na celu uświadamianie mieszkańcom powiatu międzychodzkiego znaczenia i konieczności zachowania dziedzictwa kulturowego, historycznego oraz renesansu patriotyzmu lokalnego, w ramach, których planuje się tworzenie szlaków turystyczno-kulturowych obejmujących najciekawsze miejsca i obiekty zabytkowe w powiecie,
- Dostosowanie do potrzeb zwiedzających (w tym osób niepełnosprawnych), termomodernizacja i renowacja, rozbudowa Muzeum Zamek Opalińskich w Sierakowie.

Kolejnym celem są inwestycje w Muzeum Zamek Opalińskich w Sierakowie. W ich ramach przewidziano następujące działania:

- Modernizacja i rozbudowa budynku biurowo-socjalnego o nowe pomieszczenia przeznaczone na magazyny gospodarcze i eksponatów, pomieszczenia edukacyjne i biurowe. Prace budowlane polegać mają m.in. na powiększeniu istniejącego budynku w części południowej, przebudowę i remont pomieszczeń oraz dostosowanie ich do nowoczesnych wymogów edukacyjno-magazynowych,
- Renowacja muru zarysu skrzydła południowego Zamku Opalińskich w Sierakowie i adaptacja go na cele ekspozycyjne wraz z zagospodarowaniem otoczenia na cele kulturalno-rekreacyjne. Projekt ten wymagany jest ze względu na zły stan muru, który wymaga interwencji konserwatorskiej i zabezpieczenie go przed dalszą erozją. W myśl działania projekt zakłada

renowacji muru z jednoczesną adaptacją go na cele wystaw plenerowych oraz zagospodarowanie jego otoczenia polegające m.in. na wykonaniu przestrzeni na koncerty plenerowe, 130 postawieniu tablic informacyjnych, kostek wiedzy, ławek oraz nowych nasadzeniach. Jednym z jego elementów jest również zegar słoneczny oraz minibastion artyleryjski,

- Wykonanie zabezpieczeń p. poż. w budynku Zamku wymaganych w związku z obowiązującymi przepisami. Działania te mają m.in. objąć założenie systemu oddymiania i ostrzegania p. poż. zabezpieczenie schodów oraz metalowej konstrukcji farbami ognioodpornymi, oraz założenie hydrantów wewnątrz budynku,
- Wykonanie w części na II piętrze Zamku poddasza użytkowo-magazynowego przeznaczonego na pomieszczenie magazynowe lub ekspozycyjne. Muzeum w Sierakowie posiada ograniczoną powierzchnię magazynowo-ekspozycyjną, co wynika z jego układu i spełnianych funkcji. W związku z tym istnieje możliwość dobudowy poziomego użytkowego na II piętrze zamku, gdzie przy wykorzystaniu metalowej konstrukcji poddasza można uzyskać dodatkowe pomieszczenie przeznaczone na działalność Instytucji,
- Termo-modernizacja Zamku w Sierakowie, polegająca na dociepleniu poddasza - Sali wystaw czasowych znajdującej się na II piętrze Zamku. Pomieszczenie to nie jest właściwie ocieplone - zimą jest w nim bardzo chłodno, a latem szybko się nagrzewa i robi się w nim duszno. Prace te związane byłyby z położeniem właściwej izolacji, ogrzewania oraz wentylacji pomieszczenia.

Działania te mają na celu jak najlepsze zachowanie jednego z najstarszych obiektów zabytkowych na terenie powiatu międzychodzkiego.

6.4.2. Powiatowy plan na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych powiatu międzychodzkiego.

Dokument opracowany w 2017 r., uzgodniony przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i Wojewodę Wielkopolskiego. Niniejszy plan określa organizację i sposób ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych na poziomie powiatu. Zawiera charakterystykę zasobu i rozmieszczenia zabytków oraz zagrożeń, na jakie mogą być narażone, ponadto wykaz zabytków nieruchomych z terenu powiatu międzychodzkiego wskazujący elementy podlegające zabezpieczeniu, sposoby zabezpieczeń oraz dane dotyczące realizacji prac, a także wykaz jednostek organizacyjnych z terenu powiatu chroniących zabytki ruchome na miejscu.

7. ZABYTKI STANOWIĄCE WŁASNOŚĆ POWIATU

Zabytki wpisane do rejestru zabytków.

Zamek w Sierakowie, ul. Stadnina 3a

Murowany zamek zbudowano pod koniec XIV wieku z inicjatywy rodu Nałęczów, który w tym okresie był jednym z najważniejszych rodów w Wielkopolsce. Przed zamkiem murowanym istniała tutaj wieża rycerska na kopcu wzniesiona za czasów założyciela miasta Macieja Borkowica w 1 poł. XIV w. Budowę murowanego fortalicjum rozpoczęła najprawdopodobniej Wichna, córka Macieja a kontynuował ją jej wnuk Wincenty. Zbudowany wtedy zamek miał plan czworokąta z dwoma równoległymi skrzydłami, połączonymi łącznikiem od zachodu. W każdym ze skrzydeł znajdowały się po dwie komnaty z piecami i kominkami. Piwnice miały sklepienia a partery drewniane stropy. Strych służył jako spichlerz, na którym przechowywano zboże. Brama znajdowała się od wschodu. Dziedziniec zamku był podpiwniczony. Całość otaczała fosa.

W połowie XV w. Sieraków zakupił Łukasz I Górka, który przeprowadził przebudowę skrzydła południowego. W 1571 roku zamek przeszedł w ręce starosty Jakuba Rokossowskiego. W 1591 roku Sieraków kupił kasztelan Jan z Bnina Opaliński, który znacznie go przebudował. Przebudowa za czasów Opalińskich polegała na nadbudowie dwóch pięter na istniejących gotyckich murach oraz zmniejszenie powierzchni dziedzińca. Bryła zamku otrzymała renesansowe szczyty. Wszystkie wnętrza parteru zostały sklepione. Wokół niewielkiego podwórza na poziomie pietra znajdował się drewniany ganek.

W 1763 zamek i włości kupuje baron Piotr Mikołaj Neugarten von Gartenberg używający polskiego nazwiska Sadogórski i prawdopodobnie za jego czasów dokonano rozbiórki zniszczonego skrzydła północnego pozostawiając jedynie skrzydło południowe. W 1817 r. pozostała część ulega pożarowi. W 1829 w związku z budową nowej drogi pozostałości zamku zostały rozebrane. Ocalałe jedynie przyziemie skrzydła południowego zmieniono na lodownię.

W 1991 roku po wydobyciu z krypty kościoła pobernardyńskiego sarkofagów rodziny Opalińskich, postanowiono odrestaurować pozostałości zamku i umieścić w nim zachowane trumny. Prace objęły południową część obiektu. Dzięki inicjatywie wojewody poznańskiego dr Włodzimierza Łęckiego zamierzenie to zostało w bardzo krótkim czasie zrealizowane. Prace zakończono i obiekt jako muzeum oddano do użytku w 1995 r.

Liceum Ogólnokształcące w Międzychodzie, ul. Sikorskiego 27

Budynek, w którym mieści się obecnie Liceum Ogólnokształcące został wzniesiony nakładem miasta w 1904 r. w związku z umową zawartą 14 lutego 1903 roku między Magistratem w Międzychodzie a Pruskim Prowincjonalnym Kolegium Szkolnym w Poznaniu. Budynek z czerwonej cegły, dwukondygnacyjny, z użytkowym poddaszem. Elewacje z pseudoryzalitami

wieńczonymi trójkątnymi szczytami i detalem architektonicznym w formie ostrołukowego portalu mieszczącego wejście główne, ostrołukowych blend oraz fryzu arkadkowego. Od samego początku aż po dziś obiekt pełni funkcje edukacyjne. Jego stan należy ocenić jako bardzo dobry. Wpisany do rejestru zabytków pod nr. 251/Wlkp/A. Po przejęciu z początkiem 1999 r, przez Powiat Międzychodzki wykonano pod nadzorem konserwatorskich remonty i modernizacje:

- adaptacja strychu na pracownie informatyczne, bibliotekę i pokój nauczycielski,
- wymiana stolarki okiennej,
- remonty korytarzy i stolarki drzwiowej,
- adaptacja byłych pomieszczeń mieszkalnych na klasy lekcyjne w raz z udostępnieniem klatki schodowej,
- wymiana pokrycia dachowego,
- remont kominów wentylacyjnych oraz szczytów,
- przyłącze do sieci ciepłowniczej wraz z likwidacją lokalnej kotłowni.

Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków

Budynek Izolatki dla koni, wchodzący w skład zabudowań Stada Ogierów w Sierakowie – ul. Opalińskich

Budynek wzniesiony pod koniec XIX w. jako stajnia izolacyjna dla chorych koni, wchodzący w skład zespołu budynków należących do Stada Ogierów w Sierakowie – obecnie własność Muzeum Zamek Opalińskich w Sierakowie. Obiekt na planie prostokąta, murowany z cegły palonej, parterowy z niewielkim, użytkowym poddaszem przeznaczonym na słomę i siano. Obiekt nakryty dwuspadowym dachem pokrytym papą. Obiekt od wielu lat nieużytkowany, ulegał systematycznemu niszczeniu. Obecnie zabezpieczono dach i posprzątno wnętrze.

8. KIERUNKI DZIAŁAŃ DLA REALIZACJI POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

1. Prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy obiektach zabytkowych będących własnością powiatu, zabezpieczenie i utrzymanie tych obiektów oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz korzystanie z nich w sposób zapewniający trwałe zachowanie ich wartości, a także zapewnienie warunków ich naukowego badania i dokumentowania.

Zadanie 1.1. Wykonywanie bieżącej konserwacji i niezbędnych prac remontowych przy ww. obiektach będących własnością powiatu, m.in.: dbanie o właściwe utrzymanie obiektów poprzez bezpośredni dozór i ocenę stanu zachowania oraz reagowanie na bezpośrednie zagrożenia. W planach jest m.in. podjęcie działań związanych z zabezpieczeniem północnego skrzydła zamku przed degradacją cegły, przeprowadzenie termomodernizacji obiektu oraz zabezpieczenie w zakresie bezpieczeństwa przeciwpożarowego. Dużym wyzwaniem dla Powiatu Międzychodzkiego będzie podjęcie działań związanych z zagospodarowaniem terenu zakupionego w 2020 r. od Stada Ogierów w Sierakowie. W założeniu w miejscu tym mają zostać zrekonstruowane budynki kuchni oraz browaru zamkowego. Ma zostać również rewitalizowana dawna stajnia izolacyjna z przeznaczeniem na budynek edukacyjno – magazynowy oraz omawiany teren ma zostać zaadaptowany do działalności kulturalnej.

Zadanie 1.2. Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością powiatu, m. in.: udział w konkursie na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane organizowanym przez Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego, funduszy unijnych czy środków krajowych. Podjęta

zostanie próba pozyskania środków na rewitalizację terenu dz. ew. 1366/5 m.in. z programu Polski Ład.

2. Udzielanie na wniosek zainteresowanych podmiotów dotacji celowych na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach z terenu powiatu międzychodzkiego wpisanych do rejestru zabytków nie będących własnością powiatu, na podstawie Uchwały nr XLI/259/2010 Rady Powiatu Międzychodzkiego z dnia 09 września 2010 r. w sprawie zasad udzielania dotacji na sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Zgodnie z obowiązującą uchwałą z budżetu powiatu mogą być udzielane dotacje celowe na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków znajdujących się na terenie powiatu. Jako kryterium przyznania dotacji przyjęto zły stan techniczny zabytku oraz istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub naukowe. Dotacja może być udzielona w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie prac, których zakres określa art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Z wnioskiem mogą występować osoby prawne, jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej lub osoby fizyczne posiadające tytuł prawny do zabytku znajdującego się na terenie powiatu międzychodzkiego. Przy rozpatrywaniu wniosków uwzględnia się: dostępność zabytku dla ogółu społeczności lokalnej i turystów, promowanie kultury oraz historii powiatu – preferowane są obiekty wzbogacające ofertę turystyczną i kulturalną powiatu, stan zachowania, wysokość zaangażowanych środków własnych oraz wysokość środków pochodzących od innych podmiotów.

Zadanie 2.1. Zamieszczenie informacji o możliwości ubiegania się o dotację na stronie internetowej powiatu i w innych mediach.

Zadanie 2.2. Przyjmowanie przez kancelarię Starostwa wniosków o dotację zainteresowanych podmiotów. Rozpatrywanie przedmiotowych wniosków przez Zarząd Powiatu. Przyznawanie dotacji przez Radę Powiatu na wniosek Zarządu Powiatu. Zawieranie umów i rozliczanie dotacji.

Zadanie 2.3. Prowadzenie wykazu udzielonych dotacji i informowanie o tym fakcie innych organów.

3. Ustanawianie przez starostę na wniosek Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków społecznych opiekunów zabytków; cofanie ustanowienia społecznych opiekunów zabytków; prowadzenie listy społecznych opiekunów zabytków; wydawanie osobom fizycznym legitymacji społecznego opiekuna zabytków; wydawanie zaświadczeń osobom prawnym lub innym jednostkom organizacyjnym pełniącym funkcję społecznego opiekuna zabytków. Zgodnie z art. 102 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami społeczni opiekunowie zabytków podejmują działania związane z zachowaniem wartości zabytków i utrzymaniem ich w jak najlepszym stanie oraz upowszechniają wiedzę o zabytkach. Społeczni opiekunowie zabytków współdziałają z wojewódzkim konserwatorem zabytków i starosta w sprawach ochrony i opieki nad zabytkami. Społecznym opiekunem zabytków może zostać osoba, która posiada pełną zdolność do czynności prawnych, nie była karana za przestępstwa popełnione umyślnie oraz posiada wiedzę w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Zadania społecznego opiekuna zabytków może wykonywać również osoba prawna lub inna jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej.

Zadanie 3.1. Współpraca z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w przedmiotowej sprawie.

4. Wydawanie przez starostę na wniosek Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków decyzji o zabezpieczeniu obiektów zabytkowych zagrożonych zniszczeniem lub uszkodzeniem w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia lub – o ile usunięcie zagrożenia nie jest możliwe – wywłaszczenie tych obiektów na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków przez starostę na rzecz Skarbu Państwa lub gminy, na terenie której położony jest ten obiekt.

Zadanie 4.1. Współpraca z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w przedmiotowej sprawie.

5. Umieszczanie przez starostę w uzgodnieniu z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków na obiekcie zabytkowym nieruchomym wpisanym do rejestru zabytków znaku informującego o tym, że obiekt ten podlega ochronie zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r. poz. 259).

Zadanie 5.1. Umieszczanie w uzgodnieniu z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, na wniosek właściciela zabytku, znaku informującego o tym, że obiekt ten podlega ochronie.

6. Upowszechnianie wiedzy o zasobach kulturowych i przyrodniczych powiatu oraz o jego walorach turystycznych.

Zadanie 6.1. Promocja, udostępnianie informacji o zabytkach na stronach internetowych powiatu i Muzeum Zamek Opalińskich w Sierakowie.

Zadanie 6.2. Aktualizacja mapy turystyczno-administracyjnej powiatu oraz wydanie przewodnika turystycznego po powiecie.

Zadanie 6.3. Wydawanie niekomercyjnych niskonakładowych wydawnictw (drukowanych: przewodników, albumów, folderów, widokówek, kalendarzy itp. lub wykorzystujących inne techniki zapisu, np. płyty DVD) popularyzujących wiedzę o zasobach kulturowych, historycznych i przyrodniczych powiatu.

Zadanie 6.4. Współpraca z organizacjami działającymi na rzecz promocji regionu w tym zakresie (np. Wielkopolską Organizacją Turystyczną, Lokalną Grupą Działania „Puszcza Notecka”, PTTK).

Zadanie 6.5. Współpraca z gminami w zakresie oznakowania istniejących szlaku oraz w zakresie wytyczania nowych szlaków kulturowych w powiecie, np. „Szlakiem dawnych dworów”.

7. Wspieranie na wniosek zainteresowanych podmiotów przedsięwzięć samorządów gminnych związanych z rozwojem infrastruktury turystycznej.

Zadanie 7.1. Wspieranie podejmowanego przez gminy zagospodarowania miejsc atrakcyjnych turystycznie, m. in. szlaków kulturowych, ścieżek edukacyjnych, tras rowerowych, przystani żeglarskich i innych związanych z żeglugą po Warcie.

8. Współpraca z instytucjami i organizacjami działającymi na rzecz ochrony zasobów kulturowych i przyrodniczych oraz rozwoju turystyki w powiecie międzychodzkiem z uwzględnieniem walorów Pojezierza Międzychodzko-Sierakowskiego.

Zadanie 8.1. Współpraca z organami samorządowymi, stowarzyszeniami oraz organizacjami pozarządowymi działającymi w sektorach edukacji oraz kultury i sztuki w zakresie: edukacji dzieci i młodzieży obejmującej

ochronę dóbr kultury, organizacji konkursów poszerzających wiedzę uczniów na temat idei propagujących szczególne walory powiatu międzychodzkiego w zakresie dziedzictwa kulturowego i jego ochrony, upowszechnianie kultury ze szczególnym nastawieniem na dzieci i młodzież, organizacji imprez mających znaczenie dla rozwoju kultury i integracji społeczności powiatu.

Zadanie 8.2. Współpraca z organami samorządowymi, stowarzyszeniami oraz organizacjami pozarządowymi działającymi w sektorze kultury fizycznej i turystyki w zakresie: – upowszechniania kultury fizycznej i turystyki, zwłaszcza wśród dzieci i młodzieży, – organizowania imprez sportowych, rekreacyjnych i turystycznych o zasięgu powiatowym.

Zadanie 8.3. Współpraca z organizacjami ekologicznymi, realizującymi programy służące ochronie przyrody w zakresie edukacji ekologicznej, wspieranie działań proekologicznych w ramach otwartych konkursów ofert.

9. Coroczna aktualizacja powiatowego planu na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych powiatu międzychodzkiego opracowanego w 2017 r. – na podstawie Rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. nr 212, poz. 2153).

9. WDRAŻANIE POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Powiatowy program opieki nad zabytkami realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych działań, dla osiągnięcia przyjętych w nim celów. Zakłada

się, że zadania określone w niniejszym programie będą wykonywane za pomocą niżej wymienionych instrumentów.

9.1. Instrumenty prawne i instytucjonalne.

W realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami wykorzystane zostaną instrumenty prawne wynikające z ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, a także instrumenty wynikające z programów rządowych i wojewódzkich, w tym w Krajowym Programie Opieki nad Zabytkami oraz w innych dokumentach o charakterze planistycznym i strategicznym, ponadto narzędzia i środki własne powiatu międzychodzkiego oraz partnerów uczestniczących w realizacji programu – Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, państwowych i samorządowych instytucji kultury, jednostek samorządu terytorialnego, kościołów oraz organizacji pozarządowych.

Powodzenie realizacji programu wymaga współdziałania starostwa zarówno z jednostkami samorządu położonych na terenie powiatu gmin, jak i muzeami w Międzychodzie i Sierakowie spełniającymi istotną rolę w ochronie i popularyzacji dziedzictwa kulturowego oraz organizacjami pozarządowymi.

Zakłada się, że cele zakreślone w powiatowym programie opieki nad zabytkami będą osiągnęte w wyniku:

- współpracy władz powiatu z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków i jednostkami samorządu terytorialnego na bazie związków o charakterze programowym (np. porozumienia, umowy);
- inicjatywy własnej władz powiatu.

9.2. Instrumenty finansowe.

Najogólniej źródła finansowania ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce można podzielić na:

- źródła publiczne – budżet państwa, budżety jednostek samorządu terytorialnego wszystkich szczebli, środki Unii europejskiej, inne źródła;

- źródła prywatne - środki osób fizycznych, organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji, kościelnych osób prawnych itp.

W zakresie sprawowania opieki nad zabytkami osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązanego finansuje prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tym zabytku. W przypadku, gdy taki tytuł prawny posiada jednostka samorządu terytorialnego, finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku jest zadaniem własnym tej jednostki.

Osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna, będąca właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie albo będąca właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa, może ubiegać się o udzielenie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa.

Dotacja na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków może być udzielona przez:

- ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego ze środków budżetu państwa, z części, której dysponentem jest ten minister,

- wojewódzkiego konserwatora zabytków ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest wojewoda.

Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być również udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Zasady udzielania dotacji zostały określone w Uchwale nr XLI/259/2010 Rady Powiatu Międzychodzkiego z dnia 09 września 2010 r

9.3. Monitoring realizacji programu.

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 poz. 840 ze zm.) za monitorowanie realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami odpowiada Zarząd Powiatu, który co dwa lata sporządza sprawozdanie i przedstawia je Radzie Powiatu. Po zatwierdzeniu uchwałą Rady Powiatu niniejszego powiatowego programu opieki nad zabytkami, powołany zostanie uchwałą Zarządu Powiatu zespół, który zajmie się monitoringiem realizacji programu w latach 2022 – 2025.